

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

О. В. Лазарєва

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Навчальний посібник

Миколаїв – 2021

УДК 332.1:338.43(075.8)

Л 17

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили (протокол № 14 від 12 листопада 2020 р.).

Рецензенти:

Сохнич А. Я., заслужений діяч науки і техніки України, доктор економічних наук, професор, професор кафедри землеустрою Львівського національного аграрного університету;

Садченко О. В., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Головченко О. М., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки і міжнародних економічних відносин Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса).

Л 17

Лазарева О. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій : навч. посіб. / О. В. Лазарева. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. – 128 с.

ISBN 978–966–336–392–9

У навчальному посібнику розкрито сутність соціально-економічного розвитку сільських територій, висвітлені аспекти його сталого розвитку, окреслено підходи до державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій, розкрито економічне середовище функціонування сільських територій, окреслено механізм диверсифікації економіки як напрямку розвитку сільських територій, представлено алгоритм формування стратегій соціально-економічного розвитку сільській території.

До кожної теми міститься тренінг, в якому представлені контрольні запитання для опанування теми, тестові завдання, завдання для самостійного вивчення та індивідуальні завдання. У навчальному посібнику містяться комплексні контрольні роботи до дисципліни, що включають теоретичні питання та практичні завдання.

Навчальний посібник розрахований для викладачів та студентів закладів вищої освіти спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій», слухачів системи післядипломної освіти, керівників, спеціалістів та магістрів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розв'язання завдань соціально-економічного розвитку сільських територій.

УДК 332.1:338.43(075.8)

© Лазарева О. В., 2021

© ЧНУ ім. Петра Могили, 2021.

ISBN 978–966–336–392–9

ЗМІСТ

Вступ	6
Тема 1. Сутність соціально-економічного розвитку сільських територій	8
1.1. <i>Зміст дисципліни та завдання курсу</i>	8
1.2. <i>Політика розвитку сільських територій</i>	10
1.3. <i>Регіональна політика у сільській місцевості</i>	11
1.4. <i>Пріоритети розвитку агропромислового виробництва</i>	13
<i>Навчальний тренінг за темою 1</i>	14
Тема 2. Сталий розвиток сільських територій	18
2.1. <i>Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку</i>	18
2.2. <i>Концепція сталого розвитку</i>	20
2.3. <i>Сутність сталого розвитку сільськогосподарського землекористування</i>	22
2.4. <i>Проблеми переходу України на модель сталого розвитку</i>	24
2.5. <i>Шляхи та засоби реалізації політики сталого розвитку</i>	25
<i>Навчальний тренінг за темою 2</i>	27
Тема 3. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій	31
3.1. <i>Держава в системі управління сільськими територіями</i>	31
3.2. <i>Розвиток місцевого самоврядування на сільських територіях</i>	33
3.3. <i>Фінансування соціально-економічного розвитку територіальних громад</i>	35
<i>Навчальний тренінг за темою 3</i>	37
Тема 4. Економічне середовище функціонування сільських територій	41
4.1. <i>Продуктивна спрямованість сільських територій як базовий елемент концепції соціально-економічного розвитку</i>	41
4.2. <i>Комплекс факторів та функцій, що впливають на розвиток сільських територій</i>	44
4.3. <i>Розвиток сільського підприємництва як одного із джерел доходів сільського населення</i>	45
4.4. <i>Аналіз земельної реформи та її вплив на соціально-економічний розвиток сільських територій</i>	46

4.5. <i>Налагодження взаємодії науки та виробництва з метою забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства</i>	50
<i>Навчальний тренінг за темою 4</i>	51

Тема 5. Диверсифікація економіки як напрям розвитку сільських територій	55
5.1. <i>Сутність, мета та причини диверсифікації виробництва</i>	55
5.2. <i>Напрями диверсифікації виробництва у сільських територія</i>	57
5.3. <i>Сільський зелений туризм та агротуризм</i>	59
5.4. <i>Диверсифікація у сільському господарстві</i>	60
5.5. <i>Пріоритети впровадження диверсифікації</i>	61
<i>Навчальний тренінг за темою 5</i>	63

Тема 6. Формування стратегії соціально-економічного розвитку сільських територій	66
6.1. <i>Моделі розвитку сільських територій</i>	66
6.2. <i>Алгоритм формування стратегії розвитку сільських територій</i>	68
6.3. <i>Визначення пріоритетів розвитку сільських територій</i>	69
6.4. <i>Побудова дерева цілей розвитку сільських територій</i>	71
6.5. <i>Механізми реалізації стратегії розвитку сільських територій</i>	72
<i>Навчальний тренінг за темою 6</i>	73

Тема 7. Діагностика еколого-економічного стану сільських територій	77
7.1. <i>Алгоритм проведення діагностики сільських територій</i>	77
7.2. <i>Аналіз складу та структури земельних угідь</i>	79
7.3. <i>Показники еколого-економічної ефективності використання землі</i>	79
7.4. <i>Визначення рівня інтенсивності використання сільськогосподарського виробництва та його інтенсифікації</i>	81
7.5. <i>Формування продовольчої безпеки як пріоритетний напрям розвитку сільського господарства</i>	82
<i>Навчальний тренінг за темою 7</i>	83

Тема 8. Інноваційний вектор соціально-економічного розвитку сільських територій	88
--	-----------

Соціально-економічний розвиток сільських територій

8.1. Інвестиційні пріоритети у сільському господарстві	88
8.2. Інноваційні пріоритети розвитку сільських територій.....	89
8.3. Рушійні сили активізації селян у веденні бізнесу.....	90
Навчальний тренінг за темою 8.....	93
Тема 9. Світовий досвід розвитку сільських територій	96
9.1. Політика розвитку сільських територій в країнах ЄС	96
9.2. Основні напрямки розвитку сільських територій країн США.....	98
9.3. Основні напрямки розвитку сільських територій країн Латинської Америки	100
9.4. Основні напрямки розвитку сільських територій країн Білорусі, Казахстану та Грузії	101
9.5. Політика розвитку сільських територій країн Африки.....	102
Навчальний тренінг за темою 9.....	102
Комплексні контрольні роботи	106
Бібліографічний опис	121
Іменний покажчик	124

ВСТУП

В освітньо-професійній програмі підготовки фахівців освітнього рівня «магістр» спеціальності 19 «Геодезія та землеустрій» навчальна дисципліна є вибірковою дисципліною циклу професійно-практичної підготовки.

Теоретична частина навчальної дисципліни присвячена розгляду питань соціально-економічного розвитку сільських територій, а саме правових та економічних аспектів діяльності сільського бізнесу, формування стратегії соціально-економічного розвитку сільських територій, особливостей розвитку економічної бази сільських територій та розвитку місцевого самоврядування.

Вивчення цієї навчальної дисципліни особливо важливе для майбутніх фахівців землевпорядного профілю, оскільки їх діяльність на сьогодні тісно пов'язана з підвищенням стандартів життя сільського населення, зростанням ефективності функціонування АПК, покращенням стану довкілля та поліпшення якості людського капіталу і потребує наявності у цих фахівців знань саме такого профілю.

Предметом вивчення цієї навчальної дисципліни є соціально-економічний розвиток сільських територій.

Навчальна дисципліна «Соціально-економічний розвиток сільських територій» пов'язана з такими навчальними дисциплінами, як «Моніторинг земель», «Кадастр природних ресурсів», «Планування розвитку територій», «Управління земельними ресурсами».

Метою викладання навчальної дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій» є формування у майбутніх фахівців знань та вмінь щодо оцінки економічного, соціального та екологічного стану розвитку сільських територій, аналітичного обґрунтування розв'язання стратегічних соціально-економічних проблем сільських територій.

Головним завданням вивчення дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій» є набуття студентами теоретичних і практичних знань аналізу практичних ситуацій, що виникають у сфері соціально-економічного розвитку сільських територій.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

знати:

- розвиток понятійного апарату соціально-економічного розвитку сільських територій;
- місце і роль різних форм сільськогосподарського господарювання та несільськогосподарських видів діяльності на селі;
- особливості формування виробничої інфраструктури сільської економіки;

Соціально-економічний розвиток сільських територій

- демографічні тенденції й чинники впливу на них, стан і особливості формування поселенської мережі в країні;
- структуру сільського життєвого середовища та економічні засади функціонування соціальної інфраструктури сільських поселень;
- організаційно-правові засади й матеріально-фінансову базу діяльності системи управління сільськими територіями;
- концепцію реформування держави та його значення для соціально-економічного розвитку села.

вміти:

- критично осмислювати економічні категорії цієї дисципліни;
- оцінювати стан розвитку сільських територій з економічної, соціальної, екологічної точки зору;
- розробляти заходи впливу на розвиток сільської економіки на мікро, мезо- й макрорівнях;
- обґрунтувати напрями розвитку й удосконалення виробничої й соціальної інфраструктури села;
- організувати співпрацю членів громади, адміністративний корпус сільських органів самоврядування та економічних суб'єктів;
- аналізувати наслідки адміністративно-територіального реформування в країні;
- сформувати механізм залучення матеріальних, фінансових, трудових і інших ресурсів для соціального розвитку села.

Пропонований навчальний посібник складено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій», він служить для узагальнення та систематизації знань, розвитку практичних навичок, здатності до вільного обміну думками у сфері соціально-економічного розвитку сільських територій.

Навчальний посібник розрахований на викладачів та студентів закладів вищої освіти, слухачів системи післядипломної освіти, керівників, працівників установ державної влади та може бути використаний спеціалістами державних земельних органів, усіма, хто цікавиться проблемами соціально-економічного розвитку сільських територій.

Висвітлений у навчальному посібнику матеріал охоплює всі питання робочої програми курсу «Соціально-економічний розвиток сільських територій», які вивчаються за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій». Навчальний посібник призначений для магістрантів, викладачів закладів вищої освіти галузі знань 19 «Архітектура та будівництво».

Тема 1

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

- 1.1. Зміст дисципліни та завдання курсу.
- 1.2. Політика розвитку сільських територій.
- 1.3. Регіональна політика у сільській місцевості.
- 1.4. Пріоритети розвитку агропромислового виробництва.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- мету навчальної дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»;
- у чому полягає сутність дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»;
- політику розвитку сільських територій;
- як здійснюється регіональна політика розвитку сільських територій.

вміти:

- вирішувати питання розвитку сільських територій;
- розв'язувати проблемні аспекти розвитку сільських територій;
- дотримуватися пріоритетних напрямків розвитку агропромислового виробництва.

1.1. Зміст дисципліни та завдання курсу

У Законі України «Про планування території інфраструктури сільської місцевості» **сільська територія** визначається як територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15–50 відсотків.

Соціально-економічний розвиток села визначають як процес змін, спрямованих на підвищення рівня розвитку економічної і соціальної сфер сільських регіонів, з мінімальними втратами для природного середовища і найбільшим рівнем задоволення потреб сільського населення та інтересів держави. Сільський розвиток потребує комплексного підходу до вирішення всіх проблем сільського регіону – економічних, соціальних, екологічних, демографічних тощо.

Соціально-економічний розвиток сільських територій – це просторова біо-еколого-соціально-економічна система, яка знаходиться

поза урбанізованими центрами, зі специфічним природно-екологічним, соціальним, економічним та інституціональним середовищем і населенням, які на ній функціонують і проявляють свій потенціал з метою задоволення індивідуальних та суспільних потреб.

Практичну спрямованість дисципліни слід розглядати як важливу складову формування у студентів основних компетенцій – інформаційної, функціональної, навчально-пізнавальної, ціннісно-сміслової, комунікативної соціальної тощо.

Набуття таких компетенцій дозволить майбутнім фахівцям-економістам навчитися:

- володіти культурою просторового мислення, аналізувати інформацію щодо регіонального розвитку господарства та здійснювати діагностику соціально-економічної ситуації (підприємницького клімату);

- самостійно оцінювати можливості вирішення економічних і соціальних проблем на селі;

- моделювати різні ситуації, виробляти стратегію досягнення мети, прогнозувати можливий розвиток соціально-економічних процесів;

- розвивати творче мислення та швидко пристосовуватись до стрімких змін, що відбуваються на селі, завдяки здобутим під час навчання знанням і практичним компетенціям.

Основними методами дослідження сільських територій є:

- економічний – передбачає оцінку показників сільської економіки, зокрема: підвищення рентабельності сільськогосподарських підприємств за рахунок раціонального використання природних ресурсів; зростання рівня працевлаштування сільського населення; впровадження енергоефективних і екологічно орієнтованих технологій у виробництво тощо;

- соціальний – проявляється у забезпеченні гідного життя життя сільського населення, підвищенні рівня освіченості селян, зниженні захворюваності та подовженні тривалості життя, модернізації соціальної й транспортної інфраструктури;

- екологічний – визначається через оцінювання заходів щодо збереження та відновлення довкілля, застосування біотехнологій, органічного виробництва у сільському господарстві; виявлення антропогенних впливів на природне навколишнє середовище, серед яких: обсяги викидів і небезпечних відходів від ведення господарської діяльності, площа забруднених земель та водних ресурсів, концентрація викидів у атмосфері тощо.

Завданнями курсу є:

- сформувати майбутнього спеціаліста, здатного оцінити економічну, соціальну, демографічну та екологічну ситуацію в будь-якому регіоні, районі, селі в умовах формування соціально орієнтованої ринкової економіки;
- навчити визначати пріоритетні напрями та обґрунтувати ефективні важелі і механізми вирішення проблем подолання депресивності сільських районів, диверсифікації їх економічної бази та створення соціально привабливих і екологічно безпечних умов життя для сільського населення;
- надати навички аналізувати причинно-наслідкові зв'язки розвитку сільського сектора та вплив зовнішніх і внутрішніх чинників;
- забезпечити підготовку відповідних фахівців, здатних самостійно працювати в умовах децентралізації влади.

1.2. Політика розвитку сільських територій

Регулювання соціально-економічного розвитку сільської місцевості має стати рушієм національної стратегії розвитку, оскільки соціально-економічний розвиток українських сільських територій характеризується використанням несистемного підходу до вирішення відповідних питань, а також обмеженою теоретичною і фактичною базою для аналізу проблем сільських територій.

При цьому головне призначення розвитку виробництва на селі – дати цілісну картину конкретного землекористування чи аграрного підприємства, узгодити різні точки зору на функціонування аграрного бізнесу. Відтак, ключовими елементами розвитку сільських територій, що визначають їх зміст, є:

- цінність робіт та послуг, що пропонує агропідприємство для зовнішніх користувачів;
- можливі постачальники сировини та матеріалів, що необхідні для ведення бізнесу на селі (невистачаючий посадковий матеріал, добрива та ін.);
- активи, що продукує сільгосппідприємство для створення ціннісних послуг та життєзабезпечення як власної громади, так і зовнішніх користувачів;
- фінансова модель громади села, що визначає як структуру її витрат, так і способи отримання прибутку.

Основними завданнями розвитку сільського господарства на селі є такі:

- отримання цілісної картини життєдіяльності господарства, узгодження різних точок зору на мінливий бізнес, що постійно розвивається;

- здійснення мобілізації капіталів за рахунок інвесторів чи кредиторів, накопичення доходів від продажу та їх використання в поточній діяльності підприємства;

- забезпечення скорочення витрат на виробництво і підвищення рівня якості та сервісу;

- розробка пакета бізнес-плану за кожним із сегментів ринку сільських територій, що дозволить практично втілити комплексну еколого-економічну та соціальну стратегію розвитку землекористування, в рамках якої будуть вирішуватись питання організації використання землі на засадах прибутковості;

- координація зусиль органів місцевої влади, суб'єктів господарювання на землі, малого і середнього бізнесу, інвесторів, науково-технічних центрів задля виробництва конкурентоздатної продукції і виходу на вітчизняний та світовий ринки.

Кінцевою метою впровадження моделі розвитку сільського господарства має стати забезпечення доступу всіх верств сільського населення до економічних вигод від зростання прибутковості та диверсифікації господарської діяльності, що дасть можливість створити міцну взаємодію всіх суб'єктів виробництва матеріальних благ і послуг на території господарств з метою адаптації навколишнього середовища до задоволення потреб селян. Такий підхід відкриває нові можливості до повноцінного залучення сільського населення у процес агровиробництва, до подолання диспропорцій у ньому та збалансування на цій основі його структури.

1.3. Регіональна політика у сільській місцевості

У більшості європейських країн, які є значно більшими, ніж одне місто, присутні певні диспропорції між окремими їх частинами.

Фактично, коли говоримо про єдність країни, яка складається з регіонів, можна побачити, що питання єдності та згуртованості території притаманна і регіону.

Українські регіони за своїми розмірами є невеликою європейською мінідержавою.

У кожному українському регіоні є території, які більш розвинуті і мають значно кращі умови життя, ніж периферійні віддалені сільські райони. Саме тому на регіональному рівні дуже важливо планувати розвиток регіону таким чином, аби вирівнювати економічну спроможність слабших регіонів. При цьому важливо таке вирівнювання організувати не через надання додаткових дотацій слабким територіям, а створюючи у слабких територіях нові центри зростання, знову ж таки використовуючи для цього конкурентні переваги таких територій.

У регіональному розвитку сьогодні стала домінувати орієнтація на децентралізацію влади та партнерство між різними її рівнями і гілками, а також партнерство із приватним і неурядовим секторами, а не надання прямих дотацій слабким територіям.

Поряд з реформою державної регіональної політики в Україні відбувається широка децентралізація. У результаті бюджетної децентралізації, міста обласного значення та об'єднані територіальні громади отримали значні додаткові ресурси для свого розвитку, відповідно, децентралізація дала можливість місцевим громадам та регіонам отримати більше впливу на свій розвиток та благополуччя населення.

Отже, сьогодні об'єднані територіальні громади мають значно більше власних ресурсів. Об'єднаним територіальним громадам для ефективного використання коштів державного фонду регіонального розвитку потрібно в першу чергу самим розуміти, куди мають бути спрямовані ці кошти.

Успішними стають ті регіони та громади, які вдало розвивають власну внутрішню спроможність та поліпшують ті внутрішні умови, які впливають на інвестиції та підтримують їх. Аби кошти використовувались для зростання, варто зайнятися стратегічним плануванням розвитку об'єднаної територіальної громади.

Регіональна політика розвитку сільських територій має бути спрямована на забезпечення таких основних компонентів:

- взяття активної участі у розробленні нормативно-правових актів з питань розвитку сільських територій;
- забезпечення реалізації вимог Закону України «Про засади державної регіональної політики» у частині розвитку сільських територій;
- здійснення загальної координації розвитку сільських територій;
- розробка та забезпечення виконання за участю інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування програм розвитку сільських територій;
- розробка та здійснення заходів, спрямованих на комплексний розвиток сільських територій;
- здійснення моніторингу стану реалізації державної стратегії регіонального розвитку та інших програм і проєктів регіонального розвитку у частині розвитку сільських територій;
- проведення аналітичної роботи з питань розвитку сільських територій, здійснення аналізу тенденцій в екологічній, соціальній та інших сферах у розрізі сільських територій;

– забезпечення взаємодії з центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань розвитку сільських територій.

1.4. Пріоритети розвитку агропромислового виробництва

Для забезпечення розвитку агропромислового виробництва доцільним є виокремлення орієнтирів сталого розвитку, а саме:

– *вектор розвитку* – забезпечення сталого розвитку країни, проведення структурних реформ, забезпечення економічного зростання екологічно невиснажливим способом, створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності;

– *вектор безпеки* – забезпечення безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій та приватної власності, забезпечення миру і захисту кордонів, чесного та неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції;

– *вектор відповідальності* – забезпечення гарантій кожному громадянину, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, мати доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг у державному та приватному секторах;

– *вектор гордості* – забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

Відтак, основними пріоритетами розвитку агропромислового виробництва є:

– наближення законодавства України в агропромисловому комплексі до законодавства ЄС;

– зменшення ризику державних контролюючих органів на аграрну галузь за рахунок перегляду, доопрацювання та відміни деяких нормативно-правових актів, реформування відносин у сфері державної власності;

– спрощення доступу українського аграрного бізнесу до кредитів, завершення земельної реформи, масштабна реалізація інфраструктурних проєктів, сприяння оновленню та модернізації виробничих та переробних потужностей АПК;

– розвиток аграрної політики у сфері науки, освіти та інновацій, зокрема, проведення реформ у сфері аграрної освіти для підвищення якості підготовки фахівців землевпорядного профілю, ефективне впровадження інновацій та інформаційних технологій у різних сферах агровиробництва;

- спрямування реформ на розвиток експорту української аграрної продукції, забезпечення продовольчої безпеки;
 - державна підтримка сільського господарства та зменшення адміністративного тиску за рахунок спрощення системи оподаткування галузі;
 - розвиток сільських територій, зокрема, за рахунок підтримки фермерських господарств, впровадження ініціатив з поліпшення якості життя у сільській місцевості, посилення ефективного місцевого самоврядування сільських територій;
 - злагоджене управління ресурсами в сільському господарстві за рахунок приведення галузей сільського господарства у відповідність до вимог сталого розвитку, зокрема, стимулювання виробництва органічної продукції, розвиток біоенергетики, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу.
- Зазначені пріоритети потребують тісної співпраці державного та громадського секторів.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ **за темою № 1**

1. Основні поняття

Сільська територія. Соціально-економічний розвиток сільських територій. Сільська громада. Населений пункт. Сільське господарство.

2. Контрольні запитання

1. Розкрийте поняття «сільська територія» та окресліть її структуру.
2. Що таке сільські населені пункти.
3. Проаналізуйте еволюцію поглядів науковців та суть сільських територій.
4. Вкажіть та проаналізуйте методи дослідження розвитку сільських територій.
5. Які існують методи дослідження сільських територій?
6. Яка основна мета дисципліни, її завдання.
7. У чому полягає синергія економічного, соціального та екологічного напрямів розвитку сільських територій.
8. Охарактеризуйте основні вектори розвитку агропромислового виробництва.
9. Назвіть пріоритети розвитку агропромислового виробництва.
10. Охарактеризуйте принципи соціально-економічного розвитку сільських територій.

3. Тести

1. У чому полягає політика розвитку сільських територій?

а) у мобілізації зусиль, спрямованих на ліквідацію або мінімізацію соціальних та економічних вад, які знижують якість життя сільських громад;

б) у покращенні соціально-економічних умов у сільській місцевості через поліпшення можливостей для працевлаштування, підвищення доходів домогосподарств та мобільності їхніх членів;

в) у функціонуванні концепції, в межах якої сільський розвиток спрямований на загальне покращення умов життя селян та підвищення рівня їхньої соціально-економічної безпеки;

г) у забезпеченні інтегрованого сільського розвитку, який відображає комплексні зв'язки і взаємодії сільських економік.

2. Процес змін, спрямованих на підвищення рівня розвитку економічної і соціальної сфер сільських регіонів, з мінімальними втратами для природного середовища і найбільшим рівнем задоволення потреб сільського населення та інтересів держави – це:

а) сільська територія;

б) соціально-економічний розвиток сільських територій;

в) розвиток сільського господарства;

г) агропромисловий розвиток.

3. Що є прерогативою розвитку сільської місцевості?

а) підвищення продуктивності агровиробництва;

б) підвищення рівня соціально-економічної безпеки селян;

в) покращення умов життєдіяльності селян;

г) екологізація виробництва.

4. На що спрямована європейська практика підтримки розвитку сільських територій?

а) на фінансування розвитку сільських територій;

б) на виявлення, підтримання і запровадження місцевих ініціатив;

в) на формування конкурентоспроможності сільських територій;

г) на підтримання вітчизняного виробника.

5. Вкажіть показники стану соціальної сфери сільських територій?

а) несприятлива демографічна ситуація;

б) рівень безробіття;

в) висока міграція сільського населення;

г) недостатній рівень забезпеченості медичними закладами та медичним обслуговуванням.

6. Основною метою Державної цільової програми розвитку українського села є:

а) збереження та розвиток соціальної складової життєдіяльності сільських територій;

б) забезпечення сприяння реалізації регіональних та місцевих стратегій і програм розвитку несільськогосподарських видів діяльності;

в) забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності, гарантування продовольчої безпеки;

г) створення фонду підтримки розвитку сільських територій.

7. Хто такий староста сільської ради?

а) особа, яка представляє інтереси жителів села, селища у виконавчих органах сільської (селищної) ради;

б) лідер, якого громада села підтримала;

в) найближчий до людей представник органів місцевого самоврядування;

г) особа, що є завжди відкритою і готова нести відповідальність перед громадою за свої дії чи бездіяльність.

8. З якого бюджету фінансується діяльність сільського старости?

а) з районного бюджету;

б) з місцевого бюджету;

в) з бюджету сільської (селищної) ради об'єднаної територіальної громади;

г) з бюджету розвитку сільських територій.

9. Яка модель соціальної політики характеризується дуже великою відповідальністю й високим рівнем регулювання державою соціальної сфери?

а) шведська модель;

б) модель соціально орієнтованого ринкового господарства;

в) ринкова модель;

г) японська модель.

10. Що є основною метою вивчення курсу «Соціально-економічний розвиток сільських територій»?

а) вивчення пріоритетних напрямів та обґрунтування ефективних важелів і механізмів вирішення проблем подолання репресивності сільських районів;

б) вміння оцінити економічну, соціальну, демографічну та екологічну ситуацію в будь-якому регіоні;

в) забезпечення підготовки відповідних фахівців, здатних самостійно працювати в умовах децентралізації влади;

г) поглиблення знань щодо структури та особливостей функціонування сільського сектора України, прищеплення навиків аналізу сучасного стану та виявлення диспропорцій у розвитку його елементної бази та розробки заходів з їх подолання.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Дослідити системи управління сільськими територіями.
2. Проаналізувати еволюцію поглядів науковців на суть сільських територій.
3. Охарактеризувати сучасну поселенську мережу України.
4. Засвоїти регіональні орієнтири розвитку сільських територій.
5. Опишіть критерії віднесення населених пунктів до сільських.

5. Теми індивідуальних завдань

1. Еволюція концептуальних підходів до вирішення проблем села в Україні.
2. Екологічна складова рівня розвитку сільських територій.
3. Стимулювання самозайнятості сільського населення.

Тема 2

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

- 2.1. Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку.
- 2.2. Концепція сталого розвитку.
- 2.3. Сутність сталого розвитку сільськогосподарського землекористування.
- 2.4. Проблеми переходу України на модель сталого розвитку.
- 2.5. Шляхи та засоби реалізації політики сталого розвитку.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- наукові методи стратегії сталого розвитку землекористування;
- роль міжнародних організацій у вивченні засад сталого розвитку землекористування;
- вихідні положення концепції сталого розвитку землекористування.

вміти:

- формувати алгоритми побудови планів дій для економіко-екологічного збалансованого розвитку регіону в умовах сталого розвитку;
- обґрунтовувати рішення, пов'язані зі сталим розвитком сільськогосподарського землекористування.

2.1. Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку

Однією з найвпливовіших організацій, яка може координувати дії, спрямовані на вирішення глобальних проблем у масштабі світової спільноти, є Організація Об'єднаних Націй (ООН). ООН – універсальна та найбільш представницька організація. Сьогодні ООН має найкращі можливості для узгодження та спрямування дій практично всіх країн світу на подолання глобальних проблем та перехід до сталого розвитку.

Діяльність ООН ґрунтується на загальновизнаних принципах мирного співіснування:

- суверенна рівність всіх членів;
- вирішення міжнародних суперечок мирними засобами і так, щоб не загрожувати миру, безпеці та справедливості;
- утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або застосування її проти іншої держави;
- надання ООН усілякої допомоги країні в усіх діях, що здійснюються відповідно до Статуту, і утримання від допомоги будь-

якій країні, проти якої ООН вживає заходів превентивного або примусового характеру;

– забезпечення дотримання країнами, які не є членами ООН, тих самих принципів, оскільки це необхідно для підтримання міжнародного миру та безпеки;

– невтручання у справи, які стосуються внутрішньої компетенції будь-якої держави;

– сумлінне виконання взятих на себе зобов'язань згідно зі Статутом.

ООН розробляє рекомендації, конвенції, заходи, які пропонує прийняти своїм членам для подальшого включення в законодавство або введення нормативних актів.

У 1972 р. Конференція ООН з питань людського середовища в Стокгольмі проголосила, що кожна людина має право на здорове навколишнє середовище, а тому зобов'язана захищати та поліпшувати стан довкілля для майбутніх поколінь. **5 червня** (початок Стокгольмської конференції) відзначається як Всесвітній день довкілля для майбутніх поколінь. Цього ж року було створено **ЮНЕП**, яка координує діяльність установ, пов'язаних з проблемами охорони довкілля і працює з урядами, діловими та науковими колами, неурядовими організаціями.

ЮНЕП дає оцінку стану навколишнього середовища; визначає проблеми, для вирішення яких потрібне міжнародне співробітництво; допомагає вирішувати проблеми, які країни не здатні здолати поодиночі; є форумом для досягнення консенсусу та укладення міжнародних угод; прагне активізувати участь бізнесу, промисловості, наукових кіл, суспільних груп та інших об'єднань у досягненні сталого розвитку; координує збирання та розповсюдження наукових даних та інформації на глобальному та регіональному рівні.

У 1972 р. в Стокгольмі була проведена одна з перших Конференцій ООН з довкілля, яка засвідчила включення урядів країн у вирішення екологічних проблем, які стали стримувати соціально-економічний розвиток. Почала розвиватися екологічна політика та дипломатія, право довкілля, з'явилися нові інституції державного управління – міністерства та відомства з довкілля.

У 80-ті рр. почали говорити про екорозвиток, розвиток без руйнування довкілля, необхідність стабільного розвитку екосистем. У 1980 р. була прийнята Всесвітня стратегія охорони природи (ВСОП), де вперше містилася згадка про сталий розвиток. Друга редакція ВСОП була названа «Гурбота про планету Земля – Стратегія сталого життя» і була опублікована в жовтні 1991 р.

У червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища й розвитку. Ця конференція відома ще як саміт «Планета Земля», оскільки в ній брали участь керівники 178 країн світу, представники 1600 неурядових організацій.

Конференція констатувала, що людство переживає вирішальний момент своєї історії: протиріччя між характером розвитку цивілізації та природою досягли межі, і подальший рух цим шляхом веде до глобальної катастрофи.

У 1987 р. комісія опублікувала доповідь Г. Х. Брутланд «Наше спільне майбутнє», яку було схвалено ГА ООН. У доповіді постало питання про необхідність пошуку нової моделі розвитку цивілізації, було сформульовано ідею сталого розвитку як основу стратегії взаємодії природи і суспільства на засадах економічно, соціально та екологічно збалансованого розвитку, що передбачає можливості задовольнити потреби людей сьогодні і в майбутньому. З цього моменту в обіг вводиться термін «сталий розвиток».

Конференція стала однією з найважливіших подій у ХХ столітті, вона визначила основні напрями міжнародної співпраці на перспективу. Найбільш важливим питанням форуму стало подальше усвідомлення взаємозв'язку між економічними та екологічними проблемами. Була запропонована концепція сталого розвитку людства, який передбачає взаємне узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку.

На Конференції було прийнято Декларацію Ріо «Про екологічний та економічний розвиток», у якій були визначені права й обов'язки держав світу у межах концепції сталого розвитку. Також її рішенням було затверджено Програму дій «Порядок денний на ХХІ ст.» (Agenda 21).

У тому ж 1992 році було створено Комісію ООН зі сталого розвитку, яка існує дотепер.

2.2. Концепція сталого розвитку

Концепція сталого розвитку включає три складові: економічну, соціальну та екологічну.

Економічна складова базується на теорії максимізації сукупного доходу, який виробляється за умови збереження сукупного капіталу, що виробляє цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів, використання екологічних – природозберігаючих, енергозберігаючих та матеріалозберігаючих технологій, а також відповідних форм капіталу – створеного людиною та природного.

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних та культурних систем, у тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом є справедливий розподіл благ а також збереження культурного надбання та багатоманітності в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики сталого розвитку, яка є в культурах, що домінують.

Екологічна складова концепції спрямовується на збереження цілісності біологічних та фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери.

Вихідні положення концепції сталого розвитку:

- забезпечення природно-екологічної стійкості на основі теорії біотичної регуляції навколишнього середовища;
- забезпечення підтримуваного економічного розвитку на основі радикально модифікованої ринкової системи;
- забезпечення сталого соціального розвитку на основі принципів справедливості і солідарності;
- екологізація суспільної свідомості на основі використання системи освіти та засобів масової інформації;
- забезпечення тісного міжнародного співробітництва та кооперації для досягнення мети сталого розвитку.

Отже, мета на майбутнє для всіх країн світу – задоволення потреб сучасності без загрози майбутнім поколінням, покращення якості життя за напрямками: соціальне та економічне забезпечення, екологічно сприятливе середовище, підвищення безпеки життя, покращення стану здоров'я, права людини.

Програма дій «Порядок денний на XXI ст.» (Agenda 21), прийнята на конференції в Ріо, засвідчила встановлення глобального партнерства країн світу задля досягнення сталого розвитку суспільства. Цей документ проголошував комплексний підхід до проблем довкілля та розвитку на основі глобального партнерства.

У межах Конференції Міжнародна рада з місцевих екологічних ініціатив (MRMEI), діючи від імені муніципалітетів, внесла пропозицію про отримання місцевими громадами повноважень на розробку Місцевого порядку денного XXI ст.

Місцевий порядок денний XXI століття (МПД-21) – план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні, укладений органами місцевої влади разом з місцевими громадами та іншими зацікавленими сторонами.

У червні 1997 р. на 19 спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН була ухвалена Програма «Ріо+5» – програма дій з подальшого

впровадження «Порядку денного на XXI ст.». На зібранні було розглянуто досягнення країн та їхніх урядів, міжнародних агенцій, громадськості та неурядових організацій з виконання «Порядку денного на XXI ст.».

Найважливішими завданнями ПРООН вважає боротьбу зі злиднями та голодом (ЦРТ-1) та забезпечення екологічної стійкості (ЦРТ-7). У зв'язку із цим були визначені основні напрямки діяльності ПРООН:

- стратегії сталого розвитку;
- ефективна система управління водними ресурсами;
- доступність сталого енергозабезпечення;
- збалансоване управління земельними ресурсами;
- охорона та стале використання біорізноманіття;
- поступова ліквідація виробництва озono-руйнуючих речовин (ОРР);
- підготовка звітів щодо багатосторонніх угод з охорони довкілля;
- стратегічне партнерство.

Вибрані напрямки діяльності широко впроваджуються в Європі.

2.3. Сутність сталого розвитку сільськогосподарського землекористування

Аналізуючи останні дослідження і публікації, присвячені проблемі сталого сільськогосподарського землекористування, переконуємось, що екологічні умови мають забезпечувати цілісність природних систем, їх життєздатність, адаптацію до різноманітних змін та самовідновлення.

Соціальні умови мають бути орієнтовані на сталий розвиток суспільства, на забезпечення стабільності культурних систем. Людина має бути активним суб'єктом розвитку та брати безпосередню участь у прийнятті та реалізації господарських рішень, у контролі за їх виконанням.

Ці умови мають передбачати задоволення потреб споживачів, а економічні – отримання гарантованого рівня прибутку підприємствами, виробництво широкого асортименту продукції, забезпечення шляхів її використання та застосування, передусім, природо-, енергo-та матеріалозберігаючих технологій.

До сказаного слід додати важливість оновлення матеріально-технічної бази та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, що є запорукою сталого розвитку землекористування. При цьому характер інновацій має бути екологічно-орієнтованим і спрямованим на зменшення шкідливого впливу на довкілля.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що **«сталий розвиток сільськогосподарського землекористування»** – це такий розвиток, який забезпечує отримання суспільно-необхідної кількості продукції високих стандартів якості без порушення екосистеми.

Він зумовлює пошук ефективних напрямків проведення екологічної політики та опрацювання парадигми екологізації, основні положення якої представлено таким чином: розробка теоретико-методологічної та методичної бази екологізації, узгодженість локальних реформ з процесом екологізації в країні, активізація інноваційної діяльності та підвищення інвестиційної активності в екологізації господарської діяльності.

У теоретичному контексті екологічний підхід у землекористуванні як об'єкт пізнання включає в себе такі взаємопов'язані елементи: формування екологічної свідомості на основі теоретичних знань, екологізація управління, екологізація виробництва, екологізація споживання і, сформована на основі цього, екологізація стилю життя.

На підставі пізнання сутності терміна «стале сільськогосподарське землекористування» нами побудовано модель, яка визначає важливі аспекти сучасної модернізації сільськогосподарського землекористування, забезпечуючи обнадійливі якісні зрушення у сільськогосподарському землекористуванні, що дозволить сформулювати рекомендації щодо формування стратегії і тактики повного, комплексного бачення його розвитку.

Врахування зазначених умов у сфері управління землекористуванням дозволить своєчасно вживати відповідних дієвих заходів під час розробки програм переходу до сталого аграрного землекористування.

Перехід до моделі сталого розвитку сільськогосподарського землекористування буде інноваційним за умови, якщо він пов'язаний з досягненнями науково-технічного прогресу, забезпечуючи загальну ефективність господарювання у процесі впровадження інновацій та збільшення обсягів інвестицій.

При цьому інвестиції можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, будучи спрямованими, передусім, на раціональне землекористування з метою отримання адекватного доходу. В методологічному контексті ефективність землекористування має забезпечити збільшення виробництва продукції на одиницю затрачених ресурсів за умови дотримання екологізації виробництва та підвищення родючості ґрунтів.

Отже, реалізація політики сталого розвитку сільськогосподарського землекористування має досягатися на основі ефективної взаємодії державного регулювання земельних відносин та процесу створення конкурентних переваг як одного з факторів сталого розвитку економіки, що сприятиме екологізації виробництва та навколишнього середовища для забезпечення гідних умов життя.

2.4. Проблеми переходу України на модель сталого розвитку

Базуючись на основній меті, декларованій на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, за якого забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу складових з метою задоволення потреб сучасних та майбутніх поколінь.

Сталий розвиток – процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних та майбутніх поколінь.

Українська модель сталого розвитку розробляється в умовах затяжної економічної кризи і господарської депресії, тому багато її положень є гіпотетичними.

Концепція сталого розвитку України розроблена під керівництвом Ю. І. Костенка та Б. Є. Патона. У ній зазначається, що Україна може забезпечити сталий розвиток шляхом ефективного використання усіх видів ресурсів, структурно-технологічної реструктуризації виробництва, використання творчого потенціалу всіх членів суспільства для розбудови і процвітання держави.

Реалізація концепції сталого розвитку ґрунтується на реальних соціально-економічних, природних, географічних, екологічних та геополітичних передумовах конкретної держави.

Основна мета сталого розвитку така: економічне зростання, охорона навколишнього середовища, добробут, справедливість, ефективне використання природних ресурсів, освіта, міжнародне співробітництво.

Потенційні загрози: внутрішні (зменшення обсягів виробництва, зниження інвестиційної активності, погіршення стану фінансової системи, зниження рівня зайнятості населення, в тому числі за рахунок прихованого безробіття, зменшення платоспроможного попиту); зовнішні (зростання цін і погіршення умов закупки паливно-енергетичних і мінерально-сировинних ресурсів, зменшення конкурентноздатності товарів, що експортуються з України, відтік найбільш кваліфікованої робочої сили за кордон, перехід у власність нерезидентів ключових життєзабезпечуючих виробництв, природні стихії та катастрофи).

Перехід України до сталого розвитку передбачає 3 етапи:

– перехідний – подолання еколого-економічної кризи, макроекономічна стабілізація, формування передумов для підвищення рівня життя населення, збалансування виробництва й споживання;

- передбачає вирішення завдань структурної перебудови економіки держави, розв'язання паливно-енергетичної проблеми, демократизацію суспільства, забезпечення високої якості життя, збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу;
- забезпечення СР на базі нових секторів економіки, створення екологічно-чистих виробництв, а також глобальної системи екологічної безпеки та фундаменту ноосферного розвитку.

2.5. Шляхи та засоби реалізації політики сталого розвитку

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку, таких як:

- подолання бідності;
- подолання голоду;
- міцне здоров'я і благополуччя;
- якісна освіта;
- гендерна рівність;
- чиста вода та належні санітарні умови;
- доступна та чиста енергія;
- гідна праця та економічне зростання;
- промисловість, інновації та інфраструктура;
- скорочення нерівності;
- сталий розвиток міст та спільнот;
- відповідальне споживання та виробництво;
- пом'якшення наслідків зміни клімату;
- збереження морських ресурсів;
- захист екосистем суші;
- мир, справедливість та сильні інститути;
- партнерство заради стійкого розвитку.

Для реалізації політики сталого розвитку в сфері управління земельними ресурсами доцільним є:

- удосконалення системи обліку земельних ділянок та методів еколого-економічної оцінки з метою адекватного обчислення їх реальної вартості;
- проведення інвентаризації земельних ділянок у населених пунктах;
- затвердження та реалізація комплексної програми підвищення родючості ґрунтів;

- впровадження раціонально організованих систем землекористування та оптимізації насаджень і посівів, контурно-меліоративної організації території землекористування;
- впровадження ефективних ґрунтозберігаючих технологій у сільському господарстві, промисловості та будівництві;
- удосконалення правового забезпечення процедур землевідведення;
- заліснення малопродуктивних земель і техногенно уражених земель сільськогосподарського призначення;
- розроблення та вжиття заходів з вирівнювання співвідношення площ природних угідь та територій, на яких ведеться господарська діяльність;
- впровадження агрохімічної паспортизації земельних ділянок, проведення систематичних оцінок стану використання земельних угідь;
- забезпечення реалізації заходів щодо рекультивації техногенно порушених, еродованих земель і територій сміттєзвалищ та могильників;
- забезпечення реалізації заходів щодо захисту територій від підтоплення, у тому числі шляхом відновлення природних дрен;
- підтримка екологічної безпеки у зоні відчуження Чорнобильської АЕС;
- запровадження режимів мінімізації обробки ґрунтів.

У сфері сільського господарства доцільним є:

- розв'язання проблеми регулювання рентних платежів у різних агрокліматичних зонах шляхом диференціації податку для сільськогосподарських товаровиробників залежно від площі земель та родючості ґрунтів;
- розроблення законодавчих та вжиття організаційних заходів з розвитку та впровадження високопродуктивних сільськогосподарських технологій;
- забезпечення впровадження екологічно обґрунтованих принципів ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов технологій і систем землеробства з метою захисту земель від забруднення та виснаження;
- проведення науково обґрунтованої оптимізації площ сільськогосподарських угідь;
- сприяння розвитку «зеленого» туризму.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ
за темою № 2

1. Основні поняття

Сталий розвиток. Конференція ООН. Сільське господарство. Земельні ресурси. Концепція сталого розвитку.

2. Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте структуру ООН відповідно до завдань переходу до сталого розвитку.

2. Які результати Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.)?

3. Яка роль відведена «Порядку денному на XXI ст.»?

4. Розкрийте основні принципи Декларації Ріо.

5. Охарактеризуйте значення Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.).

6. Визначить сутність концепції сталого розвитку суспільства.

7. Що таке сталий розвиток землекористування?

8. Які основні чинники сталого розвитку для України?

9. Які є внутрішні чинники необхідності переходу до сталого розвитку в Україні?

10. Які відмінності сталого розвитку регіонів України?

3. Тести

1. Пріоритетність соціально-економічної та екологічної збалансованості сільських територій не передбачає:

а) підтримку агровиробництва;

б) підтримку доходів агровиробників;

в) стимулювання екологічно-безпечного господарювання;

г) ігнорування зв'язків аграрного сектора з іншими галузями сільської економіки.

2. Сталий (зрівноважений) розвиток сільських територій не передбачає:

а) створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного і наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів;

б) технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури;

в) формування сприятливого інституційного середовища для розвитку тільки аграрного сектора;

г) поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини.

3. На якій конференції було прийнято «Порядок денний на XXI ст.»?

а) на конференції ООН з навколишнього середовища в Стокгольмі в 1972 р.;

б) на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.;

в) на Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 р.;

г) усі відповіді неправильні.

4. Місцевий порядок денний на XXI століття – це:

а) сукупність дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на рівні держави;

б) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на рівні регіону;

в) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні;

г) сукупність дій, спрямованих на досягнення сталого розвитку на основі партнерства між соціальними групами населення.

5. Стале землекористування – це:

а) поділ території, що виходить з об'єктивних закономірностей природних умов, територіального поділу праці, формування територіально-виробничих комплексів різних масштабів і структури, необхідності збереження екологічної рівноваги та гармонійного розвитку економіки адміністративно-територіальних утворень;

б) така система земельних і суспільно-виробничих відносин, за якої досягається оптимальне співвідношення між економічно доцільним і екологічно безпечними видами використання земель і забезпечується економічне зростання матеріальних і духовних потреб населення;

в) зведення в систему наявних даних економічного моніторингу, створення систем балансових рівнянь на основі розрахунку коефіцієнтів кореляції для території, що дасть змогу постійно поповнювати оперативну базу даних і моделювати розвиток господарського комплексу, системи землекористування та економічні показники;

г) встановлення такого правового режиму окремих категорій земель, який відповідав би їх основному господарському призначенню і забезпечував належне використання цих земель шляхом досягнення максимального ефекту у здійсненні мети землекористування з урахуванням корисної взаємодії землі з іншими природними факторами.

6. Які з інструментів сталого розвитку земельних відносин передбачають контурно-меліоративну організацію території, ведення

Соціально-економічний розвиток сільських територій

сівозмін, складання землевпорядної звітності, розробку проектів землеустрою та складання технічної документації із землеустрою?

- а) дозвільні інструменти;
- б) планувальні інструменти;
- в) землевпорядні інструменти;
- г) інструменти економічного стимулювання.

7. Який синонім краще характеризує напрямок розвитку людства, який в Україні має назву «сталий розвиток»?

- а) соціальний розвиток;
- б) збалансований розвиток;
- в) екологічний розвиток;
- г) економічний розвиток.

8. Яка основна мета сталого розвитку?

а) виживання людства в цілому і підвищення якості життя для кожної людини окремо;

- б) подолання соціальної нерівності;
- в) подолання бідності;
- г) досягнення високих економічних показників шляхом інтенсивного використання природних ресурсів.

9. Виберіть твердження, що належить до основної концепції сталого розвитку суспільства:

- а) розвиток повинен мати необоротний характер;
- б) розвиток повинен задовольняти потреби нинішнього покоління без шкоди для майбутніх поколінь;
- в) розвиток повинен відбуватися повільно, зі сталою швидкістю;
- г) розвиток повинен у повному обсязі задовольнити всі потреби нинішнього покоління.

10. Яка складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних та культурних систем, у тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми?

- а) екологічна;
- б) економічна;
- в) соціальна;
- г) інвайронментальна.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Розкрийте відповідність моделі економіки України принципам сталого розвитку.

2. Проаналізуйте особливості переходу України на шлях сталого розвитку порівняно з розвиненими країнами.

3. Порівняйте регіони України за рівнем сталого розвитку.

4. Розкрийте національні особливості переходу України до сталого розвитку.

5. Як реалізується мета сталого розвитку в Україні.

5. Теми індивідуальних завдань

1. Обґрунтування першочергових завдань на шляху переходу України до сталого розвитку.

2. Відповідь моделі економіки України принципам сталого розвитку.

3. Відмінності системи індексів сталого розвитку, запропонованих Комісією зі сталого розвитку та системи індексів, що використовується в Україні.

Тема 3

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

- 3.1. Держава в системі управління сільськими територіями.
- 3.2. Розвиток місцевого самоврядування на сільських територіях.
- 3.3. Фінансування соціально-економічного розвитку територіальних громад.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- основні напрямки державного регулювання розвитку сільських територій;
- чинники формування і функціонування сільських територій;
- функції сільських територій;
- як забезпечується спроможність територіальних громад.

вміти:

- вирішувати проблеми об'єднаних територіальних громад;
- пропагувати механізми розвитку спроможного місцевого самоврядування у сільських територіях;
- знаходити джерела фінансування для розвитку об'єднаних територіальних громад.

3.1. Держава в системі управління сільськими територіями

Розвиток територіальної громади вимагає ефективного використання її потенціалу з урахуванням усіх його аспектів під час розроблення та реалізації стратегії розвитку й інших місцевих нормативно-правових документів. Такий підхід безпосередньо стосується забезпечення життєдіяльності територіальної громади, має відповідати інтересам населення і європейським засадам державної політики.

Розвиток села та аграрного виробництва завжди був складним процесом та супроводжувався різними проблемами, які, в переважній більшості випадків, потребували термінового вирішення, та, поряд з цим, часто не вирішувались вчасно. Результатом недостатньої уваги держави до проблем розвитку сільської місцевості в Україні є занепад сільських територій.

Основними напрямками державного регулювання розвитку сільських територій є: фінансування, кредитування, страхування, оподаткування; сприяння формуванню і розвитку ринку сільсько-господарської продукції; забезпечення захисту інтересів вітчизняних

сільських товаровиробників; розвиток соціальної сфери села; організація наукових досліджень і підготовка кадрів для АПК.

Основними чинниками формування та функціонування сільських територій є: регіональні (ресурсні, чинники місця розміщення, умови розвитку; функціональна сумісність різних видів діяльності на певній території); управлінські, що включають рішення та обґрунтування щодо стратегій розвитку сільських територій; самоорганізації; невизначеності. При цьому сільські території мають певні обмеження (імперативи) ефективного розвитку та функціонування: недосконале законодавство, недостатня державна підтримка, у т. ч. фінансова та інвестиційна; слабе інформаційне забезпечення та соціальна захищеність селян; недостатнє матеріально-технічне та інфраструктурне забезпечення аграрного виробництва та інших видів діяльності; екологічні обмеження; недосконала організація території та недостатня мотивація для цього; підприємницькі ризики.

Сільські території покликані виконувати такі функції: ефективного та конкурентоспроможного виробництва, раціонального ресурсокористування, ресурсозбереження та охорони природних ресурсів; сприяння розширеному відтворенню сільського населення; забезпечення зайнятості та належного рівня і якості життя; впровадженню інновацій та вдосконалення облаштування не тільки сільських населених пунктів, але й прилеглих до них територій; активізації діяльності сільських громад, гармонійного розвитку особистості кожного селянина, виховання почуття патріотизму, національної ідентифікації, відродження історичних та формування нових культурних традицій.

Для української сільської економіки державне регулювання повинне бути спрямоване на:

- забезпечення соціальної орієнтації ринкової економіки в сільському господарстві, на утворення системи соціальних гарантій і соціального захисту для жителів сіл;
- розвиток ефективного державного і приватного секторів економіки в АПК, на введення і забезпечення захисту прав власності, на розвиток багатокладної економіки;
- створення системи законодавчого регулювання функцій держави, на виконання Земельного, Податкового і Трудового кодексів;
- забезпечення умов для розвитку конкуренції на ринках сільсько-господарської продукції;
- стимулювання зростання конкурентоздатних та диверсифікованих виробництв і на фінансування промислових і сільсько-господарських організацій;

- збереження і стимулювання розвитку науково-аграрного потенціалу, інноваційної активності та модернізації матеріально-технічної бази сільського господарства;
- розвиток в сільській місцевості промислових підприємств, обслуговуючих кооперативів, баз зберігання, холодильного господарства;
- проведення гнучкої зовнішньоекономічної політики, направленої на захист внутрішнього ринку від недоброякісної конкуренції.

3.2. Розвиток місцевого самоврядування на сільських територіях

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади має здійснюватися на основі Конституції та законів України, положень Європейської хартії місцевого самоврядування з дотриманням таких принципів: верховенства права; відкритості; прозорості та громадської участі; повсюдності місцевого самоврядування; субсидіарності; доступності публічних послуг; підзвітності та підконтрольності органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді; підконтрольності органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади в питаннях дотримання Конституції та законів України; правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування; державної підтримки місцевого самоврядування; партнерства між державою та місцевим самоврядуванням; сталого розвитку територій.

Щоб вирішити проблеми на рівні територіальних громад, необхідно об'єднати зусилля громад і їхніх територій, а також потрібна фінансова підтримка держави. Саме з цією метою було ухвалено два закони України – «Про добровільне об'єднання територіальних громад» і «Про співробітництво територіальних громад», адже, незважаючи на те, що Конституція України надає право жителям сіл на добровільних засадах об'єднуватися в єдину територіальну громаду, формувати органи місцевого самоврядування, механізм вирішення цього конституційного припису на законодавчому рівні до цього часу був не врегульований. Метою Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» є створення правових умов і можливостей для посилення гарантій місцевого самоврядування; сприяння створенню дієздатних територіальних громад; формування ефективних рад та їхніх виконавчих органів, головним завданням яких має стати поліпшення забезпечення потреб громадян, якісне надання їм необхідних соціальних послуг; забезпечення сталого розвитку відповідних територій, ефективного використання бюджетних коштів. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» розроблено з використанням найкращого європейського досвіду. Він визначає органі-

заційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю, підстави та особливості припинення співробітництва, оскільки чинне українське законодавство передбачало лише загальні рамки упровадження міжмуниципального співробітництва, припускало об'єднання ресурсів органів місцевого самоврядування для вирішення спільних проблем, але не містило правових норм, які б дозволяли таке співробітництво.

Також важливу роль у розвитку територіальних громад в Україні відіграє Закон України «Про засади державної регіональної політики». Цей Закон визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статусу старости села, селища» визначає нове поняття «старостинський округ» – частину території об'єднаної територіальної громади, утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», на якій розташовано один або декілька населених пунктів (сіл, селищ), крім адміністративного центру об'єднаної територіальної громади, визначену сільською, селищною, міською радою з метою забезпечення представництва інтересів жителів такого населеного пункту (населених пунктів) старостою. Крім того, Законом передбачені повноваження старости та його правовий статус.

Одними з основних принципів децентралізації та посилення місцевого самоврядування є принципи:

- врахування втрат і вигод від такого об'єднання на основі розроблення різних альтернативних варіантів;
- активізації місцевої громади та самоорганізації широких мас населення;
- адекватного розподілу виробничих та фінансових ресурсів, що виділяються державою;
- підвищення відповідальності органів влади всіх рівнів у реалізації соціально-економічної та екологічної політики держави;
- створення умов, сприятливих для відродження економічної активності шляхом реформування податкової системи та передачі у приватну власність тих державних структур, що існують завдяки субсидіям і дотаціям.

Метою **реформи місцевого самоврядування та об'єднання територіальних громад** є забезпечення дієвої спроможності місцевого самоврядування самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення в інтересах жителів громади.

3.3. Фінансування соціально-економічного розвитку територіальних громад

Специфіка управління фінансами об'єднаних територіальних громад зумовлена низкою важливих чинників. **По-перше**, фінанси об'єднаної територіальної громади охоплюють територію декількох населених пунктів. Залучення до процесу управління представників усіх населених пунктів приводить до посилення контролю за повноцінним наповненням бюджету та активізує змагальність окремих адміністративних одиниць у повноцінному наповненні бюджету об'єднаної територіальної громади. **По-друге**, в Україні відсутній досвід управління фінансами об'єднаної територіальної громади. Дія чинника обмежує підтримання високого темпу реформування місцевих фінансів та спричиняє труднощі у вирішенні поточних проблем управління фінансами об'єднаних територіальних громад. З іншого боку, з'являється можливість переривання спадкових недоліків у цій сфері, в тому числі створюється сприятливе середовище для викоринення корупції у сфері місцевих фінансів. **По-третє**, запроваджуються прямі міжбюджетні відносини між бюджетом об'єднаної територіальної громади та державним бюджетом. Це гарантує об'єднаній територіальній громаді обсяг міжбюджетних трансфертів, розрахований для усіх бюджетів місцевого самоврядування за допомогою універсальної формули. Проте обсяг таких міжбюджетних трансфертів має бути достатнім для фінансування насамперед соціальної сфери об'єднаної територіальної громади, оскільки значно ускладнюються можливості отримання фінансової підтримки об'єднаної територіальної громади з такою метою бюджету з інших видів бюджетів. **По-четверте**, відбувається концентрація значних фінансових ресурсів у бюджеті об'єднаної територіальної громади. Таким чином, з'являється потужний ресурс, спроможний здійснювати помітний вплив на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади. При цьому зростає значення якісного планування розвитку об'єднаної громади та спрямування ресурсів на правильно визначені в ньому пріоритети.

Фінансові ресурси слід розглядати як один із надзвичайно важливих видів ресурсного забезпечення громади. А оскільки можливостей отримання фінансових ресурсів в об'єднаній територіальній громаді є багато, то виникає необхідність у класифікації їх джерел, визначенні особливостей, розгляду альтернативних джерел мобілізації ресурсів з урахуванням ряду обмежуючих факторів та можливих способів використання.

Більшість фінансових ресурсів має внутрішнє походження. Деякі ресурси (інвестиції, благодійна допомога) можуть бути водночас і

внутрішніми, і зовнішніми. Досить довго для місцевих громад з-поміж зовнішніх ресурсів практично були доступні хіба що трансферти з державного бюджету. Сьогодні визначено (частина четверта статті 67 Бюджетного кодексу), що бюджети об'єднаних територіальних громад мають такі ж повноваження, як міста обласного значення; мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

ОТГ одержали доступ до інших зовнішніх фінансових ресурсів. **Рада об'єднаної територіальної громади має право здійснювати місцеві запозичення до бюджету ОТГ** – як місцеві, так і внутрішні, в тому числі шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій. Запозичення здійснюються до бюджету розвитку і кошти спрямовуються на реалізацію інвестиційних програм (проектів), метою яких є розвиток комунальної інфраструктури, впровадження ресурсозберігаючих технологій, створення, приріст чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення їх громад. У багатьох ОТГ, де є чимало невирішених проблем, тільки за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів їх вирішити неможливо, тому варто задуматись про вихід на ринки запозичень, а також залучення інвестицій та інших ресурсів ззовні.

Важливою ознакою як доступності певного фінансового ресурсу для місцевого соціально-економічного розвитку, так і зацікавленості місцевих органів влади в його застосуванні є його регулярність, постійність і сталість, а відтак можливість їх врахування у процесі здійснення довгострокового планування та використання в майбутньому. Треба зазначити, що разові джерела (наприклад, приватизація комунального майна) швидко вичерпуються і не забезпечують сталості фінансування потреб у сфері місцевого соціально-економічного розвитку. Тому увага має приділятися тим джерелам фінансування місцевого розвитку, які можуть використовуватися багаторазово, тим більше регулярно.

Успішною практикою може стати використання певних видів внутрішніх бюджетних надходжень для фінансування окремих ініціатив з місцевого розвитку (при цьому береться до уваги той факт, що вдала ініціатива чи проєкт може призвести до підвищення внутрішніх бюджетних доходів). Прикладом такого підходу може бути використання доходів від здачі в оренду комунального майна для фінансування, наприклад, програм з підтримки підприємництва. Зовнішніми джерелами бюджетних коштів є державний бюджет. Зокрема, до бюджетних надходжень зовнішнього характеру можуть

бути віднесені цільові субвенції з державного бюджету, у т. ч. в рамках виконання державних або регіональних цільових програм, інвестиційних проєктів (програм), чи фінансування проєктів ОТГ з Державного фонду регіонального розвитку.

Для фінансування розвитку своєї громади місцеві органи влади також можуть залучати і кредитні ресурси. Кредитні джерела фінансування місцевого соціально-економічного розвитку мають багато потенційних переваг (можливість отримати значні за обсягами фінансові ресурси, які можна повертати поступово протягом тривалого терміну, прискорення розбудови місцевої інфраструктури тощо), але й супроводжуються значними ризиками (можлива неуспішна реалізація проєктів, збільшення боргового навантаження на місцевий бюджет та зменшення фінансування поточних видатків, тощо) та певними складнощами у підготовці документів (наприклад, у разі отримання кредиту від міжнародних фінансових організацій чи додаткових витрат на страхування проєкту та його експертизу тощо).

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ за темою № 3

1. Основні поняття

Об'єднана територіальна громада. Регіональний розвиток. Фінансування. Децентралізація. Місцеве самоврядування.

2. Контрольні запитання

1. Проаналізуйте державну політику соціально-економічного розвитку села.
2. Як формуються сукупні доходи сільського населення?
3. Розкрийте нормативно-правову базу розвитку села.
4. Визначить роль місцевого самоврядування в Україні.
5. Що є фінансовою та матеріальною основою місцевого самоврядування?
6. Розкрийте механізм формування територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування.
7. Які функції сільської територіальної громади?
8. Які форми участі територіальних громад у процесі стратегічного планування розвитку сільських територій?
9. Як формуються місцеві бюджети, які напрямки використання коштів місцевих бюджетів?
10. Які джерела фінансування проєктів соціально-економічного розвитку територіальних громад?
11. Як здійснюється фінансове управління розвитком сільських територій?

12. Розкрийте напрями використання фінансових ресурсів територіальних громад.

13. Які видатки здійснюються органами місцевого самоврядування на потреби територіальних громад?

14. Обґрунтуйте роль сільського підприємництва у фінансуванні розвитку сільських територій.

15. Яка роль сільських та селищних рад у процесі соціально-економічного розвитку територій?

3. Тести

1. Що є спроможною територіальною громадою?

а) громади, що наділяються повноваженнями та ресурсами, як і у міст обласного значення;

б) громади, в яких кошти передбачаються для реалізації серйозних проєктів розвитку;

в) громади, в яких місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадастрові ресурси є достатніми для вирішення місцевих проблем органами місцевого самоврядування в інтересах жителів громади;

г) громада, у якій відстань до її найдалшого населеного пункту має бути такою, що не перевищує 30 км.

2. Фінансовою основою розвитку сільських територій є:

а) матеріально-технічне забезпечення виробництва;

б) бюджетні асигнування, інвестиції, оподаткування, кредитування, страхування;

в) банківська інфраструктура;

г) фінансові установи.

3. Через що виникла складна ситуація у використанні земельних та інших природних ресурсів на території об'єднаних територіальних громад?

а) через майже повну відсутність у територіальних громад інформації про права на землю та інші природні ресурси, їх потенціал, стан використання та охорони;

б) через відсутність умов для розвитку бізнесу;

в) через незадовільне законодавче та інформаційне забезпечення і захист прав власності сільських жителів на землю та інші природні ресурси;

г) через ігнорування проблеми введення в економічний оборот землі як капіталу, ресурсно-комплексного підходу до розвитку сільських територій в процесі трансформації земельних відносин.

4. Зменшення зайнятості населення країни у сільському господарстві з одночасним зростанням частки населення, що проживає у сільських поселеннях, свідчить про:

- а) розвиток форм господарювання на селі сільськогосподарської спрямованості;
- б) виконання сільським населенням житлової функції поряд з господарською;
- в) аграрно-індустріальний тип економіки;
- г) виконання сільським населенням господарської функції.

5. Бюджетна підтримка сталого (зрівноваженого) розвитку сільських територій – це:

- а) система політичних і правових заходів, фінансування організаційних і економічних факторів, виробничих і рекреаційних ресурсів та повноважень громад;
- б) комплексі заходи щодо формування доходів та розподілення бюджетних надходжень;
- в) врегулювання земельних і майнових відносин;
- г) пакет соціальних послуг, спрямованих на створення стабільних і сприятливих умов проживання на селі.

6. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є:

- а) адміністративно-територіальні одиниці;
- б) рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад;
- в) рухоме і нерухоме майно підприємств, які знаходяться на території громади;
- г) бюджети підприємств, які знаходяться на території громади.

7. До переліку об'єктів права комунальної власності сільської територіальної громади не можуть бути віднесені:

- а) землі загального користування населених пунктів, а також землі, надані для розміщення будинків органів державної влади і місцевого самоврядування;
- б) землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення;
- в) річки, водойми та їх береги; природні ландшафти та заповідники; кладовища; пам'ятки історії та архітектура; інші об'єкти, визначені статутом територіальної громади;
- г) землі приватного користування.

8. Фінансові ресурси територіальної громади не включають:

- а) кошти місцевого бюджету та позабюджетні кошти місцевого самоврядування;

- б) доходи населення;
- в) кошти комунальних підприємств;
- г) кошти, що мобілізуються на фінансовому ринку.

9. Фінансова підтримка місцевого самоврядування з боку держави здійснюється через:

- а) міжбюджетні трансферти;
- б) податкові надходження;
- в) забезпечення зростання мінімальної заробітної плати громадян;
- г) фінансування створення додаткових робочих місць.

10. Дотації – це кошти, які передаються до місцевого бюджету з державного бюджету з метою:

а) формування мінімального розміру місцевого бюджету, коли коштів, що надходять з власних джерел та закріплених доходів недостатньо;

б) реалізації спільних соціально-економічних та культурних програм;

в) фінансування конкретних програм з метою соціально-економічного вирівнювання відповідних територій;

г) забезпечення соціальних стандартів сільського населення.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Проаналізуйте матеріально-фінансову базу органів місцевого самоврядування.

2. Охарактеризуйте бюджетне забезпечення функціонування територіальних громад.

3. Вкажіть методи управління розвитком сільських територій.

4. Охарактеризуйте, як здійснюється процес державної фінансової підтримки місцевого самоврядування.

5. Які існують форми участі територіальних громад у процесі стратегічного планування розвитку сільської території?

5. Теми індивідуальних завдань

1. Розвиток несільськогосподарських видів діяльності на селі.

2. Стимулювання розвитку підприємництва на селі.

3. Інтеграція в сільськогосподарському підприємстві.

Тема 4

ЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

4.1. Продуктивна спрямованість сільських територій як базовий елемент концепції соціально-економічного розвитку.

4.2. Комплекс факторів та функцій, що впливають на розвиток сільських територій.

4.3. Розвиток сільського підприємництва як одного із джерел доходів сільського населення.

4.4. Аналіз земельної реформи та її вплив на соціально-економічний розвиток сільських територій.

4.5. Налагодження взаємодії науки та виробництва з метою забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- за рахунок чого досягається ефективна політика сільського розвитку;
- напрямки розвитку сільського господарства та відродження сільських територій;
- напрямки гармонізації виробництва і сільського розвитку;
- фактори, що впливають на розвиток сільських територій;
- основні завдання розвитку сільськогосподарського підприємництва;
- як взаємодіє наука та виробництво у сфері сільського господарства.

вміти:

- класифікувати мету розвитку сільського господарства;
- визначати пріоритети сільського розвитку;
- класифікувати підприємства, що функціонують в аграрній сфері;
- аналізувати вплив земельної реформи на розвиток сільських територій.

4.1. Продуктивна спрямованість сільських територій як базовий елемент концепції соціально-економічного розвитку

У контексті формування цілісної системи розвитку сільських територій, створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного їх розвитку, поліпшення якості життя населення, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів та ін., необхідно активізувати процес децентралізації влади, розмежувати

функції та повноваження центральних і місцевих органів влади та місцевого і регіонального самоврядування, визначити заходи з реформування адміністративно-територіального поділу країни з урахуванням інтересів територіальних громад, перейти до енергетично ефективної моделі використання ґрунту як головного засобу виробництва у сільському господарстві, розробити і затвердити генеральні плани населених пунктів, враховуючи історичні, економічні, демографічні особливості та культурні традиції відповідних територій.

Розробка політики сільського розвитку стимулюватиме і сприятиме збалансованому територіальному і сталому розвитку сільської місцевості, сільських територіальних громад і всієї економіки сільських територій країни. **Це досягатиметься** за рахунок надання прямої правової і фінансової підтримки та зміцнення потенціалу сільських територіальних громад і зацікавлених сторін, а також розробки і впровадження інтегрованих місцевих стратегій розвитку, розроблених жителями сільської місцевості для сільського населення. Зокрема, **мета політики** полягає в тому, щоб зробити основні послуги більш доступними для сільського населення, розвинути диверсифіковані види діяльності та інфраструктуру для сільського туризму, покращити вміння та навички сільського населення, підвищити його обізнаність щодо необхідності інтеграції процесів місцевого розвитку, а також зберегти місцеві традиції і культурну спадщину.

Основними напрямками розвитку сільського господарства та відродження сільських територій є:

- розвиток сільської економіки за рахунок стимулювання різноманітних видів діяльності на селі;
- розбудова туристичного потенціалу сільської місцевості для агроекотуризму, дбайливе використання різноманітних ресурсів для туристичних послуг;
- розвиток інфраструктури села, розбудова комунікаційних та інформаційних мереж;
- відродження та розвиток сільських територій;
- підвищення комерціалізації сільського населення для організації та комерціалізації всіх видів діяльності на селі.

Мета розвитку сільського господарства

короткострокова:

- поліпшення умов життя на селі, забезпечення молоді та фахівців житлом в сільській місцевості;
- розвиток малого та середнього підприємництва та сфери послуг;
- стимулювання зростання зайнятості селян за рахунок відродження промислів та виробництва на селі;

Соціально-економічний розвиток сільських територій

- створення умов для диверсифікації економіки та розвитку несільськогосподарських видів діяльності;
- підтримка привабливих місцевих ініціатив для розвитку підприємництва;
- стимулювання розвитку на селі різноманітних обслуговуючих кооперативів та збільшення ними обсягів видів діяльності.

довгострокова:

- збільшення рівня інвестицій у людський капітал з метою розширеного відтворення на селі;
- створення сприятливих умов для проживання у сільській місцевості;
- підвищення якості надання послуг охорони здоров'я, культури та спорту шляхом відновлення роботи об'єктів інфраструктури у сільській місцевості;
- комплексний розвиток виробничої інфраструктури.

Пріоритети сільського розвитку

- підвищення якості життя сільського населення;
- створення привабливих робочих місць;
- розширення доступу до мережі Інтернет як засобу зв'язку;
- підвищення рівня доходів та зайнятості на селі;
- поліпшення умов життя;
- модернізація транспортної, інженерної, інформаційної та комунальної інфраструктури сільських територій;
- покращення благоустрою сільських територій;
- орієнтація на сталий розвиток;
- поліпшення інвестиційного клімату сільських територій.

Важливими напрямками гармонізації аграрного виробництва і сільського розвитку є такі:

- підвищення заробітної плати працівникам та належної орендної плати за землю;
- забезпечення працевлаштування жителів села у сільськогосподарському виробництві за рахунок розвитку тваринництва та інших галузей;
- інвестування у професійне навчання сільської молоді з подальшим працевлаштуванням у різних сферах діяльності на селі;
- формування агропродовольчих ланцюгів з інтеграцією у них малих форм господарювання;
- оптимізація агроландшафтів за рахунок консервації частини активно оброблюваних угідь;
- охорона навколишнього середовища та середовища проживання сільського населення.

4.2. Комплекс факторів та функцій, що впливають на розвиток сільських територій

Фактори, що впливають на розвиток сільських територій, підрозділяються на природні, географічні, соціальні, економічні, екологічні, культурні.

Природні – мальовничий ландшафт, наявність та можливості для використання природних ресурсів.

Географічні – близькість до транспортних магістралей, наближеність до бізнесових структур.

Соціальні – соціальна стабільність та згуртованість, розвиток місцевого самоврядування, активність громади, самоуправління.

Економічні – рівень витрат життя сільських мешканців, наявність бізнесових перспектив, розвиток обслуговуючої інфраструктури.

Екологічні – унікальне природне середовище, природно-заповідні території.

Культурні – розвиток локальних промислів, історична цінність території.

Новітні фактори, що впливають на розвиток сільських територій: маркетингова політика, розвиток кооперативного сегмента, реалізація місцевих програм розвитку, сприятлива кредитна політика, вирощування широкого спектру сільгосппродукції.

На розвиток сільських територій впливають такі функції:

1) виробнича – передбачає задоволення потреб суспільства в продовольстві та продуктах харчування, в сировинних ресурсах;

2) соціальна – передбачає збереження та розвиток сільських територій як важливої складової українського суспільства з притаманними їм способом життєдіяльності; сільська територія є джерелом історично сформованих звичаїв та традицій;

3) демографічна – забезпечення відтворення населення, збільшення народжуваності, виховання фізично та духовно здорових людей, забезпечення аграрної сфери трудовими ресурсами;

4) природоохоронна – підтримання екологічної рівноваги в екосистемах, раціональне використання земельних ресурсів, збереження природних і культурних парків, заповідників та ін.;

5) рекреаційна – створення умов для відпочинку, відновлення духовних сил населення, розширення світогляду рекреантів;

6) організаційно-управлінська – формування і відстоювання спільних інтересів відповідних територіальних сільських громад.

4.3. Розвиток сільського підприємництва як одного із джерел доходів сільського населення

Сільськогосподарське (аграрне) підприємство – це юридична особа, основним видом діяльності якої є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої становить не менше 75 відсотків загальної суми виручки.

Основними спільними ознаками підприємства як суб'єкта господарювання є такі: статус юридичної особи, самостійний суб'єкт господарювання, наявність відокремленого майна, самостійного балансу, рахунку в установах банку, печатки з найменуванням та ідентифікаційним кодом, відсутність у його складі інших юридичних осіб.

За сферою діяльності існують такі підприємства:

– **матеріального виробництва** – це здебільшого промислові, будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства виробничого призначення (заводи, фабрики, шахти, комбінати та ін.). Підприємства, які спеціалізуються на випуску однорідної продукції, утворюють відповідні галузі матеріального виробництва: промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво і т. ін. Вони складають структуру галузі, визначають їх профіль і масштаби. Крім того, підприємства формують і територіальну спеціалізацію міст і областей, у яких вони розташовані;

– **нематеріального виробництва**, які надають послуги від ремонту побутової техніки до послуг освіти, культури, охорони здоров'я тощо;

– **сфери обслуговування:** обсяг наданих і спожитих нею послуг належить до важливих характеристик рівня і якості життя населення (у розвинутих країнах світу у цій сфері зайнята переважна більшість економічно активного населення);

– **посередницькі**, завданням яких є налагодження взаємовигідних відношень між виробниками і споживачами, продавцями та покупцями (посередництво зменшує витрати споживачів на пошук необхідних товарів і створює замкнутий цикл між виробником та споживачами тощо).

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів з метою одержання прибутку, є **підприємництвом**.

Підприємницька діяльність – це самостійна, ініціативна і систематична діяльність господарюючих суб'єктів з виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), яка здійснюється на власний ризик з метою одержання прибутку.

**Основні завдання розвитку
сільськогосподарського підприємництва**

- підтримка існуючих та створення нових об'єктів інфраструктури суб'єктів підприємництва;
- стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, зокрема у сфері «зеленого туризму», залучення до підприємницької діяльності соціально незахищених верств населення;
- підтримка представників малого і середнього бізнесу, зайнятих у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, а саме фермерської ініціативи;
- забезпечення продуктивної зайнятості населення шляхом створення нових (економічно доцільних) робочих місць на діючих і новостворених малих та середніх підприємствах та активізація самозайнятості населення;
- сприяння підвищення іміджу підприємця та зміцнення його соціального статусу;
- підвищення підприємницької культури населення;
- забезпечення співпраці підприємницьких структур з місцевими органами виконавчої влади для максимального поєднання інтересів суб'єктів господарювання з інтересами відповідних адміністративних територіальних одиниць;
- забезпечення ефективного використання місцевого природно-ресурсного і незадіяного виробничого потенціалу;
- залучення малих та середніх підприємств до конкурсів проєктів на розроблення і використання землі, її надр та інших ресурсів;
- активізація фінансово-кредитних механізмів підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва за рахунок коштів місцевих бюджетів, пошук нових форм фінансово-кредитної та матеріально-технічної підтримки суб'єктів господарювання;
- сприяти дотриманню умов для розвитку добросовісної конкуренції у сфері малого та середнього бізнесу, створення умов для підвищення якості та конкурентоспроможності продукції суб'єктів підприємницької діяльності.

4.4. Аналіз земельної реформи та її вплив на соціально-економічний розвиток сільських територій

Стратегічною правовою базою управління процесом використання землі є Конституція України, ухвалена Верховною Радою України 28 червня 1996 року. Вона є правовим актом прямої дії і посідає одне з основних законів у сфері регулювання земельних відносин і управління земельними ресурсами. Вона визначає земельну політику

держави. Так, у статті 13 Конституції вказується, що земля, її надра, атмосферне повітря, що водний та інші природні ресурси, які перебувають у межах територій України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, є об'єктом права власності Українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

У ст. 14 Конституції акцентується увага на те, що право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами і державою.

Стаття 142 основного закону регламентує, що земля може перебувати у власності територіальних громад. Згідно з положеннями Конституції, земля відноситься до земельної нерухомості.

Власність зобов'язує – так написано у ст. 13 Конституції. Але вона не повинна використовуватись на шкоду людині і суспільству. Всі суб'єкти права власності є рівними перед Законом.

Статтями 24 і 41 Конституції вказується, що і держава, і приватні особи повинні мати соціальні обов'язки і нести відповідальність перед суспільством за використання власності.

Статтею 41 Конституції вказується, що кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, воно є непорушним.

У статті 41 Конституції акцентується увага на тому, що використання власності не повинно завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Важливим кроком у системі управління процесом використання земель став Земельний кодекс України, ухвалений 25.10.2001 р. Верховною Радою України, який базується на положеннях Конституції України. В його основу покладено конституційні норми щодо забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави з метою раціонального використання і охорони земель в інтересах нинішнього і майбутнього покоління; рівність суб'єктів права власності перед законом. У Кодексі знайшли своє відображення концептуальні норми Конституції України:

- земля є національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (ст. 14);
- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави (ст. 16);

– примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності за умови повного відшкодування їх вартості;

– використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст. 41).

Відмінність нового Земельного кодексу України (2001 р.) від Кодексу попереднього (1992 р.) виражається в тому, що він врегульовує шляхи реалізації права власності на землю, передбачає запровадження права земельного сервітуту, запроваджено категорію земель житлової і громадської забудови, визначено порядок продажу земельних ділянок, визначені гарантії прав на землю, розширено зміст Державного земельного кадастру, урегульовано питання консервації деградованих і малопродуктивних земель, що дозволяє забезпечити раціональне використання і охорону земель.

Паралельно з цим, в Україні 26 грудня 1992 року на загальнонаціональному рівні було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України «Про приватизацію земель» у 1992 році (30 січня) було прийнято Закон України «Про форми власності на землю», в результаті чого державна власність на землю почала втрачати колишні пріоритети.

У житті селян важливе значення мало ухвалення законів України «Про селянське (фермерське) господарство» (1993 р.) та «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (14.02.1992 р.), «Про плату за землю» (19.09.1996 р.) та ін.

Новим кроком в процесі управління сільськогосподарськими землями стали Укази Президента України від 10 листопада 1994 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва та Указ Президента від 8 серпня 1995 року «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям». І тут треба сказати, що аграрна реформа, крім позитивних зрушень, в економіці АПК зініціювала руйнівні процеси у сільськогосподарському землекористуванні. Якщо у 1990 році Україна і її аграрний сектор були за крок до світового лідерства, то через декілька років паювання земель колективної власності «вбило» село, відбувся спад виробництва, має місце фізичне вимирання людей на селі, бідність та інші негаразди стали звичним явищем. Економічна злочинність та корупція дорого обійшлась економіці народногосподарського комплексу України. І це відбувалось лише за нежиття дієвих заходів до порушників конституційних прав суб'єктів господа-

рювання на землі. Це збільшило напругу у середовищі відносин між владою і власниками паїв та орендарями землі.

На цьому етапі поширились зловживання у частині купівлі-продажі земель, оскільки згадуваний Указ Президента України від 10 листопада 1994 р. дозволить «створити на базі належних їм земельних ділянок спільні сільськогосподарські підприємства, асоціації, спілки, акціонерні товариства, інші кооперативні підприємства і організації передавати ці ділянки у спадщину, дарувати, обмінювати, здавати під заставу, надавати в оренду і продавати громадянам України без зміни цільового призначення».

Сучасний період розвитку земельних відносин на селі здатний буде задовольнити інтереси селян і всього суспільства, за умови належного поєднання економіки різних сфер діяльності на селі, які підсилюються одна одною. Діапазон видів діяльності близької до оптимальної, що гарантує реальні можливості економічного розвитку, можна представити у такому вигляді:

- рослинництво та тваринництво;
- переробка сільськогосподарської продукції;
- рибництво та бджільництво;
- будівельна діяльність;
- меліоративна діяльність;
- промисловість;
- народні промисли;
- торгівля і послуги;
- рекреаційна, оздоровча і природоохоронна діяльність;
- автоперевезення;
- житлове і дачне будівництво;
- інші види діяльності (збір горіхів, ягід, грибів, виробництво винопродуктів та соку тощо).

Ці та інші види діяльності на фоні колгоспного способу господарювання на землі, у рамках сільських територій, є ключовою умовою і потужним джерелом економічної стабільності, покращення стандартів якості життя людей на селі, створення великої кількості додаткових робочих місць, гармонії між людиною і природою, яка повинна орієнтуватись на міжнародні норми і стандарти.

Широкий спектр різного роду видів діяльності і послуг у межах сільських територій уособлює в собі мінідержавоутворення, яке орієнтує на нові можливості суспільного розвитку. Успішна діяльність багатьох людей, за умови розвинутого менеджменту та маркетингу, забезпечуватимуть високий рівень конкурентоспроможності мінідержавоутворень, надаючи великий шанс бути їм лідером в соціально-економічних системах регіону чи України.

При цьому можна впевнено говорити, що забезпечення високої ефективності та конкурентоспроможності кожної з сільських територій у своїй множині, що посилює можливості одна одної, є умовою економічного поступу України, добробуту кожного власника земельного паю та всіх тих, хто залучений у процес виробництва матеріальних благ та надання послуг населенню.

4.5. Налагодження взаємодії науки та виробництва з метою забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства

Для невідкладного забезпечення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері землеустрою, які в майбутньому можуть стати спеціалістами в галузі управління земельними ресурсами, доцільно:

- узгодити з Міністерством освіти і науки України перелік закладів вищої освіти, які повинні готувати землевпорядників;
- взяти участь у розробці єдиних освітньо-кваліфікаційних органів шляхом залучення провідних науковців;
- розширити функціонування провідних землевпорядних факультетів ЗВО та регіональних відділень для організації професійної підготовки спеціалістів у сфері землеустрою та земельного кадастру відповідно до стратегії економічної реформи, потреб державних органів земельних ресурсів;
- сприяти розвитку навчально-матеріальної бази у регіональних факультетах та відділеннях ЗВО, створювати і впроваджувати нові інтенсивні освітні технології;
- налагодити підтримку наукових досліджень у сфері землеустрою та земельного кадастру, пріоритетного бюджетного фінансування освітніх програм;
- виділити землевпорядним факультетам закладів вищої освіти кошти на зміцнення матеріально-технічної бази;
- залучити провідних вчених землевпорядних факультетів до виконання актуальних тем наукових досліджень з питань землеустрою, земельного кадастру, охорони земель та управління земельними ресурсами;
- підвищити рівень підготовки фахівців із землеустрою та кадастру, для чого забезпечити спеціальні кафедри землевпорядних факультетів сучасною технікою, вдосконалити зміст навчальних і виробничих практик, створити умови для активізації видання навчальної та методичної літератури.

Для вирішення проблем агроосвіти уряд повинен створити систему оцінювання, яка визначатиме сильні та слабкі сторони університетів та факультетів щодо проведення досліджень та викладання. Таке оцінювання необхідно вивести на системний рівень.

Якщо установа не працює належним чином, необхідно вжити заходів щодо вдосконалення або взагалі її закриття. А фінансові ресурси зосереджувати у більш гідних навчальних закладах. Також важливо підтримувати високий рівень прозорості, щоб мати змогу залучати міжнародних експертів до проведення такого оцінювання та отримувати достатній рівень фінансування з метою покращення матеріально-технічної бази.

Сьогодні, в умовах створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), кадрове забезпечення в системі управління земельними ресурсами має функціонувати за умови об'єднання зусиль усіх фахівців землепорядного профілю: землепорядник громади, що здійснює оцінку ситуації в ОТГ із земельними ресурсами, аналізує склад, якісні та кількісні показники, розбирається з орендованими землями, їх формою власності; залучений персонал або підрядна організація, яка залежно від складності проблеми, що має бути вирішена в громаді, приймає рішення щодо залучення до виконання відповідних робіт сертифікованого інженера-землепорядника та укладає з ним договір; робоча група у складі представників різних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, що діє для погодження усіх питань, які стосуються вирішення проблем ОТГ, а також схвалення документації, пропонується створення спільної робочої групи.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ за темою № 4

1. Основні поняття

Сільський розвиток. Земельна реформа. Підприємництво. Сільсько-господарське виробництво. Наука. Аграрна освіта.

2. Контрольні запитання

1. Який чином сільські території є базовим елементом концепції соціально-економічного розвитку?

2. Який чином відбувається процес розвитку та відродження сільського господарства?

3. Які фактори впливають на розвиток сільських територій?

4. Вкажіть функції розвитку сільських територій.

5. Що таке сільськогосподарське підприємство, які їх види?

6. Що таке підприємницька діяльність, вкажіть завдання розвитку сільськогосподарського підприємництва.

7. Проаналізуйте етапи проведення земельної реформи.

8. Які види сільськогосподарської діяльності є ключовою умовою і потужним джерелом економічної стабільності на селі.

9. Які завдання потрібно виконати для забезпечення підготовки фахівців у сфері землеустрою?

10. Яким чином можна налагодити взаємодію науки і виробництва у сфері сільського господарства?

3. Тести

1. Сукупність структурних елементів сільського населення, що покликана забезпечувати поселення сіл належними умовами праці й відпочинку, створювати сприятливе, комфортне життєве середовище, носить назву:

- а) виробнича інфраструктура села;
- б) поліпшення умов життєдіяльності сільських товаровиробників;
- в) соціальна інфраструктура села;
- г) диверсифікація сільської економіки.

2. Вкажіть основні функції сільських територій:

- а) економічна – спрямована на забезпечення формування та розвитку всіх векторів економіки сільських територій;
- б) демографічна – спрямована на відтворення сільського населення;
- в) оздоровча – спрямована на забезпечення нормальної життєдіяльності людини в навколишньому середовищі;
- г) соціальна – спрямована на забезпечення соціального розвитку сільських територій.

3. Території, що розташовані за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва і сільської забудови, – це:

- а) сільська територія;
- б) сільська місцевість;
- в) територія сільського розвитку;
- г) поселенська мережа.

4. Вкажіть критерії, що застосовуються для розвитку сільських територій:

- а) географічні (розміщення, величина сільських територій та чисельність сільського населення);
- б) містобудівні та інженерного облаштування цих територій (характер будівництва об'єктів виробничої діяльності, житла і обслуговування);
- в) соціологічні (норми спілкування і поведінки);
- г) виробничо-функціональні (специфіка видів діяльності, що переважають).

5. Сільське господарство має такі основні особливості:

- а) економічний процес відтворення поєднується з природним процесом функціонування живих організмів, що розвиваються на основі біологічних законів;

б) циклічний процес природного росту та розвитку тварин і рослин зумовив сезонність галузей сільського господарства;

в) рівна доступність державної підтримки для всіх сільськогосподарських виробників;

г) на відміну від промисловості, технологічний процес у сільському господарстві тісно пов'язаний з природою, де земля є головним засобом виробництва.

6. Які організаційні фактори впливають на розвиток сільських територій?

а) підвищення ділової кваліфікації сільського населення;

б) ефективне використання трудового потенціалу;

в) рівень забезпеченості сільських територій економічно активним населенням;

г) забезпечення населення житлом.

7. Як аграрні навчальні заклади можуть сприяти просвітницькій роботі серед сільського населення?

а) через забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідними кадрами;

б) через створення навчально-консультативних центрів, дорадчих служб, запровадження циклів тематичних навчально-практичних семінарів щодо реалізації концепції сталого розвитку сільських територій;

в) надання консультаційної підтримки сільським громадам у реалізації основних напрямів сільського розвитку та підвищення інвестиційної привабливості регіону;

г) через забезпечення модернізацією освітніх програм шляхом орієнтації на інновації в аграрному секторі та з огляду регіональної привабливості.

8. Назвіть основні причини поширення нестандартної зайнятості на селі:

а) оптимізація податкових відрахувань та виконання соціальних зобов'язань;

б) інтенсифікація праці;

в) недостатня якість державної соціальної політики;

г) прагнення роботодавців до зменшення витрат, пов'язаних з необхідністю дотримання трудового законодавства.

9. Які перспективи покращення ситуації щодо розвитку трудового потенціалу села?

а) надання переваги екстенсивному землеробству;

б) державна підтримка особистих селянських господарств;

в) розвиток соціальної інфраструктури;

г) диверсифікація виробництва на селі.

10. Які заходи дозволить здійснити подальший розвиток соціальної інфраструктури сільських територій?

а) нарощування обсягів будівництва житла та гуртожитків для сільської інтелігенції та молоді, що сприятиме притоку кваліфікованих молодих кадрів на селі;

б) сприяння розвитку індивідуального житлового будівництва шляхом збільшення обсягів та розширення можливостей житлового кредитування;

в) переоснащення сільських закладів охорони здоров'я;

г) стимулювання розвитку територій.

11. Які пріоритети сільськогосподарського землекористування мають бути забезпечені в умовах конкурентного середовища?

а) створення правдивого картографічного забезпечення для організації раціонального використання землі, що дозволить об'єктивно та реально позначати ділянки на карті;

б) визначення реальної грошової оцінки земель для використання її з метою іпотечного кредитування, плати за землю та орендної плати, відображення на балансі у фінансових звітах;

в) використання біокліматичного потенціалу регіону, його географічного положення, якісних параметрів природних ресурсів;

г) використання землі на основі проектів землеустрою.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Розкрийте пріоритети ведення індивідуальної підприємницької діяльності на селі.

2. Проаналізуйте форми кооперації виробництва на селі.

3. Розкрийте значення обслуговуючих кооперативів для розвитку сільських територій.

4. Проаналізуйте диспаритет зарплати у сільському господарстві та інших галузях економіки.

5. Як наукові дослідження впливають на розвиток сільських територій?

5. Теми індивідуальних завдань

1. Аналіз земельної реформи та її вплив на соціально-економічний розвиток сільських територій.

2. Пріоритети розвитку сільських територій.

3. Державні програми розвитку сільського господарства та сільських територій.

Тема 5

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

- 5.1. Сутність, мета та причини диверсифікації виробництва.
- 5.2. Напрями диверсифікації виробництва у сільських територіях.
- 5.3. Сільський зелений туризм та агротуризм.
- 5.4. Диверсифікація у сільському господарстві.
- 5.5. Пріоритети впровадження диверсифікації.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- сутність диверсифікації виробництва та сільських територій;
- головні причини диверсифікації на селі;
- основна мета диверсифікації виробництва;
- напрями диверсифікації виробництва у сільських територіях;
- орієнтири диверсифікації виробництва у сільському господарстві.

вміти:

- аналізувати причини диверсифікації виробництва;
- пропагувати фактори, що сприяють розвитку на основі диверсифікації;
- розрізняти типи диверсифікації виробництва на селі;
- розрізняти поняття «сільський зелений туризм» та «агротуризм»;
- орієнтуватись у факторах, що негативно впливають на розвиток диверсифікації виробництва в сільському господарстві.

5.1. Сутність, мета та причини диверсифікації виробництва

Диверсифікація є однією з форм організації виробництва. Слово «диверсифікація» походить від латинського слова *diversus* (різний, віддалений) та *fadere* (роботи).

На практиці **диверсифікація** означає проникнення в нові сфери діяльності та створення таких видів діяльності, які не пов'язані з основним виробництвом.

Диверсифікація сільських територій трактується як діяльність сільськогосподарських товаровиробників щодо сталого розвитку сільських територій, яка полягає в запровадженні форм з урізноманітнення сільськогосподарської (виробничої) та (або) несільськогосподарської (промислової) діяльності, а також наданню послуг у сфері сільського туризму, які спрямовані на досягнення економічної, соціальної та екологічної мети.

На практиці існують такі форми диверсифікації сільських територій, як диверсифікація сільськогосподарської діяльності та диверсифікація несільськогосподарської.

Диверсифікація сільськогосподарської діяльності полягає в оптимальному перерозподілі ресурсів та потенціалу сільськогосподарських товаровиробників в інші сфери сільського господарства з метою розосередження діяльності та збільшення прибутковості. У цьому випадку диверсифікація пов'язана з урізноманітненням, розширенням та зміною напрямків господарської діяльності на селі.

Диверсифікація несільськогосподарської діяльності стосується таких галузей, як соціально-побутове обслуговування, торгівля, надання побутових послуг, агротуризм, агроекотуризм, транспорт, житлово-комунальне господарство.

Диверсифікаційні зміни безпосередньо впливають і на розвиток соціальної інфраструктури, оскільки збільшуються можливості для органів місцевого самоврядування через те, що впровадження диверсифікації поліпшує результати їх діяльності, внаслідок чого зростають надходження у місцеві бюджети, що прямо пропорційно впливає на кількість коштів, які можуть бути використані для соціального розвитку регіонів.

Головними причинами диверсифікації на селі є:

- забезпечення еквівалентності обміну між сільським господарством та промисловістю на основі диспаритету цін;
- часткове використання ресурсів;
- створення нових робочих місць;
- скорочення попиту на основну продукцію;
- зниження прибутку від основного виробництва;
- постійне здійснення управління грошовими потоками.

Основними факторами, що сприяють розвитку на основі диверсифікації, є:

- створення нових робочих місць, які є привабливими для жителів громади на селі;
- зосередження на нових, більш перспективних видах діяльності;
- поліпшення якості надання місцевим жителям послуг об'єктами соціально-побутового обслуговування;
- можливість істотного збільшення фінансових ресурсів місцевої громади;
- вихід на нові ринки;
- повне та більш ефективне використання ресурсного потенціалу громади.

Основна мета диверсифікації виробництва:

- засвоєння нових ринків збуту сільськогосподарської продукції;
- розширення асортименту продукції, що виробляється;
- запровадження нових видів діяльності (агрокотуризм, сільський туризм тощо);
- збереження природного біорізноманіття;
- охорона стану довкілля;
- відновлення та підвищення родючості ґрунтів;
- безперервне забезпечення жителів місцевої громади продуктами харчування власного виробництва;
- більш повне завантаження виробничих потужностей за рахунок освоєння нових видів діяльності;
- покращення матеріально-технічної бази агропідприємств (оновлення виробничих потужностей);
- відповідність виробництва сучасним потребам і вимогам ринку;
- підвищення конкурентоспроможності;
- покращення фінансового та економічного стану підприємства.

5.2. Напрями диверсифікації виробництва у сільських територіях

Основними стратегіями диверсифікації виробництва у сільських територіях є:

- **стратегія концентричної або вертикальної диверсифікації** – заснована на пошуку і використанні додаткових можливостей виробництва нових продуктів. Має місце тоді, коли основне виробництво все ж знаходиться в центрі уваги бізнес-можливостей підприємства, а нове виникає виходячи з тих можливостей, що укладені на освоєному ринку (**переваги** – стабільність господарських зв'язків у межах підприємства, тісний контакт з кінцевими споживачами; **недоліки** – взаємозалежність підрозділів підприємства, залежність становища підприємства від зовнішніх змін, зменшення впливу конкуренції внаслідок обмеження ринків збуту, необхідність вдосконалення потребує значних витрат);
- **стратегія горизонтальної диверсифікації** – припускає пошук можливостей росту на існуючому ринку за рахунок нової продукції, що вимагає нової технології, відмінної від використаної; за цієї стратегії фірма повинна орієнтуватися на виробництво таких технологічно не зв'язаних продуктів, які б використовували вже наявні можливості фірми, тому що новий продукт має бути орієнтований на споживача основного продукту, за своїми якостями він має бути супутній продуктам, що вже виробляються (**переваги** – підприємство, що

продукує товар або послугу, може отримати інформацію від споживачів щодо необхідності в інших видах товарів та послуг; **недоліки** – розпорошення коштів між різними видами продукції і виробництв, складення процесу управління);

– **стратегія конгломерованої диверсифікації** – полягає в тому, що підприємство розширюється за рахунок виробництва технологічно не пов'язаних товарів, що реалізуються на нових ринках, причому нові види бізнесу абсолютно не пов'язані ні з існуючою технологією, ні з потребами існуючих у фірмі споживачів (**переваги** – поглиблення асортименту абсолютно новими товарами, можливість придбання нового бізнесу за новою ціною, захист від поглинання; **недоліки** – труднощі в регулюванні різних видів бізнесу та підрозділів, складність аналізу стратегічних проблем, проблематичність оцінки стратегічних планів).

Диверсифікації виробництва на селі притаманні такі типи:

– **інвестиційна диверсифікація** – відноситься до стратегії агресивних і використовується агропідприємствами, що мають потужний потенціал та інші елементи виробництва і гарні можливості для розвитку;

– **відходу від сільськогосподарського виробництва** – передбачає продовження підприємницької діяльності, причому не потребує значних інвестицій та концентрується на несільськогосподарських видах діяльності;

– **підтримуюча диверсифікація** – зосередженість на захисті попередньої діяльності, при цьому сільськогосподарська діяльність залишається основною, а виробник додає нові сфери діяльності, безпосередньо пов'язані із сільським господарством. При цьому вибір нової сфери діяльності (агротуризм, екологічне виробництво) здійснюється з точки зору можливих досягнень синергетичного ефекту з попередньої і прогнозованої діяльності, проте сільськогосподарська діяльність залишається основною, але виробник додає нові сфери діяльності, безпосередньо пов'язані із сільським господарством, і в такий спосіб підвищує конкурентоспроможність власного виробництва;

– **тип виживання** – притаманна невеликим за розмірам господарствам, які мають проблеми з орендою землі та інших засобів виробництва. Вони, маючи слабку конкурентну позицію, повинні скеровувати свою діяльність на те, щоб залишитися на ринку. Одним з основних напрямків диверсифікації виживання є перехід на виробництво екологічно чистої продукції.

5.3. Сільський зелений туризм та агротуризм

Сільський зелений туризм є визначальним чинником розвитку сільських територій і спосіб «прив'язки» трудових ресурсів до проживання та праці в сільській місцевості.

Поняття «**сільський зелений туризм**» вжите у Законі України «Про особисте селянське господарство» щодо одного з видів діяльності особистих селянських господарств – надання послуг сільського зеленого туризму з використанням майна цих господарств.

Така діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності, а є одним із різновидів робіт і послуг в особистому підсобному господарюванні.

Значення сільського зеленого туризму досить важливе. Окрім безпосередніх господарів, що надають послуги з сільського зеленого туризму, можна отримати додаткові робочі місця для жителів громади, наприклад, для тих, хто займається вишивкою, гончарством, килимарством, ткацтвом, писанкарством, ковальством, овочівництвом, садівництвом, бджільництвом, конярством та ін.

Агротуризм є різновидом сільського туризму, який організовується у сільській місцевості в межах діючого селянського господарства та орієнтований на знайомство з особливостями місцевого сільськогосподарського природокористування.

Стратегічною метою розвитку агротуризму в Україні має стати створення конкурентоспроможного на внутрішньому та зовнішніх ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби споживачів. Велике значення має забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів населення. Для розвитку агротуризму слід створити економічні та організаційні передумови, які б дозволили активізувати і синтезувати ведення бізнесу на селі з урахування потреб сучасного агровиробництва.

Перспективи розвитку агротуризму:

- розширення можливостей для реалізації сільськогосподарської продукції;
- стимулювання розвитку альтернативних видів діяльності на селі;
- розширення спеціалізації в аграрному виробництві;
- розширення сфера зайнятості сільського населення;
- додатковий заробіток для сільського населення;
- поліпшення благоустрою сільських територій.

Ключові орієнтири агротуризму:

- розвиток сільської інфраструктури;
- отримання стабільних прибутків;

- поповнення місцевих бюджетів;
- зростання зайнятості населення;
- кластерний підхід.

5.4. Диверсифікація у сільському господарстві

Узагальнення характеристик соціально-економічного стану села, основних процесів, що відбуваються в сільськогосподарському виробництві, а також на сільських територіях, у цілому дає змогу стверджувати, що для диверсифікації сільської економіки в регіональному розрізі існують необхідні умови, а також вагомі причини, головними з яких є низький рівень зайнятості та матеріального добробуту сільських жителів.

У цьому контексті диверсифікацію сільської економіки і зайнятості доцільно розглядати через три стратегічних напрями. Вони включають: заходи диверсифікації сільської економіки сільськогосподарського характеру (горизонтальний та вертикальний напрям); заходи диверсифікації сільської економіки несільськогосподарського характеру; диверсифікація сфер економічної діяльності.

Для підтримки напрямку диверсифікації економіки необхідним є: забезпечення фінансування науково-дослідних установ; створення необхідних матеріальних і умов для зберігання кадрового потенціалу науки, запобігання його впливу за кордон; створення регіональних програм підтримки селекційної та племінної справи.

Відродження українського села вимагає досягнення певної якості культурного життя, передумовами якої є: збереження та підтримання ефективного функціонування законодавчо визначеної необхідної мережі закладів культури; визначення статусу та повноцінне фінансування об'єктів соціально-культурної спадщини і природно-заповідного фонду, що межують із сільськими мережами розселення; забезпечення економічної доступності суспільно необхідних культурних послуг з урахуванням доходів сільського населення; дослідження попиту на послуги культури в регіональних системах розселення, який охоплює кінопокази, вечори відпочинку для молоді, гуртки для дітей і дорослих (у тому числі і платні) з музики, танцю, образотворчого мистецтва.

Отже, для створення комфортного життєвого середовища, культурного зростання та відпочинку потрібно вдосконалювати та розширювати матеріально-технічну базу соціально-культурної інфраструктури шляхом збільшення бюджетного фінансування як на державному, так і на місцевому рівнях та залучення недержавних коштів.

Таким чином, заходи щодо покращення соціальної інфраструктури є різноплановими і залежать від сфери діяльності, форм власності, механізмів функціонування. Це необхідно враховувати під час розробки програми розвитку соціальної інфраструктури регіону.

Ще одним стратегічним напрямом диверсифікації сільської економіки є урізноманітнення сфер економічної діяльності. Вибір цього напрямку обумовлений необхідністю протидіяти ризику ймовірного колапсу регіональної економіки – через існуючі загрози скорочення сільськогосподарського виробництва, а також нераціональної державної політики в галузі агропромислового комплексу, у поєднанні з низьким рівнем диверсифікації економіки (переважання первинного сектору, у багатьох областях – сільське господарство є основним сектором).

Для цього потрібне розміщення промислових, переробних та обслуговуючих підприємств у сільській місцевості. Соціальний ефект від цих заходів можна спостерігати не тільки завдяки створенню нових робочих місць, а й через можливість відновлення соціальної інфраструктури завдяки коштам, що будуть поступати у місцеві бюджети як податки підприємств.

Таким чином, **диверсифікація економіки села** є ключем до зменшення значної залежності від сільського господарства й до розвитку нових видів економічної діяльності, створення нових підприємств і залучення інвестицій. Вона також може сприяти підвищенню рівня зайнятості та доходів сільського населення, збільшенню випуску продукції з високою доданою вартістю, покращенню якості людського капіталу й, нарешті, допомогти підвищити розвиток сільських територій.

5.5. Пріоритети впровадження диверсифікації

Диверсифікація сільськогосподарського виробництва **позитивно** діє на економічну, соціальну і екологічну ефективність аграрних формувань. Через реалізацію проектів диверсифікації виробництва покращується використання землі, засобів виробництва і трудових ресурсів, завойовуються додаткові ніші ринків, стабілізується фінансовий стан сільськогосподарських виробників, повніше задовольняється попит на продукцію, роботи, послуги.

Фактори диверсифікації виробництва в сільському господарстві такі:

- підвищення конкурентоспроможності підприємства;
- насичення ринку товарами, задовільнення попиту;
- створення регіональної соціальної та виробничої інфраструктур;

- цінова кон'юнктура ринку;
- покращення соціальних умов життя населення;
- технологія виробництва;
- комплексне використання сировини та продукції;
- місцерозташування підприємства;
- різниця в природних умовах;
- біологічні та фізіологічні фактори;
- забезпечення продовольчої безпеки.

Основними факторами, що негативно впливають на розвиток диверсифікації виробництва в сільському господарстві, є:

- диспаритет цін на промислову і аграрну продукцію;
- незабезпеченість засобами виробництва з основної діяльності;
- неповна забезпеченість належними засобами виробництва;
- невирішеність фінансово-кредитного забезпечення;
- нерозвиненість одержаної в спадок виробничої та соціальної інфраструктури;
- необізнаність з механізмами диверсифікації.

Диверсифікація виробництва в сільському господарстві триватиме й на наступних етапах розвитку національної економіки. Якщо сьогодні вона здебільшого є способом виживання аграрних підприємств та господарств населення в нестабільних умовах господарювання, то в майбутньому, на нашу думку, її все частіше застосуватимуть як елемент стратегічного управління. Змінюватиметься також перелік вищевизначених особливостей диверсифікації виробництва в сільському господарстві, зумовлених середовищем перехідної економіки. Отже, на нашу думку, на цьому етапі розвитку економіки є актуальною необхідність диверсифікації виробництва в фермерських господарствах.

Пріоритетами впровадження диверсифікації є: збільшення доходів мешканців сільської території та підвищення рівня їх життя, відповідно, збільшення витрат та задоволення нових потреб у товарах та послугах; підвищення рівня освіти мешканців сільської території; можливість підтримки державними та недержавними установами, організаціями, фондами інвестицій в інноваційну діяльність підприємств; створення бізнес-інкубаторів для сільських підприємств; покращення якості діяльності об'єднаних територіальних громад та органів місцевого самоврядування; збільшення активності самоврядування у вирішенні проблем села, реклами сільської території та малих підприємств, які тут працюють.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

за темою № 5

1. Основні поняття

Диверсифікація виробництва. Виробнича диверсифікація. Галузева диверсифікація. Стратегія концентричної диверсифікації. Стратегія горизонтальної диверсифікації. Стратегія конгломерованої диверсифікації. Інвестиційна диверсифікація. Диверсифікація відходу від сільськогосподарського виробництва. Підтримуюча диверсифікація. Сільський зелений туризм. Агротуризм.

2. Контрольні запитання

1. Що таке диверсифікація виробництва на селі?
2. Які основні причини диверсифікації?
3. Розкрийте основні причини диверсифікації виробництва.
4. Які позитивні та негативні сторони диверсифікації.
5. Проаналізуйте основні стратегії диверсифікації.
6. Які основні стратегічні напрямки сільської економіки?
7. Що таке виробнича диверсифікація у сфері землекористування?
8. Що являє собою галузева диверсифікація?
9. Як здійснюється процес управління стратегіями диверсифікації?
10. Які фактори диверсифікації виробництва у сільському господарстві?

3. Тести

1. Диверсифікація – це:
 - а) ознака, спеціалізація підприємства;
 - б) один із видів діяльності підприємства;
 - в) одночасний розвиток багатьох, не пов'язаних один з одним видами виробництва;
 - г) покращення використання землі, засобів виробництва та трудових ресурсів.
2. Уникнення надмірної залежності агропідприємства від одного господарського підрозділу чи одного асортиментного набору продукції являє собою:
 - а) вертикальну стратегію;
 - б) горизонтальну стратегію;
 - в) конгломеровану стратегію;
 - г) стратегію диверсифікації.
3. Стратегія горизонтальної диверсифікації:
 - а) передбачає пошук можливостей зростання на існуючому ринку за рахунок нової продукції, що потребує нової технології, відмінної від тієї, що використовується;

б) полягає у розширенні виробництва за рахунок продукції, технологічно не пов'язаної з тією, що реалізується на нових ринках;

в) базується на пошуку та використанні додаткових можливостей виробництва нових продуктів, які містяться в існуючому бізнесі;

г) передбачає продовження підприємницької діяльності, причому не потребує значних інвестицій та концентрується на несільсько-господарських видах діяльності.

4. Стратегія конгломеративної диверсифікації:

а) передбачає пошук можливостей зростання на існуючому ринку за рахунок нової продукції, що потребує нової технології, відмінної від тієї, що використовується;

б) базується на пошуку та використанні додаткових можливостей виробництва нових продуктів, які містяться в існуючому бізнесі;

в) полягає у розширенні виробництва за рахунок продукції, технологічно не пов'язаної з тією, що реалізується на нових ринках;

г) відноситься до стратегії агресивних і використовується агропідприємствами, що мають потужний потенціал та інші елементи виробництва і гарні можливості для розвитку.

5. Диверсифікація сільської економіки передбачає:

а) розширення виробництва різних видів сільськогосподарської продукції;

б) розвиток організаційних форм сільськогосподарських підприємств;

в) розвиток поряд із сільським господарством несільськогосподарських видів трудової діяльності;

г) зростання рівня міграційного та природного приростів сільського населення.

6. За якого з видів диверсифікації сільськогосподарська продукція однієї галузі може бути використана на виробниче споживання в інших галузях?

а) галузева диверсифікація;

б) горизонтальна диверсифікація;

в) виробнича диверсифікація;

г) горизонтально інтегрована диверсифікація.

7. Яка з видів диверсифікації передбачає використання різних засобів збуту, надання різних послуг (сервісне обслуговування, ремонт)?

а) горизонтальна;

б) вертикальна;

в) концентрована;

г) конгломерована.

8. За якого з видів диверсифікації сільськогосподарські галузі відносно одна одної діють автономно?

- а) горизонтальна диверсифікація;
- б) виробнича диверсифікація;
- в) горизонтально інтегрована диверсифікація;
- г) галузева диверсифікація.

9. Головний наслідок диверсифікації виробництва – це:

- а) стабілізація бізнесу;
- б) підвищення конкурентоспроможності;
- в) зниження вразливості від несподіваних змін середовища;
- г) всі відповіді правильні.

10. Диверсифікація може торкатися аспектів діяльності підприємства, а саме:

- а) продуктів (продукції), пунктів продажу продукції;
- б) споживачів і постачальників, засобів фінансування;
- в) технологій і баз НДІДКР;
- г) усі наведені вище відповіді правильні.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Дайте визначення несільськогосподарських видів діяльності та дослідіть стратегії їх розвитку.

2. Що являють собою кооперативні формування як складові інфраструктури аграрного ринку.

3. Проаналізуйте види та форми діяльності на селі.

4. Розкрийте механізм функціонування сільськогосподарських виробничих кооперативів.

5. Проаналізуйте зарубіжний досвід розвитку зеленого туризму.

5. Теми індивідуальних завдань

1. Сільський зелений туризм, його переваги.

2. Агротуризм та агроекотуризм.

3. Індивідуальна підприємницька діяльність на селі.

Тема 6

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

- 6.1. Моделі розвитку сільських територій.
- 6.2. Алгоритм формування стратегії розвитку сільських територій.
- 6.3. Визначення пріоритетів розвитку сільських територій.
- 6.4. Побудова дерева цілей розвитку сільських територій.
- 6.5. Механізми реалізації стратегії розвитку сільських територій.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- характерні особливості моделей розвитку сільських територій;
- мета розвитку сільських територій;
- пріоритети розвитку сільських територій;
- механізми реалізації стратегії розвитку сільських територій.

вміти:

- формувати етапи стратегії розвитку сільських територій;
- формувати стратегії розвитку сільських територій;
- будувати дерево цілей розвитку сільських територій.

6.1. Моделі розвитку сільських територій

Галузева модель розвитку сільських територій

Ідентифікує сільський розвиток із модернізацією сільського господарства та агробізнесу загалом. У цій моделі за основу виступає розвиток аграрного сектора. При цьому сільські території виступають як сукупність ресурсів для сільського господарства та як простір для розвитку виробничих процесів у ньому, а їх основною функцією є виробництво товарної продукції.

Основною метою у галузевій моделі розвитку сільських територій є вирівнювання доходів території з іншими галузями, зростання масштабів виробництва на рівні об'єднаної територіальної громади, ідентифікація виробництва (збільшення капіталу на одиницю площі).

У разі домінування цієї моделі відбувається підтримка інвестицій у розвиток підприємства, а також пряма підтримка доходів виробників. Крім того, спостерігається інтеграція сільського господарства та агробізнесу. Сільськогосподарська територія виступає базисом вкладення ресурсів у сільське господарство.

Перерозподільча модель розвитку сільських територій

Має місце тоді, коли сільський розвиток пов'язаний із зменшенням відмінностей між найвідсталішими сільськими регіонами та іншими секторами економіки. Сільські регіони розглядаються переважно як слабозвинені та віддалені від розвитку міських внаслідок впливу несприятливих чинників, через що потребують державної підтримки.

У цій моделі акцентується увага на потреби розвитку найбільш відсталих районів внаслідок диверсифікації доходів сільськогосподарських підприємств, відбувається компенсація впливу несприятливих природних і соціально-економічних чинників внаслідок компенсації виплат депресивним районам.

Основною метою цієї моделі є заподіяння ефекту перерозподілу внаслідок прямих компенсаційних виплат через вплив несприятливих чинників та непрямою підтримкою.

Територіальна модель розвитку сільських територій

У разі домінування цієї моделі відбувається ідентифікація сільського розвитку із розвитком сільських районів у цілому шляхом використання всіх ресурсів, що знаходяться на їх території, інтеграції між ними на місцевому рівні та локальне формування економічно активних територіальних громад на основі усіх компонентів сільського розвитку. Спостерігається формування несільськогосподарських видів діяльності (виробництво промислів, ремісництво, надання супутніх різноманітних послуг).

Основною метою моделі є якнайповніше використання потенціалу території.

У випадку реалізації цієї моделі спостерігається зниження розриву між слабкими сільськими територіями та міськими районами.

Селоцентристська (селозберігаюча) модель розвитку сільських територій

У разі функціонування цієї моделі спостерігається задоволення інтересів та збереження традицій сільського населення, характеристика існуючих особливостей сільських територій. Бюджетні витрати формуються на задоволення потреб національної поселенської мережі, поселенських традицій та інтересів сільського населення.

Відбувається врахування особливостей ресурсів регіону, сільський розвиток потребує державного сприяння за рахунок розширення спроможностей громади, підтримки малого і середнього підприємства та створення нових робочих місць.

Основною метою є оновлення соціально-економічної сутності села та формування таких господарських структур, що змінюватимуть психотип селянина. Модель устрою об'єднаної територіальної громади

ґрунтується на самоорганізації селян та ефективному використанні належного їм потенціалу.

Змішана модель розвитку сільських територій

ґрунтується на використанні окремих компонентів різних моделей, переважно галузевої і територіальної. Модель передбачає, що для забезпечення розвитку селянину потрібно надати можливість реалізувати власну підприємницьку ініціативу у сільському господарстві через розвиток сімейного фермерства та багатуокладного виробництва. На основі цього сільські громади спрямовуватимуть свою діяльність на забезпечення високої якості життя сільських жителів і збереження довкілля.

Основна мета – забезпечення сталого розвитку сільських територій.

6.2. Алгоритм формування стратегії розвитку сільських територій

Під час формування стратегії розвитку сільських територій необхідним є вивчення його потенціалу, оцінка переваг та обмежень наявних ресурсів, формування взаємозв'язків між суб'єктами сільського розвитку, забезпечення конкурентоспроможності продукції та послуг, виготовлених в межах сільських територій, сприяння інноваційному розвитку сільського господарства, забезпечення продовольчої безпеки, поглиблення соціальної інтеграції з метою постановки та досягнення спільних для сільської громади мети, відновлення екологічних систем.

Стратегія розвитку сільських територій має відбуватися поетапно:

1) на першому етапі визначаються проблеми, що притаманні цьому регіону. Наявні проблеми в цілому дозволяють оцінити стан і перспективи розвитку ОТГ;

2) другий етап передбачає проведення аналізу кон'юнктури ринку ОТГ та її виробничого потенціалу, а також врахування місцевих природних особливостей;

3) на третьому етапі формування стратегії розвитку сільських територій за зразок береться еталон для порівняння з досліджуваною об'єднаною територіальною громадою, що дозволяє серед декількох сценаріїв розвитку обрати один базовий, до якого необхідно прагнути;

4) четвертий етап передбачає оцінку динаміки зовнішнього середовища, а також потенційних небезпечних сторін та загроз;

5) на п'ятому етапі досліджуються внутрішні сили і слабкі місця ОТГ в контексті прийняття обґрунтованих рішень щодо досягнення спільної мети;

6) на шостому етапі окреслюється безпосередньо стратегія розвитку сільських територій з урахуванням результатів попереднього

аналізу, за якої формуються глобальні довгострокові цілі та формуються і порівнюються варіанти досягнення поставленої мети;

7) сьомий етап передбачає моніторинг реалізації стратегії, що дає можливість забезпечити контроль за процесом виконання стратегії.

Представлений алгоритм вимагає передусім оперативного контролю на всіх етапах його виконання, що дозволяє адекватно і точно реагувати на можливі відхилення від виконання поставленої мети.

6.3. Визначення пріоритетів розвитку сільських територій

Основні проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій

- відсутність повноцінних соціальних стандартів якості життя сільського населення;
- нагальна необхідність соціально-економічної перебудови села;
- недостатня інвестиційна привабливість та низька ефективність використання інвестиційних ресурсів;
- несприятливі природно-кліматичні умови для ведення виробництва на селі;
- надмірне антропогенне навантаження на природно-ресурсний потенціал;
- стримування процесів збалансованого ведення сільськогосподарського виробництва та злагодженого соціально-економічного розвитку сільських територій;
- несприятливі соціально-демографічні процеси та явища, що визначають рівень життя населення на селі.

Мета розвитку сільських територій

- комплексність, що передбачає передбачення можливих видів господарської діяльності, заняття якими зможе підвищити доходи сільського населення;
- використання під час розробки проєктів розвитку сільських територій методів форсайту, що дозволить передбачити стан об'єкта прогнозування у майбутньому;
- широка участь населення у розробці і реалізації проєктів перспективного розвитку сільських територій, досягнення ефективного введення виробництва на основі збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу;
- фокусування зусиль на місцеві ресурси задля досягнення мети сталого розвитку сільських територій за рахунок мобілізації наявних ресурсів, що має відігравати важливу роль для забезпечення зайнятості населення та доходів сільськогосподарських виробників.

Пріоритети розвитку сільських територій

- сприяння трансферу знань та інновацій у сільське господарство та сільську місцевість;
- підтримка розвитку фермерства та особистих селянських господарств, що об'єднані в перспективні громади;
- організація обслуговуючих кооперативів, що здатні будуть вирішувати проблеми, пов'язані з матеріально-технічних забезпеченням;
- сприяння збереженню екологізації виробництва та екологізації стилю життя в сільській місцевості;
- зміцнення екосистеми сільських територій завдяки диверсифікації економіки;
- підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу на основі запровадження перспективних напрямів ведення бізнесу на селі;
- створення мережі заготівельних пунктів у рамках сільських поселень;
- систематичне проведення сільських ярмарків з метою реклами власної продукції як на місцевому, так і на регіональному рівні;
- вирішення питань благоустрою на місцевому рівні на основі врахування думки населення;
- запровадження агротуризму;
- скорочення бідності в сільській місцевості на основі повної зайнятості завдяки забезпеченню мети соціально-економічного розвитку сільських територій.

Що дасть можливість для жителів сільських територій дотримання зазначених пріоритетів

- визначення пріоритетних напрямків розвитку села, беручи участь у визначенні потреб сільських територій;
- можливість ухвалювати рішення щодо необхідної підтримки певних ідей розвитку села;
- можливість виконання проектів місцевого розвитку, головною метою яких є покращення якості життя в конкретній сільській території;
- знаходження можливостей для формування або покращення необхідних для селян послуг якомога ближче до місця проживання;
- розширення місцевих мотивацій та ресурсів і використання їх для покращення якості життя;
- можливість розпочати нові економічні ініціативи для розвитку сільських територій та підвищення конкурентоздатності власної продукції;
- дотримання традицій місцевого розвитку, характерних для сільської території.

6.4. Побудова дерева цілей розвитку сільських територій

Основні пріоритети («дерево цілей») розвитку сільських територій

– **підвищення рівня життя сільського населення на основі раціонального використання природно-ресурсного потенціалу** (підвищення рівня привабливості проживання в сільській місцевості, виконання програми державної підтримки молодих працівників, залучених до роботи в сільських населених пунктах; збереження та примноження національних традицій);

– **покращення еколого-економічної ситуації на селі** (стимулювання зайнятості населення на селі; покращення стану сільських доріг; підвищення якості трудових ресурсів сільських територій; наявність потужного виробничого сільськогосподарського потенціалу та переробних потужностей; максимальне використання переваг проведеної децентралізації);

– **зростання духовного та культурного рівня жителів сільських територій** (сприяння самозайнятості у сільській місцевості; збереження національних традицій; розвиток культури, освіти та спорту; скоординована робота сільських рад, громадських організацій; надання соціальних гарантій; ведення здорового способу життя);

– **розвиток соціальної інфраструктури** (розробка та впровадження комплексної програми розвитку соціальної та інженерної інфраструктури відповідно до індексу щільності населення, розвиток дорожньої мережі; розвиток інженерної інфраструктури; розвиток житлово-комунальної сфери);

– **диверсифікація агровиробництва на селі** (забезпечення розвитку інфраструктури для підтримки малого та середнього бізнесу; сприяння залученню інвестицій в інші (поза домінуючою) галузі економіки; підтримка та стимулювання розвитку приватної ініціативи селян в сфері агробізнесу; надання підприємцям можливості доступу до місцевих ресурсів через отримання дозволів на реконструкцію недіючих виробничих приміщень);

– **розвиток, раціональне використання та нарощування економічного потенціалу** (зростання попиту на сільськогосподарську продукцію, вирощену власниками особистих селянських господарств; розвиток аграрного виробництва та обслуговуючої кооперації; інвестиційна діяльність та міжнародне співробітництво; формування єдиної бази даних інноваційно-інвестиційних проєктів та програм розвитку окремих територіальних громад);

– **збереження, охорона та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу на селі** (забезпечення інформаційно-консультаційної роботи щодо втілення заходів із підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів в сільській

місцевості; організація системи екологічного моніторингу з обов'язковим здійсненням моніторингу земель з визначенням рівнів та джерел забруднення; забезпечення охорони довкілля і підвищення родючості ґрунтів на основі впровадження новітніх наукових досягнень у галузі ґрунтознавства й землеробства, агроекології, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, органічного виробництва);

– **створення безпечного та сприятливого для життя і здоров'я довкілля** (проведення агрохімічного обстеження стану сільськогосподарських угідь; поширення органічного землеробства, виробництва і консалтингу органічної продукції; розробка та впровадження програм охорони довкілля в об'єднаних територіальних громадах);

– **розвиток периферійних виробництв** (створення умов для залучення інвестицій у периферійні галузі; відродження галузі м'ясного та молочного скотарства, та ін. традиційних галузей сільського господарства);

– **розвиток агроекотуризму** (створення сприятливих умов для розвитку туристичної індустрії; сприяння проведенню різноманітних акцій, святкувань, ярмарок, виставок тощо; розвиток екомережі у сільській території);

– **створення умов для залучення інвестицій у регіоні** (дослідження та активна промоція інвестиційних пропозицій; розробка землевпорядної документації; підтримка інституцій та приватних інвесторів для сприяння інвестуванню в периферійних районах).

6.5. Механізми реалізації стратегії розвитку сільських територій

Основними механізмами реалізації стратегії розвитку сільських територій є соціальний, економічний, екологічний.

Соціальний механізм передбачає розвиток соціальної інфраструктури з урахуванням державної підтримки і стимулювання процесів оздоровлення та соціального переоблаштування сільських територій, на основі чого поліпшується життя сільського населення; організацію та запровадження в сільській місцевості диверсифікованих видів діяльності, що сприятиме створенню додаткових робочих місць та комплексному, багатofункціональному розвитку сільських територій.

Економічний механізм передбачає запровадження довгострокової оренди землі, що сприятиме формуванню інвестиційної привабливості землекористувачів, передбачення в договорі оренди проведення індексації орендної плати на коефіцієнт інфляції; запровадження системи кредитування для власників землі, що передбачає заставу земельних ділянок у формі земельної іпотеки та створює умови для отримання додаткових грошових коштів, сприятиме поживленню ринкових відносин в аграрній сфері; відшкодування витрат на здійснення передбачених

Програмою заходів щодо охорони ґрунтів, що стимулюватиме землевласників та землекористувачів до дбайливого та господарського ставлення до земельних ділянок; встановлення диференційованого земельного податку з урахуванням територіальної інфраструктури та розміру землекористувань, а також факту використання землі не за цільовим призначенням; формування інноваційної моделі розвитку землекористування на основі залучення інвестицій в аграрний сектор економіки, що дозволить впровадити новітні технології вирощування сільськогосподарських культур, сприятиме розширенню їх асортименту; усунення міжгалузевого диспаритету цін на продукцію промисловості і сільського господарства, що створить рівні стартові умови для розвитку різних сфер економіки; ведення грошової оцінки земель із врахуванням ринкових факторів з метою створення необхідної інформаційної бази для визначення розміру орендної плати та справляння земельного податку.

Екологічний механізм передбачає екологічне обґрунтування складу земельних угідь, системи сівозмін, впорядкування їх територій, що забезпечить досягнення умови бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті; здійснення заходів з охорони земель та підвищення родючості ґрунту, забезпечення мінімізації негативного впливу на земельні ресурси, що сприятиме стабілізації агроландшафтів як умови їх інвестиційної привабливості; контроль якості сільськогосподарської продукції, створення умов оздоровлення довкілля.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ **за темою № 6**

1. Основні поняття

Моделі розвитку сільських територій. Стратегії розвитку сільських територій. Пріоритети розвитку сільських територій. Механізми розвитку сільських територій.

2. Контрольні запитання

1. У чому полягає євроінтеграційна стратегія розвитку сільських територій?

2. Як формуються взаємозв'язки між суб'єктами господарського розвитку?

3. Розкрийте механізм забезпечення конкурентоспроможності продукції та послуг, виготовлених в межах сільських територій.

4. Функціонування яких елементів економіки необхідне для досягнення мети розвитку сільської території та вирішення обраної економічної проблеми?

5. Яку систему заходів доцільно застосовувати в рамках кожної конкретної мети розвитку сільських територій.

6. Які існують механізми реалізації стратегії розвитку сільських територій?

7. Яка роль сільських та селищних рад у процесі соціально-економічного розвитку сільських територій?

8. Який чином здійснюється благоустрій сільських населених пунктів?

9. Як на сьогодні розвивається соціальної інфраструктура на селі в умовах реформування аграрного сектора?

10. Розкрийте особливості індивідуальної підприємницької діяльності в сільській місцевості.

3. Тести

1. Зміст політики сільського розвитку полягає у:

- а) створенні просторової бази для розвитку агровиробництва;
- б) створенні умов для того, щоб надати сільським мешканцям можливість заробляти більше, інвестувати у власний розвиток та в розвиток своїх громад, робити внески у підтримання локальної інфраструктури з урахуванням місцевих пріоритетів;
- в) прискореному розвитку несільськогосподарських видів діяльності;
- г) диверсифікації сільської економіки.

2. Сутнісну характеристику соціально-економічного розвитку сільських територій найповніше характеризує такий принцип:

- а) галузевий;
- б) перерозподільчий;
- в) територіальний;
- г) селоцентристський.

3. Сукупність структурних елементів сільського населення, що покликана забезпечувати поселення сіл належними умовами праці й відпочинку, створювати сприятливе, комфортне життєве середовище, носить назву:

- а) виробнича інфраструктура села;
- б) поліпшення умов життєдіяльності сільських товаровиробників;
- в) соціальна інфраструктура села;
- г) диверсифікація сільської економіки.

4. Ознаками можливостей розвитку конкурентоспроможного землекористування є:

- а) наявність родючих ґрунтів;
- б) сприятливі природно-кліматичні умови;

в) зручне геополітичне становище;

г) наявність трудових ресурсів.

5. Відсутність механізму та інструментів адаптувати спосіб використання землі до умов рельєфу, коли останній, впливаючи на ступінь змитості ґрунту, спричинює недобір урожаю, є:

а) проблемою розвитку сільської місцевості;

б) одним з головних недоліків сучасного землекористування;

в) причиною зниження продуктивності землі;

г) причиною зменшення вартості земельного капіталу.

6. Що являє собою стратегія розвитку сільськогосподарського землекористування?

а) сукупність дій, заходів, які впливають на зміну стану земельно-ресурсного потенціалу з метою досягнення поставленої мети;

б) науково обґрунтована модель сільськогосподарського розвитку, що має за мотиви здійснювати екологічно орієнтовану інвестиційну діяльність;

в) система концептуальних положень щодо визначення пріоритетних напрямків діяльності з визначенням завдань та мети, що впливають з умови раціонального використання та охорони земельних ресурсів;

г) комплекс інноваційних заходів щодо визначення найважливіших напрямів, вибору пріоритетів ефективного розвитку сільського господарства та підвищення його конкурентоспроможності.

7. Загальна характеристика території місцевої ради передбачає:

а) розподіл земель за категоріями, угіддями і землекористувачами;

б) аналіз природно-кліматичних умов;

в) стан використання земель сільськогосподарського призначення;

г) характеристику природних ресурсів.

8. Які перспективи покращення ситуації щодо розвитку трудового потенціалу села?

а) надання переваги екстенсивному землеробству;

б) державна підтримка особистих селянських господарств;

в) розвиток соціальної інфраструктури;

г) диверсифікація виробництва на селі.

9. Які заходи дозволить здійснити подальший розвиток соціальної інфраструктури сільських територій?

а) нарощування обсягів будівництва житла та гуртожитків для сільської інтелігенції та молоді, що сприятиме притоку кваліфікованих молодих кадрів на селі;

б) сприяння розвитку індивідуального житлового будівництва шляхом збільшення обсягів та розширення можливостей житлового кредитування;

- в) переоснащення сільських закладів охорони здоров'я;
- г) стимулювання розвитку територій.

10. Цілеспрямовані та скоординовані види діяльності, що спрямовані на розвиток сільської місцевості, які сприяють пошукам суспільства віднайти ефективні рішення щодо подолання наявних проблем на селі, – це:

- а) концепція багатофункціональності сільського господарства;
- б) концепція сталого розвитку;
- в) концепція стійкого розвитку;
- г) концепція LEADER на сільських територіях.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Обґрунтуйте найважливіші комплексні проблеми соціально-економічного розвитку.

2. Побудуйте дерево цілей розвитку конкретної сільської території.

3. Окресліть та проаналізуйте проблемні ситуації конкретної сільської території.

4. Розкрийте механізм мінімізації негативного впливу господарської діяльності на селі на довкілля.

5. Розкрийте сучасний стан виробничої інфраструктури, тенденції та проблеми розвитку на сільських територіях.

5. Теми індивідуальних завдань

1. Обґрунтування проблемних питань, пов'язаних із формуванням дерева цілей розвитку сільських територій.

2. Особливості індивідуальної підприємницької діяльності в сільській місцевості.

3. Стратегічний план розвитку місцевої громади: поняття, порядок формування.

4. Сучасний стан виробничої інфраструктури, тенденції та проблеми розвитку на сільських територіях.

Тема 7

ДІАГНОСТИКА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

- 7.1. Алгоритм проведення діагностики сільських територій.
- 7.2. Аналіз складу та структури земельних угідь.
- 7.3. Показники еколого-економічної ефективності використання землі.
- 7.4. Визначення рівня інтенсивності використання сільськогосподарського виробництва та його інтенсифікації.
- 7.5. Формування продовольчої безпеки як пріоритетний напрям розвитку сільського господарства.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- як визначається рівень інтенсивності використання земельно-ресурсного потенціалу та сільськогосподарського виробництва;
- як визначається економічна інтенсифікація сільського господарства;
- показники ефективності використання землі;
- як визначається економічна ефективність виробництва в цілому по сільськогосподарських підприємствах;
- як розраховується аналіз складу та структури земельних угідь.

вміти:

- розв'язувати показники рівня інтенсивності використання сільськогосподарського виробництва та земельних ресурсів;
- розв'язувати показники економічної ефективності використання землі;
- визначати продовольчу безпеку досліджуваного регіону.

7.1. Алгоритм проведення діагностики сільських територій

Головна ідея діагностики еколого-економічного стану сільських територій підпорядковується концепції сталого розвитку, відповідно до якої основною метою економічної діяльності є забезпечення високого рівня життя населення за належного захисту і збереження навколишнього середовища.

Умови сьогодення потребують принципово нових підходів до аналізу та оцінки сільських територій, які в цілому передбачають комплексний аналіз економічної, екологічної та соціальних складових сільського розвитку.

Відтак, алгоритм проведення діагностики сільських територій має в себе включати такі етапи, як підготовчий, аналітично-розрахунковий та завершальний.

Підготовчий етап проведення діагностики сільських територій

На підготовчому етапі діагностики обґрунтовуються мета, об'єкт та предмет дослідження розвитку сільських територій, формуються завдання аналізу, обираються методи його здійснення, напрямки дослідження та визначаються джерела інформації для проведення аналізу.

Здійснюється вибір системи показників, одиниць виміру та встановлюються вимоги до вхідної інформації, обираються методи розрахунку показників та їх аналізу.

Розрахунково-аналітичний етап проведення діагностики сільських територій

На цьому етапі здійснюється безпосередньо діагностика соціальної, економічної, екологічної складових сільського розвитку. Перед цим вивчаються екзогенні та ендогенні чинники впливу на розвиток сільських територій. Під час аналізу та оцінки соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій вивчаються як еколого-економічна складова проведення дослідження, так і соціальна.

Здійснюється аналіз безпосередньо поселенської мережі досліджуваної території, вивчається динаміка наявного та постійного населення, якісні та кількісні зміни у віковій структурі населення, його міграція, стан здоров'я. Крім того, аналізується кон'юнктура ринку праці, вивчаються показники зайнятості населення, рівня безробіття та обґрунтовуються його причини.

Під час аналізу екологічної складової оцінюється природно-ресурсний потенціал розвитку села, аналізується структура землекористування, її розвиток в динаміці, досліджуються якісні характеристики агроекологічного станку ґрунтів, оцінюється еколого-економічна ефективність землекористування.

Економічна складова передбачає аналіз виробничо-ресурсного забезпечення, оцінку продовольчого забезпечення населення досліджуваної території, аналіз економічної ефективності виробничо-господарської діяльності.

Завершальний етап проведення діагностики сільських територій

Здійснюється порівняльна оцінка проведення дослідження. Іноді, для діагностики більш значущої складової, доцільно використати методи факторного аналізу, що передбачають врахування впливу факторів на той чи інший показник з метою забезпечення комплексної оцінки ефективності соціально-економічного.

Оцінюються основні тенденції та обґрунтовуються перспективи сільського розвитку досліджуваного регіону.

7.2. Аналіз складу та структури земельних угідь

Як відомо, земля у сільському господарстві є основним засобом виробництва. Крім того, поліпшення використання земельних угідь та підвищення родючості ґрунту є необхідними умови підвищення урожайності сільськогосподарських культур та розвитку тваринницької галузі.

До складу земельного фонду досліджуваної території входять: рілля (посівна площа + пар); перелоги (землі, які раніше використовувались, але нині не використовуються для посіву сільськогосподарських культур або під пар); сінокоси, пасовища, багаторічні насадження, болота; землі, вкриті водою, зайняті під дороги, споруди, вулиці, площі і двори.

З них до сільськогосподарських угідь належать: рілля, перелоги, цілина, сади, виноградники, ягідники та інші плодіві насадження, сінокоси і пасовища. Розрізняють загальну площу ріллі та площу ріллі в обробітку (площа посіву культур + площа пару). До загальної площі ріллі відносять також перелоги.

Для поглибленого аналізу та структури земельних угідь використовуються і такі показники, як частка земель сільськогосподарського використання у загальному земельному фонді, структуру сільськогосподарських угідь, розораність сільськогосподарських угідь, частка ріллі в обробітку до загальної площі ріллі та перелогів, частка площі багаторічних насаджень щодо загальної площі сільськогосподарських угідь, частка зрошуваних земель щодо орних земель та сільськогосподарських угідь.

7.3. Показники еколого-економічної ефективності використання землі

Рівень сільськогосподарського виробництва значною мірою зумовлений якісним складом земель. Економічна ефективність використання землі характеризується обсягом виробництва продукції рослинництва і тваринництва з 1 га земельної площі за найменших витрат на її одиницю. На ефективність використання землі впливають рівень розвитку продуктивних сил, ступінь розораності землі, структура посівних площ, частка меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь.

Економічна ефективність використання земельних угідь у сільському господарстві характеризується системою натуральних і вартісних показників. До натуральних показників належать урожайність сільськогосподарських культур та виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції з розрахунку на 100 га відповідних земельних угідь (молока, м'яса всіх видів, яловичини, вовни – на 100 га

сільськогосподарських угідь; зерна, цукрових буряків та інших продуктів рослинництва, а також свинини – на 100 га ріллі; продукції птахівництва – на 100 га площі посіву зернових культур). До вартісних показників відносять вартість валової і товарної продукції, валовий і чистий доход та прибуток з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Оскільки натуральні показники характеризують рівень використання певної частини сільськогосподарських угідь у процесі виробництва окремих видів продукції рослинництва і тваринництва, їх застосовують щодо господарств з однаковою галузевою структурою виробництва.

Вартісні показники найбільш повно характеризують економічну ефективність використання землі і дають змогу порівнювати та об'єктивно оцінювати рівень використання земельних ресурсів у господарствах, які спеціалізуються на виробництві різних видів продукції.

Показники економічної ефективності сільськогосподарського виробництва визначають і порівнюють за окремі роки або в середньому за 3–5 років. Вони характеризують ефективність використання землі як основного засобу виробництва, рівень продуктивності праці, тобто ефективність використання трудових ресурсів, фондівіддачу і фондомісткість продукції, окупність виробничих витрат, рівень рентабельності виробництва.

Для порівняння економічної ефективності виробництва окремих видів продукції тваринництва використовують таку систему показників: виробництво валової продукції (грн) з розрахунку на 1 середньорічну фізичну або умовну голову, на одного середньорічного працівника, на 1 люд.-год, на 1 ц кормових одиниць, на 100 грн вартості кормів, на 100 грн виробничих витрат; валовий і чистий доход та прибуток на 1 голову, на одного середньорічного працівника, на 1 люд.-год, на 100 грн виробничих витрат; рівень рентабельності виробництва.

Під час визначення і порівняння ефективності галузей тваринництва в цілому всі види продуктивної худоби і птиці перераховуються на умовне поголів'я за коефіцієнтами: корови – 1,0, інше поголів'я великої рогатої худоби – 0,6, свині – 0,3, вівці – 0,1 і птиця – 0,02.

За критерій економічної оцінки землі приймають такі показники: вартість валової продукції рослинництва з розрахунку на 1 га земельної площі (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей або пасовищ); окупність виробничих витрат; чистий доход на 1 га земельної площі.

7.4. Визначення рівня інтенсивності використання сільсько-господарського виробництва та його інтенсифікації

Рівень інтенсивності використання земельних ресурсів визначають за такими показниками:

- ступенем господарського використання землі, яка розраховується діленням площі сільськогосподарських угідь на всю земельну площу господарства;
- ступенем розораності, що обчислюється як частка від ділення площі ріллі і багаторічних культурних насаджень на площу сільськогосподарських угідь;
- ступенем меліорованості як відношення площі меліорованих земель (зрошуваних, осушених) до загальної площі сільськогосподарських угідь;
- питомою вагою інтенсивних культур (цукрових буряків, льону, картоплі, овочів, соняшнику, зернової кукурудзи, коноплі) у загальній посівній площі підприємства;
- коефіцієнтом повторного використання землі, який визначається відношенням посівної площі разом з площею повторних посівів до посівної площі господарства.

Узагальнюючим показником рівня інтенсивності сільськогосподарського виробництва, який відображує сукупні затрати уречевленої і живої праці, є сума вартості основних виробничих фондів і поточних виробничих витрат (без амортизації) з розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь. У господарствах об'єктом інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в цілому є загальна площа їх сільськогосподарських угідь. Цей показник безпосередньо виражає суть інтенсифікації і характеризує рівень інтенсивності всього сільського господарства.

Для визначення рівня інтенсивності окремо в рослинництві або тваринництві цей показник по галузях обчислюють відповідно на гектар ріллі та на умовну голову продуктивного поголів'я худоби.

Важливим показником рівня інтенсивності сільського господарства є річні виробничі витрати на гектар сільськогосподарських угідь або на голову худоби. Річні витрати сільськогосподарського виробництва включають частину вартості основних фондів у розмірі амортизації, віднесеної на собівартість продукції, а також вартість спожитих оборотних засобів, у тому числі і оплату праці. Цей показник залежно від об'єкта інтенсифікації може характеризувати рівень інтенсивності всього сільського господарства або окремих його галузей.

Щоб визначити рівень інтенсивності виробництва окремих видів продукції (зерна, молока, свинини та ін.), необхідно обчислити суму річних виробничих витрат на 1 га посіву відповідної культури або на

одну середньорічну голову окремого виду продуктивної худоби. Показник річних виробничих витрат використовують не лише під час визначення рівня інтенсивності сільського господарства і його галузей, а й у процесі вивчення економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, зіставляючи його з вартістю валової продукції.

Рівень інтенсивності сільськогосподарського виробництва визначається також вартістю основних засобів виробництва (основних виробничих фондів) на гектар сільськогосподарських угідь, а в тваринництві – на голову худоби.

Рівень інтенсивності сільського господарства характеризується також таким показником, як затрати живої праці з розрахунку на гектар земельної площі або голову худоби.

Для характеристики рівня інтенсивності сільського господарства використовують такі натуральні показники: кількість енергетичних потужностей, спожитої електроенергії на виробничі потреби (кВт-год) з розрахунку на 1 га ріллі або посівної площі, кількість мінеральних та органічних добрив, обсяг виконаних тракторних робіт в умовних еталонних гектарах на 1 га ріллі, щільність поголів'я худоби на 100 га сільськогосподарських угідь, площа меліорованих земель та ін.

До натуральних показників рівня інтенсивності тваринництва відносять: витрати кормів з розрахунку на одну умовну або фізичну голову худоби, рівень комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів на фермах, витрати на племінну роботу, структуру і породний склад стада та ін.

Економічну ефективність інтенсифікації сільського господарства характеризують такі показники: продуктивність праці, фондівіддача, окупність виробничих витрат, собівартість продукції, розмір валового, чистого доходу і прибутку на 1 га земельної площі, рівень рентабельності виробництва, окупність додаткових витрат.

7.5. Формування продовольчої безпеки як пріоритетний напрям сільського господарства

Соціально-економічна безпека України, конкурентоспроможність аграрного сектора визначається, насамперед, рівнем продовольчої безпеки. Тільки аграрний сектор, як складова національної економіки, здатний забезпечити населення України продовольством.

Важливе місце у характеристиці продовольчої безпеки **на регіональному рівні** мають чинники, що на неї впливають. Це як виробництво екологічно чистої продукції сільського господарства, так і створення фонду продовольства за рахунок бюджетного фінансування та кредитних ресурсів, передбачення заходів щодо

охорони та підвищення родючості земельних ресурсів, забезпечення доступу населення до екологічно безпечних продуктів харчування. **На місцевому рівні** продовольча безпека має передбачати постійне постачання продукції харчування в мережі роздрібної торгівлі, забезпечення доходів населенню, що необхідні для обґрунтованих норм, а контроль якості продуктів харчування має проводитись на місцевих ринках.

Крім того, вивчається площа сільськогосподарських угідь у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств і господарств населення, загальні посівні площі сільськогосподарських культур, динаміка валової продукції сільського господарства в постійних цінах, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на одну, відповідно розраховується індикатор достатності споживання продуктів харчування. Тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням, структура витрат домогосподарств на харчування.

Відтак, є кілька аспектів продовольчої безпеки, що тісно пов'язані з тенденціями щодо соціально-економічних показників, зокрема:

- показники споживання харчових продуктів і відсутності продовольчої безпеки, що залежать від цін на харчові продукти і комунальні послуги;

- поява нової ключової уразливої групи (голови домогосподарств віком від 40 до 60 років), що безпосередньо залежить від рівня безробіття;

- підвищення рівня продовольчої безпеки домогосподарств, головами яких є пенсіонери, забезпечене у зв'язку з пенсійною реформою;

- рівні відсутності продовольчої безпеки, що залежать від рівнів доходів і витрат;

- рівні відсутності продовольчої безпеки домогосподарств, що є уразливими через невідповідність державних програм соціального захисту.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ за темою № 7

1. Основні поняття

Діагностика території. Склад та структура земельних угідь. Показники ефективності використання землі. Інтенсивність. Інтенсифікація. Продовольча безпека.

2. Контрольні запитання

1. У чому полягає сутність еколого-економічної діагностики сільських територій?
2. Розкрийте алгоритм проведення діагностики сільських територій.
3. Проаналізуйте показники, що характеризують склад і співвідношення земельних угідь.
4. Проаналізуйте показники, що характеризують рівень виробництва основних сільськогосподарських культур та опишіть методику їх визначення.
5. Розкрийте показники ефективності використання сільськогосподарських угідь.
6. Як визначається рівень інтенсивності використання сільськогосподарського виробництва?
7. Як визначається рівень інтенсивності виробництва окремих видів продукції в сільському господарстві?
8. Що являє собою продовольча безпека як пріоритетний напрям розвитку сільськогосподарського виробництва?
9. Розкрийте чинники визначення продовольчої безпеки на місцевому та регіональному рівні.
10. Вкажіть головні аспекти розвитку продовольчої безпеки.

3. Тести

1. Що є найважливішим показником рівня інтенсивності використання земель?
 - а) розподіл земельної площі за землевласниками та землекористувачами;
 - б) рівень виробництва основних сільськогосподарських культур;
 - в) склад і структура земельних угідь в рамках земельного фонду;
 - г) ступінь розораності землі.
2. Чим характеризується економічна ефективність використання землі?
 - а) ступенем розораності землі;
 - б) структурою посівних площ;
 - в) рівнем розвитку продуктивних сил;
 - г) обсягом виробництва продукції з одного гектара земельної площі за найменших затрат на її виробництво.
3. Як розраховується рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва?
 - а) прибуток / собівартість реалізованої продукції;
 - б) чистий прибуток / чистий дохід;

- в) валовий прибуток / виробничі витрати;
 - г) товарна продукція / валова продукція.
4. Який показник ефективності виробничої діяльності відображає ступінь організації виробництва та використання робочої сили?
- а) фондозабезпеченість;
 - б) фондоозброєність;
 - в) відносний показник продуктивності праці;
 - г) фондівіддача.
5. Який показник виражає ефективність використання засобів праці, тобто показує, скільки виробляється готової продукції на одиницю основних виробничих фондів?
- а) фондомісткість;
 - б) фондівіддача;
 - в) фондоозброєність;
 - г) фондооснащеність.
6. Які з чинників виробництва характеризують продовольчу безпеку на місцевому рівні?
- а) постійне постачання продукції харчування в мережі роздрібної торгівлі;
 - б) контроль якості продукції харчування на ринках;
 - в) охорона та підвищення родючості ґрунту;
 - г) забезпечення доходів населенню, що необхідні для обґрунтованих норм.
7. Що є узагальнюючим показником рівня інтенсивності сільсько-господарського виробництва?
- а) сукупні затрати живої та уречевленої праці;
 - б) загальна площа сільськогосподарських угідь;
 - в) річні виробничі витрати на гектар сільськогосподарських угідь;
 - г) сума вартості основних виробничих фондів і поточних виробничих витрат (без амортизації) з розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь.
8. Виробництво товарної продукції в поточних цінах реалізації відноситься до:
- а) натуральних показників ефективності використання землі;
 - б) вартісних показників ефективності використання землі;
 - в) показників інтенсивності використання землі;
 - г) показників продуктивності використання землі.
9. Показник продуктивності використання землі характеризує:
- а) ефективність використання ресурсів;
 - б) працю, витрачену на одиницю продукції;

в) взаємозв'язок між кількістю та якістю виконаної роботи з вартістю виконаних ресурсів;

г) кількість робочого часу, витраченого на виробництво одиниці продукції.

10. Як визначається норма прибутку?

а) як відношення прибутку до собівартості реалізованої продукції;

б) як відношення витрат до обсягу реалізованої продукції;

в) процентне відношення маси прибутку до авансованого капіталу;

г) як відношення загальної суми прибутку до середньорічної вартості основних і оборотних виробничих фондів.

11. Стратегічна мета розвитку сільських територій полягає в:

а) підвищенні рівня зайнятості серед сільського населення;

б) зростанні ефективності використання ресурсного потенціалу сільських територій;

в) структурній перебудові господарських комплексів, що забезпечить багатофункціональний розвиток сільських територій;

г) підвищенні рівня інвестиційної привабливості та формування передумов для покращення рівня добробуту сільського населення.

12. Вкажіть показники стану соціальної сфери сільських територій?

а) несприятлива демографічна ситуація;

б) рівень безробіття;

в) висока міграція сільського населення;

г) недостатній рівень забезпеченості медичними закладами та медичним обслуговуванням.

13. Які показники соціально-економічного розвитку сільських територій використовуються для оцінки стану інфраструктури в регіонах?

а) частка області в загальнодержавному обсязі викидів забруднюючих речовин в атмосферу;

б) середня очікувана тривалість життя;

в) житловий фонд у середньому на одного мешканця;

г) кількість баз відпочинку та оздоровчих таборів.

14. Для одержання високого рівня урожаю потрібно забезпечити:

а) чітке дотримання сівозмін;

б) забезпечення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті;

в) дотримання термінів обробітку ґрунту;

г) високопродуктивну роботу техніки.

15. Якими показниками характеризується економічна ефективність використання землі?

а) валовим збором;

б) урожайністю;

- в) валовим внутрішнім продуктом;
- г) валовим доходом та прибутком на один гектар сільськогосподарських угідь.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Вкажіть особливості формування виробничої інфраструктури сільської території.
2. Як оцінюються економічні засади функціонування соціальної інфраструктури сільських поселень.
3. Оцініть стан розвитку сільських територій з економічної, соціальної та екологічної точки зору.
4. Охарактеризуйте систему основних показників, що характеризують існуючий потенціал регіону.
5. Проаналізуйте економічну базу сільських територій.
6. Розкрийте особливості індивідуальної підприємницької діяльності в сільській місцевості.

5. Теми індивідуальних завдань

1. Характеристика, сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку галузей соціально-побутового призначення сільських територій: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівля, громадське харчування, зв'язок, транспорт.
2. Охарактеризуйте механізм визначення рівня рентабельності та норми прибутку сільськогосподарського підприємства в цілому та галузей зокрема.
3. Відновлення соціальної інфраструктури сільських територій.

Тема 8 ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

- 8.1. Інвестиційні пріоритети у сільському господарстві.
- 8.2. Інноваційні пріоритети розвитку сільських територій.
- 8.3. Рушійні сили активізації селян у веденні бізнесу.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- інвестиційні пріоритети у сільському господарстві;
- інноваційні пріоритети у сільському господарстві;
- особливості розвитку сільських територій;
- рушійні сили активізації селян у сфері ведення бізнесу на селі.

вміти:

- вміло використовувати основні особливості розвитку сільських територій;
- правильно використовувати основні орієнтири злагодженого соціально-економічного розвитку сільських територій.

8.1. Інвестиційні пріоритети у сільському господарстві

Сільськогосподарське виробництво безпосередньо пов'язане з використанням природних ресурсів – землі і води, рослин і тварин. У зв'язку з цим підвищення технічного рівня сільського господарства передбачає втручання людини в живу природу і необхідність забезпечення екологічної сумісності та поєднання технічних засобів і технологій виробництва. Від стану і методів використання природних факторів залежить не тільки продуктивність сільськогосподарського виробництва, а й охорона природи, що є первинним джерелом усіх виробничих ресурсів.

Приплив інвестицій у сільське господарство сприятиме покращенню ситуації в країні, оскільки збільшиться як і продовольчий запас, так і відбудеться значний внесок у розвиток економіки, створяться нові робочі місця.

Інвестиційні пріоритети у сільському господарстві такі:

- стимулювання інноваційної активності шляхом встановлення пільгового оподаткування для суб'єктів господарської діяльності, що ведуть свій бізнес на сільських територіях;
- розвиток іпотечних відносин, що є привабливим для інвесторів, оскільки надаються під заставу об'єкти, що є стійкими до інфляції;

- значна зацікавленість фінансово-кредитних установ у залученні їх до ресурсів на виробничі та інвестиційні цілі;
- розвиток інвестиційної інфраструктури;
- залучення іноземних інвестицій у галузь сільського господарства, що має значний вплив на нарощування виробничого потенціалу та формування сприятливих умов для зарубіжного інвестора;
- урахування регіональних особливостей сільськогосподарського виробництва;
- впровадження екологічно обґрунтованих систем ведення сільського господарства, адаптованих до місцевих умов;
- агротехнічна система ведення сільського господарства, яка повною мірою відповідає природно-екологічним умовам та ресурсам території тієї чи іншої області;
- сприяння формуванню національних інвестиційних ринків, макроекономічної стабілізації, що дасть змогу вирішити соціальні програми;
- розвиток об'єктів інфраструктури, що пов'язані із екологічно безпечним нагромадженням рідких стоків від тваринництва до використання на поливних землях;
- створення відповідних споруд для зберігання органічних добрив після сухого прибирання гною.

8.2. Інноваційні пріоритети розвитку сільських територій

Для того, щоб врахувати інноваційні особливості ведення сільського господарства, необхідно пам'ятати, що сьогодні спостерігаються значні відмінності регіонів за природно-кліматичними умовами та спеціалізацією виробництва; в різних регіонах країни істотно відрізняються технології вирощування продукції, утримування й годівлі тварин, спостерігається різноманітність видів сільськогосподарської продукції, що виробляється, та продуктів її переробки; різниця в періодах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції; залежність технологія виробництва в сільському господарстві від природно-кліматичних умов, віддаленості від постачальників та ринків збуту продукції.

Інноваційні пріоритети у сільському господарстві такі:

- впровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції;
- застосування нових, більш продуктивних порід у тваринництві та нових сортів рослин;
- модернізація та автоматизація виробничих процесів, освоєння нових технологій, зростання ефективності праці, що зумовлюють ефективність виробництва продукції тваринництва;

- застосування нових технічних засобів та технологій обробітку ґрунту;
- застосування екологічних інновацій, що дають змогу збільшити врожайність, продуктивність та гарантувати безпеку навколишнього середовища;
- застосування нових підходів до надання соціальних послуг на селі, що значно підвищить ефективність виробництва;
- стимулювання екологізації виробничих процесів у сільському господарстві, ресурсоощадливе використання природних ресурсів;
- відтворення родючості ґрунтів та розробка адаптивних технологій агроєкосистем;
- технологічне переоснащення сільськогосподарських підприємств, застосування енергозберігаючих технологій виробництва, зберігання та переробки продукції;
- запровадження інноваційних технологічних рішень у галузі переробки відходів виробництва;
- інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності;
- кооперація між господарюючими суб'єктами, що значно сприятиме просуванню сільськогосподарської продукції від товаро-виробника до споживача;
- збільшення обсягів виробленої продукції на основі підвищення родючості ґрунту та поліпшення якості продукції;
- підвищення ефективності використання зрошуваних і осушувальних земель, освоєння науково обґрунтованих систем землеробства та насінництва;
- удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів, що сприятиме підвищенню інноваційної активності організацій та комерціалізації результатів наукових досліджень.

8.3. Рушійні сили активізації селян у веденні бізнесу

Відомо, що продукція сільського господарства майже на 70 % забезпечує роздрібний товарообіг країни. Вона також є сировинною базою для харчової та легкої промисловості, в цій галузі відбувається тісна взаємодія людини з природою. У цих умовах потребують врахування особливості розвитку сільськогосподарського виробництва.

Основні особливості розвитку сільських територій:

1) земля є головним засобом виробництва у сільському господарстві. За правильного її використання у сільському господарстві властивості землі постійно поліпшуватимуться. Це є важливою особливістю землі як засобу виробництва;

2) процес відтворення у сільському господарстві тісно пов'язаний з природними процесами, тому для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно враховувати дію не тільки економічних законів, а й законів природи. Ця особливість зумовлює специфіку технології виробництва сільськогосподарської продукції;

3) значний розрив часу між періодом виробництва та робочим періодом сільськогосподарського виробництва спричинює його сезонний характер. При цьому період виробництва визначається часом перебування продукту у виробництві, а робочий період – часом, протягом якого продукт піддається дії праці. Отже, період виробництва включає час безпосередньої дії праці та час, коли він здійснюється на основі росту і розвитку живих організмів і не потребує додаткових затрат (сезонний характер виробництва);

4) просторова розосередженість сільськогосподарського виробництва, що спричинює великі обсяги внутрішньогосподарських перевезень вантажів (зерна, кормів, добрив, пального), а також витрат енергетичних ресурсів і засобів виробництва;

5) частина одержуваної продукції у сільському господарстві використовується в подальшому виробничому процесі як засіб виробництва (насіння, молодняк тварин). Тому збільшення обсягів виробництва продукції залежить безпосередньо від продуктивності засобів, відтворених у галузі;

6) природні умови є важливим фактором виробництва, що зумовлюють кінцеві результати та рівень його ефективності. Вся продукція сільського господарства створюється безпосередньо в процесі виробництва в результаті природного функціонування живих організмів – рослин і тварин.

Ці особливості розвитку сільських територій визначають структуру виробництва, рівень забезпеченості й використання техніки, склад робочої сили, характер поділу праці та форми її організації.

Основними рушійними силами активізації селян у веденні бізнесу на селі є:

– диверсифікація підприємницької діяльності, ведення товарного виробництва, за рахунок чого забезпечується зайнятість селян на основі екологічнобезпечних технологій, формується товарне виробництво, розвивається мале та середнє підприємництво на селі, яке здатне економічно активувати селянство до участі в сільськогосподарському виробництві;

– підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та посилення ролі місцевого самоврядування, що сприятимуть інвестиційній привабливості ведення виробництва на

селі, дадуть змогу розвивати інфраструктуру на селі за рахунок оновлення виробничих потужностей в сільській місцевості та створення переробних цехів сільськогосподарської продукції;

- наявність ресурсних можливостей для ведення сільського господарства, сумісність різних видів діяльності на території, обґрунтування стратегій розвитку сільських територій та необхідність державної підтримки;

- осучаснення технологій та машинно-тракторного парку, прогнозування на основі методу форсайт;

- впровадження інновацій у рекреаційно-туристичне господарство, використання інноваційних технологій для розвитку мережі малих підприємницьких структур;

- запровадження у сферу сільськогосподарського виробництва енергоощадливих технологій, завдяки чому може зрости інвестиційна привабливість бізнесу на селі та рентабельність виробництва.

Основні орієнтири злагодженого соціально-економічного розвитку сільських територій:

- забезпечення розвитку місцевого самоврядування для формування дієздатного перспективного суспільства на селі;

- підвищення привабливості функціонування ведення бізнесу на селі;

- підвищення конкурентоспроможності сільських територій за рахунок диверсифікації господарської діяльності;

- відродження нових виробництв на селі;

- забезпечення розвитку сільської інфраструктури;

- досягнення економічного зростання в сільському господарстві.

Злагоджений соціально-економічний розвиток сільських територій є необхідним для забезпечення самодостатніх територіальних громад, що є основою місцевого розвитку країни.

Вважаємо, що для забезпечення збалансованого розвитку сільських територій потрібно ефективно використовувати наявні локальні ресурси, впроваджувати інновації в сільську економіку, використовувати їх в сільгоспвиробництві, а також виходити на нові ринки збуту виробленої продукції. Інноваційний розвиток на селі має сприяти модернізації виробничих процесів, трансферу знань в інноваційні розробки та нововведення у виробничій діяльності, що мають бути спрямовані на задоволення потреб сільських жителів. У сільському господарстві перетворення нових ідей, технологій у практичну діяльність помітно вплине на якість життя населення, дасть змогу підвищити ефективність розвитку сільських територій, гармонізує вплив сільського господарства на навколишнє середовище.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ
за темою № 8

1. Основні поняття

Інноваційний розвиток. Інновації. Інвестиційний розвиток. Інвестиції. Бізнес.

2. Контрольні запитання

1. Чому сприяє приплив інвестицій у сільське господарство?
2. Які основні напрями інноваційного розвитку галузей рослинництва і тваринництва?
3. Як класифікуються інновації у сільському господарстві України?
4. Назвіть фактори, що стимулюють розвиток інноваційних процесів у сільському господарстві.
5. Які існують форми поєднання науки і виробництва в аграрному секторі економіки?
6. Які є інвестиції в сільському господарстві?
7. Вкажіть основні орієнтири злагодженого соціально-економічного розвитку сільських територій.
8. Які рушійні сили активізації селян у сфері ведення бізнесу на сільській території?
9. Проаналізуйте особливості розвитку сільських територій.
10. Які особливості ведення бізнесу у сільському господарстві?

3. Тести

1. Сільське господарство має такі основні особливості:
 - а) економічний процес відтворення поєднується з природним процесом функціонування живих організмів, що розвиваються на основі біологічних законів;
 - б) циклічний процес природного росту та розвитку тварин і рослин зумовив сезонність галузей сільського господарства;
 - в) рівна доступність державної підтримки для всіх сільсько-господарських виробників;
 - г) на відміну від промисловості, технологічний процес у сільському господарстві тісно пов'язаний з природою, де земля є головним засобом виробництва.
2. Які організаційні фактори впливають на розвиток сільських територій?
 - а) підвищення ділової кваліфікації сільського населення;
 - б) ефективне використання трудового потенціалу;
 - в) рівень забезпеченості сільських територій економічно активним населенням;
 - г) забезпечення населення житлом.

3. Як аграрні навчальні заклади можуть сприяти просвітницькій роботі серед сільського населення?

а) через забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідними кадрами;

б) через створення навчально-консультативних центрів, дорадчих служб, запровадження циклів тематичних навчально-практичних семінарів щодо реалізації концепції сталого розвитку сільських територій;

в) надання консультаційної підтримки сільським громадам у реалізації основних напрямів сільського розвитку та підвищення інвестиційної привабливості регіону;

г) через забезпечення модернізацією освітніх програм шляхом орієнтації на інновації в аграрному секторі та з огляду регіональної привабливості.

4. Що є основною метою інновацій в аграрній сфері?

а) екологізація землеробства;

б) нарощування обсягів виробництва та рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;

в) впровадження розробок у виробництво;

г) забезпечення економічності та екологічності сільськогосподарського виробництва.

5. Форсайт сільських територій передбачає:

а) врахування широкого спектра альтернатив майбутнього розвитку;

б) прийняття конкретних рішень, що дадуть можливість сформулювати майбутнє таким, яким хоче його бачити суб'єкт управління;

в) оцінювання соціально-культурних наслідків, пов'язаних з появою та впровадженням ІТ-технологій;

г) прогнозування майбутнього.

6. На якій зі стадій форсайту проводиться моніторинг ймовірних змін у майбутньому, відслідковується здійснення майбутніх сценаріїв розвитку процесу, проводяться повторні етапи досліджень, йде верифікація очікуваних подій?

а) передфорсайт;

б) власне форсайт;

в) постфорсайт;

г) сценарне планування.

7. Інноваційна інфраструктура – це:

а) весь спектр структур державної і приватної форм власності, що необхідні для забезпечення розвитку і підтримки всіх стадій інноваційного процесу;

б) об'єкти виробничо-технологічної структури;

в) об'єкти інформаційної системи;

г) фінансові структури та організації з підготовки та перепідготовки кадрів для підтримки всіх стадій інноваційного процесу.

8. Строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, що необхідна орендареві для здійснення підприємницької чи іншої діяльності – це:

- а) договір оренди землі;
- б) рента;
- в) оренда землі;
- г) орендна плата.

9. Який з факторів обмежує можливості використання інновацій сільськогосподарськими підприємствами?

- а) різке підвищення цін на нові засоби виробництва;
- б) відсутність регулятивних механізмів, що сприяють поширенню застосування інновацій у сільському господарстві;
- в) дефіцит фінансових ресурсів;
- г) сезонність виробництва.

10. Що є факторами виробництва?

- а) продуктивність праці;
- б) соціальна інфраструктура;
- в) природно-кліматичні умови;
- г) робоча сила, засоби праці, предмети праці, земля.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Вкажіть інноваційні особливості розвитку аграрного виробництва основі інтеграційних процесів.

2. Які особливості інвестиційної діяльності у сільському господарстві?

3. Як виливають обсяги інвестицій на розвиток вітчизняного сільського господарства?

4. У чому полягає інвестиційна привабливість сільськогосподарського виробництва?

5. Які інновації існують у сфері соціально-економічного розвитку сільських територій?

5. Теми індивідуальних завдань

1. Розкрийте проблеми впровадження інновацій у сільське господарство.

2. Основні пріоритетні напрямки політики інвестування у сільське господарство.

3. Опишіть технологію форсайту сільських територій.

Тема 9

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

- 9.1. Політика розвитку сільських територій в країнах ЄС.
- 9.2. Основні напрямки розвитку сільських територій країн США.
- 9.3. Основні напрямки розвитку сільських територій країн Латинської Америки.
- 9.4. Основні напрямки розвитку сільських територій країн Білорусі, Казахстану та Грузії.
- 9.5. Політика розвитку сільських територій країн Африки.

ВИВЧАЮЧИ ТЕМУ, студенти повинні

знати:

- політику розвитку сільських територій в країнах ЄС;
- політику розвитку сільських територій в країнах США;
- напрямки розвитку сільських територій країн Латинської Америки;
- основні напрямки розвитку сільських територій країн Білорусі, Казахстану, Грузії;
- як здійснюється розвиток сільських територій у Африці.

вміти:

- використати досвід європейських країн під час обґрунтування розвитку сільських територій;
- використовувати найкращі механізми реалізації політики розвитку сільських територій зарубіжних країн в умовах сьогодення.

9.1. Політика розвитку сільських територій в країнах ЄС

В європейських країнах політика розвитку сільських територій здійснюється в рамках Спільної аграрної політики (САП) ЄС, що поєднує в собі елементи різних видів державної політики: регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної й структурної політики.

Цілі САП ЄС поступово змістилися з вирішення проблем сільського господарства до завдань розвитку сільських територій.

На сьогодні САП ЄС – це напрям загальної політики ЄС, що спрямований на вдосконалення правового регулювання відносин в агропромисловій сфері; розвиток адміністративних відносин між відповідними інститутами та суб'єктами господарювання в сільському господарстві; прийняття ефективних та економічно доцільних

регуляторних актів, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства ЄС і розвитку сільської місцевості; сприяння подальшій лібералізації сільського господарства ЄС.

Ключові засади САП ЄС

1. Цільовий розподіл грошових субсидій для забезпечення доходності сільськогосподарського виробництва, орієнтованого на стимулювання економічного зростання та підвищення зайнятості у сільській місцевості.

2. Використання інструментів кризового менеджменту для розв'язання нових економічних проблем.

3. Екологізація з метою досягнення довготривалої продуктивності та збереження екосистем.

4. Додаткові інвестиції у інноваційні розробки та наукові дослідження.

5. Створення збалансованого ринкового ланцюга забезпечення продуктами харчування від виробника до споживача.

6. Стимулювання заходів захисту навколишнього середовища у сільському господарстві.

7. Полегшення відкриття власної справи для осіб, що прагнуть зайнятися власною підприємницькою діяльністю на селі.

8. Стимулювання зайнятості та підприємництва на селі.

9. Врахування інтересів структурно слабких регіонів.

10. Проста і ефективна САП.

Аграрна політика Бельгії

Сільське господарство Бельгії відрізняється високою ефективністю. В країні переважають фермерські господарства, хоча майже 50 % сільгоспугідь використовуються на основі оренди. Сільськогосподарські угіддя становлять майже 25 % території країни, у тому числі 65 % їх зайнято під кормові угіддя та пасовища.

Майже 15 % сільгоспугідь зайнято під зернові культури. Виробництво овочів, яєць, м'яса, молока і вершкового масла перевищує внутрішні потреби.

Близько 20 % необхідної сільськогосподарської продукції імпортується (тверда пшениця, корми, тропічні фрукти).

Аграрна політика в Нідерландах

Основними пріоритетами у сільському господарстві є не стільки зростання продуктивності, скільки сталий розвиток, інновації, покращення умов утримання тварин, використання відновлювальних джерел енергетики.

Основні агропромислові партнери – Бельгія, Франція та Італія. Основні товари, що експортуються – квіти та рослини, м'ясо, молочна продукція, овочі та фрукти.

Аграрна політика Франції

Основою сільського господарства Франції є приватне землеволодіння. За обсягом виробленої продукції Франція посідає 1-е місце в Західній Європі і третє місце у світі. Франція щорічно експортує сільгосппродукції на суму понад 40 млрд євро. У цій галузі зайнято біля 7 % працездатного населення.

Головною умовою успішної роботи аграрного сектора Франції є збалансованість інтересів сільгоспвиробників, сфери обслуговування, переробної промисловості, торговельних підприємств.

У Франції налагоджені відносини у сфері обміну, переробки та реалізації продукції, вдало формується пропозиція щодо попиту та ринкового ціноутворення.

Аграрна політика Німеччини

Німеччина посідає друге місце за обсягом виробництва продукції тваринництва та зернових культур у країнах ЄС. В аграрному секторі дуже високий рівень механізації, тому в ньому зайняті лише 2–3 % працездатного населення держави.

Німецьке сільське господарство базується на невеликих сімейних фермерських господарствах. У Німеччині підтримка фермерів здійснюється за двома структурними блоками: ринкові заходи (експортні субсидії, прямі платежі) та заходи сільського розвитку (з реалізації багатofункціональної ролі сільського господарства, диверсифікації зайнятості сільського населення, агроекологічні заходи).

Аграрна політика Польщі

У Польщі популярними є маленькі приватні сільськогосподарські підприємства, що спеціалізуються на виготовленні одного виду продукції. На сьогодні близько 2 млн малих приватних сільськогосподарських підприємств Польщі, маючи по 5–10 га землі, володіють 90 % орних земель країни.

Польща є лідером у вирощуванні картоплі, цукрового буряку, яблук. 15 % усіх працюючих у Польщі задіяні у сільському господарстві. Цей сектор польської економіки становить біля 4 % ВВП Польщі.

Сільське господарство Польщі експортно орієнтоване, біля 10 % продукції йде на експорт. Також досить популярним є пільгове кредитування аграрного сектора, коли підприємець може сплатити лише 3 %, а решту суми банку повертає держава.

9.2. Основні напрямки розвитку сільських територій країн США

У практиці країн США в забезпеченні розвитку сільських територій переважають принципи невтручання держави в регулювання розвитку сільських територій. При цьому жителі сільських територій переважно

самостійно та власними ресурсами розвивають свою територію за підтримки консультативно-інформаційної служби.

Ключовим механізмом стимулювання розвитку та поширення інновацій на сільських територіях є спеціалізована консалтингова структура Extension, діяльність якої спрямована на поширення знань від наукових установ до широких верств сільського населення.

Основними напрямками підтримки розвитку сільських територій у США є економічний розвиток територій, стимулювання та розвиток бізнесу на селі, розвиток інфраструктури, підтримка людського капіталу, боротьба з бідністю.

До переваг експортноорієнтованого розвитку аграрного сектора США відносяться земельні та трудові ресурси. Державна політика націлена на стимулювання розвитку великих сільськогосподарських виробництв, що виробляють експортну продукцію.

У США 70% експортної продукції припадає на 14 % крупних аграрних господарств. У Бразилії та Аргентині близько 80 % усіх оброблювальних земель займають великі латифундії, на долю яких і припадає практично весь експорт продукції рослинництва. Лідерство США на світовому агропродовольчому ринку забезпечується завдяки ресурсам та ефективній державній підтримці, основними пріоритетами якої є цінове регулювання та експортні програми. Підтримка фермерських доходів на рівні доходів осіб, зайнятих в інших сферах економіки, забезпечується шляхом стабілізації цін на сільськогосподарську продукцію і скороченням нереалізованих товарних запасів.

США надаються субсидії з федерального бюджету у разі зниження ринкових цін на сільгосппродукцію нижче гарантованого рівня. Спеціальна урядова організація з гарантованими цінами приймає в заставу у виробників продукцію, якщо ціни ринку перевищать заставні, виробник викуповує свій товар і продає його на ринку. При цьому уряд США не регулює і не субсидує ціни на сільськогосподарські ресурси та процентну ставку за держпрограмами агрокредитування.

Уряд допомагає фермерам створювати кооперативи для закупівлі, а іноді і виробництва, сільськогосподарської техніки та обладнання.

Аграрна політика США спрямована також і на розвиток сільських територій, збереження малих фермерських господарств та забезпечення їм рівноцінного доступу до виробничих ресурсів, а також збереження екологічних принципів ведення сільського господарства.

9.3. Основні напрямки розвитку сільських територій країн Латинської Америки

Політика розвитку сільських територій в Латинській Америці спрямована на експортну орієнтацію аграрного сектора. Характерною особливістю цього регіону є наявність корінних етнічних груп (індіанців), що мешкають у сільській місцевості.

Головним інструментом для інтенсифікації аграрного виробництва, пристосування сільського господарства до потреб накопичення капіталу та нарощування експортного потенціалу в цих країнах є фінансова підтримка. Зокрема, у Бразилії створено національну систему сільського кредитування (Sistema Nacional de Crédito Rural), яка стала основою для змін у сільському господарстві Бразилії. Для виробництва використовуються переважно нові технології та новітні матеріали. Субсидії у сільськогосподарське виробництво стимулюють зростання попиту на сільськогосподарське устаткування та виробничий інвентар. У Бразилії сьогодні діє 16 програм прямих експортних субсидій для агропродовольчих товарів.

Головною метою державної політики країн Латинської Америки є повне використання потенціалу сільських територій, розпочато перебудову традиційного сільського господарства на культивування монокультури із розрахунку на глобальний експорт. Так, в Аргентині розпочалося масове вирощування генномодифікованих організмів (передусім сої), мільйони гектарів основних сільськогосподарських угідь було скуплено банками, а в них – іноземними корпораціями та приватними інвесторами.

У сільському господарстві країн Латинської Америки переважає рослинництво. Основну частину товарної продукції дають райони плантаційного господарства та зрошуваного землеробства. Країни Латинської Америки виробляють 21 % фруктів, 19 % бавовни, 18 % кукурудзи.

У посівних площах вирощують і зернові культури (пшениця, сорго) та сою. У тропічних широтах переважає виробництво експортно орієнтованих культур, таких як кава, какао, банани, апельсини, лимонник, бавовна.

Кормовою базою у тваринництві є пасовищні ресурси. Тваринництво представлене в основному скотарством, свинарством, вівчарством. В Аргентині, Парагваї та Уругваї тваринництво відіграє провідну роль у сільському господарстві. Аргентина та Уругвай є головними постачальниками вовни на світовому ринку.

Головні райони виробництва сільськогосподарської продукції розміщені уздовж узбережжя океанів. Близько 75 % продукції сільського господарства виробляється у Бразилії, Аргентині, Венесуелі, Колумбії та Мексиці.

9.4. Основні напрямки розвитку сільських територій країн Білорусі, Казахстану та Грузії

Аграрна політика у Білорусі

Не зважаючи на те, що Білорусь є індустріально-аграрною країною, розвиток сільського господарства становить 8,9 %.

У рослинництві переважає виробництво таких культур, як картопля, льон-довгунець, ріпак, жито, овочі. У тваринництві домінуючими є м'ясо-молочна велика рогата худоба, свині, домашня птиця та клітинне звірництво (норка, лисиця, песець).

Сільське господарство в цій країні є найбільш дотованим з боку держави. У сільськогосподарському обробітку перебуває 55 % площі держави. За обсягами збирання картоплі на одну людину Білорусь посідає перше місце у світі.

Основу сільського господарства країни становлять такі форми господарювання, як колгоспи, що прилаштовуються до ринкових відносин і діють за активної державної підтримки. Вони дають близько 2/3 сільгосппродукції. Особисті підсобні господарства не користуються державною підтримкою, виробляють лише третину продукції аграрного сектора, в тому числі картоплі, овочів і вовни. Приватні фермерські господарства мало розвинені. Білорусь постачає сільгосппродукцію до 35 країн світу.

Аграрна політика Казахстану

У Казахстані чітко виражена горизонтальна і вертикальна зональність ґрунтового та рослинного покривів. Північні регіони країни спеціалізуються на вирощуванні зернових культур і тваринництві. У південних регіонах суттєво розвинене зрошення, внаслідок цього переважають зернові, олійні, плодово-ягідні культури, овочі, бавовна. Понад 3/4 посівів зернових культур займає яра пшениця.

Казахстан є великим постачальником пшениці та борошна, в загальному експорті сільгосппродукції переважає бавовна (15 %), шкіра та шерсть (25 %).

У Казахстані займаються вівчарством, конярством, верблюдівництвом, розведенням великої рогатої худоби. Пустельні і напівпустельні території країни використовуються як сезонні пасовища для худоби.

Аграрна політика Грузії

Сільське господарство Грузії становить біля 15 % валового внутрішнього продукту країни, а землі, що є в обробітку, займають близько 20–30 % території Грузії.

У галузі рослинництва переважає вирощування винограду, баштанних культур, фруктів та овочів. На основі їх переробки розвивається виноробна на коньячна промисловість, виробництво плодовоовочевих

консервів. У країні вирощують тютюн, який використовують в основі тютюново-ферментаційної промисловості. Розвинута чайна та ефіро-олійна промисловість, вирощування та переробка цитрусових та інших субтропічних культур.

Головні зернові культури – озима пшениця та кукурудза. У гірських районах Грузії спеціалізуються в основному на тваринництві, головними галузями якого є скотарство, вівчарство, свинарство. В країні розвинене і птахівництво.

9.5. Політика розвитку сільських територій країн Африки

Африканський регіон є одним з найменш розвинутих, проте зберігає свою аграрно-сировинну спеціалізацію. В Африці земельні ресурси достатньо обмежені. Для потреб країни використовується лише 7 % земель, що пов'язано з нестачею води та великими просторами пустель. Значні території зайнято лісами. Переважна частина ґрунтів зазнає водної та вітрової ерозії.

А в Африці найбільш родючі коричневі ґрунти розміщені на крайньому Півдні та Півночі Африки. У зоні саван родючі чорнобурі ґрунти через недосконалі форми їх обробітку зазнають опустелення. Родючі алювіальні ґрунти трапляються вздовж річок.

У Північній та Центральній Африці частка орних земель складає 4–5 %, у Південній – близько 6 %, в Східній – 8,5 %, в Західній Африці – 11 %.

У Східній Африці вирощують такі сільськогосподарські культури, як кукурудзу, ячмінь, бобові, банани. У Центральній Африці займаються мисливством, збирають коріння та плоди.

У Західній Африці основне місце належить мотичному землеробству, вирощуються ямс, маніок, просо, кукурудза, бавовник. Частина жителів Західної Африки займається плетінням циновок та різьбленням по дереву.

Займаються скотарством та полюванням. Переважає в основному вигідно-пасовищне, напівколюче і кочове скотарство.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ за темою № 9

1. Основні поняття

Фермерство. Виробничі ресурси. Сільська територія. Скотарство. Експорт. Агропромислова сфера.

2. Контрольні запитання

1. Які тенденції світового досвіду розвитку сільських територій в українських реаліях можна використати в Україні?

Соціально-економічний розвиток сільських територій

2. Охарактеризуйте державну підтримку розвитку сільських територій за кордоном.

3. Які загальні риси політики розвитку сільських територій ЄС і США?

4. Охарактеризуйте зарубіжні концепції розвитку сільських територій.

5. Розкрийте особливості розвитку сільських територій в країнах ЄС.

6. Які основні напрямки розвитку сільських територій країн Латинської Америки?

7. Розкрийте основні напрямки розвитку сільських територій країн Білорусі, Казахстану та Грузії.

8. Як розвиваються сільські території у Африці?

3. Тести

1. В яких країнах закріплюються умови і механізми державної підтримки розвитку сільських територій в рамках єдиного законодавчого акта?

- а) в США, Мексиці та Новій Зеландії;
- б) в Російській Федерації, в Канаді та Туреччині;
- в) в африканських країнах;
- г) в країнах Європейського Союзу.

2. В яких зарубіжних країнах концептуальні моделі державної підтримки розвитку сільських територій полягають в наявності різних програм, які можуть реалізовуватися незалежно один від одного?

- а) в США, Мексиці та Новій Зеландії;
- б) в Російській Федерації, в Канаді та Туреччині;
- в) в африканських країнах;
- г) в країнах Європейського Союзу.

3. Які проблеми розвитку сільських територій проявляються через низький рівень їх забезпечення об'єктами виробничої та соціальної інфраструктури?

- а) управлінські;
- б) інфраструктурні;
- в) соціальні;
- г) економічні.

4. Основним видом виробництва на сільських територіях є:

- а) мінідержавоподібні утворення;
- б) регіональне;
- в) аграрне;
- г) секційне.

5. Вкажіть пріоритети сільського розвитку спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу?

а) сприяння передачі знань та інновацій у сільське і лісове господарство та сільські регіони;

б) розвиток сільських територій;

в) підвищення життєздатності ферм і конкурентоспроможності всіх типів сільського господарства в усіх регіонах;

г) покращення правового регулювання відносин в аграрній сфері;

д) вдосконалення адміністративних відносин між відповідними інститутами та суб'єктами господарювання в сільському господарстві.

6. Цілеспрямовані та скоординовані види діяльності, що спрямовані на розвиток сільської місцевості, які сприяють пошукам суспільства віднайти ефективні рішення щодо подолання наявних проблем на селі, – це:

а) концепція багатфункціональності сільського господарства;

б) концепція сталого розвитку;

в) концепція стійкого розвитку;

г) концепція LEADER на сільських територіях.

7. У розвинутих країнах Європи частина працездатного населення, що зайнята у сільському господарстві, не перевищує:

а) 5 %;

б) 10 %;

в) 40 %;

г) 50 %.

8. Серед галузей виробництва на сучасному етапі для промислово розвинених країн найвищі показники припадають на:

а) промисловість;

б) послуги;

в) тваринництво;

г) сільське господарство.

9. Які основні підрозділи суспільного виробництва промисловості США:

а) добувна промисловість;

б) сільське господарство;

в) електроенергетика;

г) обробна промисловість.

10. Який з перелічених нижче факторів є ключовим у процесі вивчення конкурентоспроможності європейського світового ринку?

а) вмiла організація сільськогосподарського виробництва;

б) державні дотації в агросферу;

в) субсидування аграрного сектора економіки;

г) гарантовані закупівлі сільськогосподарської продукції.

4. Завдання для самостійного вивчення

1. Як здійснюється соціально-економічний розвиток села та сільських територій за кордоном.
2. Охарактеризуйте основні підходи до САП.
3. Що передбачає сталий розвиток агросфери за кордоном?
4. Охарактеризуйте зарубіжний досвід реформування адміністративно-територіального устрою.

5. Теми індивідуальних завдань

1. Досвід сільського розвитку країн ЄС.
2. Розвиток місцевого самоврядування в країнах ЄС.
3. Зарубіжні концепції розвитку сільських територій.

КОМПЛЕКСНІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 1

1. Розкрийте соціально-екологічні проблеми розвитку сільських територій.
2. Обґрунтуйте механізм диференціації якості життя сільського населення.
3. Що таке сільська громада?

Задача

На основі вихідних даних розрахуйте показники ефективності використання землі: урожайність зернових культур; вихід молока на 100 гектар сільськогосподарських угідь, виробництво товарної продукції в розрахунку на один гектар сільськогосподарських угідь, валового доходу та прибутку.

Вихідні дані:

- грошова виручка від реалізації продукції – 5204 тис. грн, собівартість реалізованої продукції – 4659,3 тис. грн, валовий збір зернових культур – 52436 ц;
- валове виробництво молока – 1025 ц;
- площа сільськогосподарських угідь – 3956 га;
- площа посіву зернових – 1824 га;
- матеріальні затрати, що ввійшли в собівартість продукції, – 2829,2 тис. грн.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 2

1. Розкрийте пріоритетні умови розвитку села.
2. Який станом на сьогодні рівень розвитку сільських територій?
3. Як здійснюється регулювання сільського ринку праці?

Задача

На основі вихідних даних розрахуйте показники ефективності використання землі.

Соціально-економічний розвиток сільських територій

Вихідні дані:

- грошова виручка від реалізації продукції – 3703,4 тис. грн;
- собівартість реалізованої продукції – 3325,4 тис. грн;
- валовий збір зернових – 58778 ц;
- виробництво молока – 625 ц;
- площа сільськогосподарських угідь – 3297 га;
- площа посіву зернових культур – 1522 га;
- матеріальні затрати, що входять у собівартість продукції, – 2102,3 тис. грн.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 3

1. Які існують стратегії соціально-економічного розвитку сільських територій?
2. Розкрийте концептуальні підходи до прогнозування розвитку сільських територій.
3. Що таке сільський зелений туризм?

Задача

Визначте прибуток та рентабельність, якщо виручка від реалізації продукції становить 380 тис. грн., а собівартість реалізованої продукції – 310 тис. грн.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 4

1. Як здійснюється аналіз сучасного стану розвитку регіону?
2. Яке правове забезпечення стійкого розвитку сільських територій?
3. Які тенденції розвитку виробничої інфраструктури на сільських територіях?

Задача

Визначте фондозабезпеченість, фондоозброєність, фондovіддачу і фондомісткість, якщо вартість валової продукції складає 360 тис. грн, вартість основних виробничих фондів 1100 тис. грн, середньорічна

кількість працівників – 75 осіб, площа сільськогосподарських угідь – 601 га.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 5

1. Розкрийте теоретичні основи сталого розвитку сільських територій.
2. Як здійснюється розвиток економічного потенціалу сільських територій?
3. Розкрийте питання зарубіжного досвіду сільськогосподарської кооперації.

Задача

Площа зернових культур складає 1300 га, валовий збір зерна – 39260 ц, виробничі затрати на основну продукцію – 793,0 тис. грн, кількість реалізованого зерна – 26775 ц, виручка від реалізації зерна – 1011,4 тис. грн, собівартість реалізованої продукції – 540,8 тис. грн.

Визначте: урожайність і виробничу собівартість 1 ц зернових; суму прибутку від реалізації зерна, прибуток на 1 гектар площі, з якої була реалізована продукція; рівень рентабельності виробництва зернових культур.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 6

1. Які основні напрями формування трудових ресурсів села?
2. Як впливають інформаційні технології на розвиток аграрного виробництва?
3. Розкрийте функції сільської території?

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, визначте ефективність використання сільськогосподарських угідь області за останні 3 роки, розрахувавши такі показники:

– валову продукцію сільського господарства у розрахунку на 1 гектар сільськогосподарських угідь, грн;

Соціально-економічний розвиток сільських територій

- валову продукцію сільського господарства, вироблену в сільськогосподарських підприємствах у розрахунку на 1 працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, тис. грн;
- прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції на 1 гектар сільськогосподарських угідь, грн;
- рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, %.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 7

1. Які пріоритети розвитку сільського господарства в Україні?
2. Розкрийте підходи до дослідження сучасного стану розвитку сільських територій.
3. Як формується трудовий потенціал села?

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, визначте ефективність використання сільськогосподарських угідь області за останні 3 роки, розрахувавши такі показники:

- виробництво на 100 гектар сільськогосподарських угідь, ц:
 - молока;
 - приросту великої рогатої худоби;
- виробництво на 100 гектар ріллі, ц:
 - зерна;
 - цукрових буряків;
 - приросту свиней;
- виробництво на 100 гектар посіву зернових:
 - приросту птиці, ц;
 - яєць, тис. шт;
- урожайність, ц/га:
 - зерна;
 - соняшнику;
 - цукрових буряків;
 - картоплі;
 - овочів.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 8

1. Які нові виклики стоять перед сільськими територіями?
2. Яка роль ініціативи громад у розвитку сільських територій?
3. Як здійснюється регулювання сільського ринку праці?

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, визначте конкурентоспроможність за показниками ефективності виробничої діяльності, розрахувавши такі показники (використовуючи дані статистичного щорічника):

- відносний показник затрат на одиницю продукції;
- фондівдачу;
- рівень рентабельності продукції.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 9

1. Як здійснюється формування освітнього потенціалу сільських територій?
2. Розкрийте шляхи відродження українського села.
3. Що таке система управління сільськими територіями?

Задача

Визначте фондозабезпеченість, фондоозброєність, фондівдачу і фондомісткість, якщо площа сільськогосподарських угідь складає 600 га, середньорічна кількість робітників – 180 осіб, вартість основних виробничих фондів – 760 тис. грн, вартість валової продукції – 80 тис. грн.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 10

1. Розкрийте організаційно-економічний потенціал розвитку сільських територій.

Соціально-економічний розвиток сільських територій

2. Проаналізуйте методичні засади дослідження розвитку сільських територій.
3. Що таке сільська громада?

Задача

Визначте прибуток та рентабельність, якщо виручка від реалізації продукції складає 870 тис. грн, собівартість реалізованої продукції – 650 тис. грн.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 11

1. Як здійснюється трансформація функціональної моделі сільських територій України?
2. Які перспективи розвитку сільських територій?
3. Що таке сільський зелений туризм?

Задача

Розрахуйте показники економічної ефективності виробництва зерна (прибуток на 1 ц, прибуток на 1 га, рівень рентабельності) за умови, що урожайність складає 35 ц/га, собівартість 1 ц зерна 820 грн/ц, ціна реалізації 1 ц – 850 грн/ц.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 12

1. Як здійснюється розвиток сільських територій у Миколаївській області?
2. Обґрунтуйте сутність державної підтримки розвитку сільських територій.
3. Яке значення кредитної спілки для розвитку сільських територій?

Задача

Визначте фондозабезпеченість, фондоозброєність, фондovіддачу і фондомісткість, якщо вартість валової продукції складає 320 тис. грн, вартість основних виробничих фондів – 1280 тис. грн, середньорічна кількість робітників – 100 чол., площа сільськогосподарських угідь – 850 га.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 13

1. Як здійснюється аналіз розвитку сільських територій?
2. Розкрийте механізм формування людського працездатного капіталу сільських територій.
3. Проаналізуйте несільськогосподарські види діяльності в сільській місцевості.

Задача

Розрахуйте показники інтенсивності використання земельних ресурсів, а також натуральні та вартісні показники економічної ефективності використання землі за умови, що загальна земельна площа складає 4153 га, в тому числі площа сільськогосподарських угідь – 3952 га, з них площа ріллі – 3892 га, площа багаторічних насаджень – 45 га. Виробництво зерна 7073 т, кормів – 1680 т к. од., молока – 7100 ц, м'яса ВРХ – 1503 ц, м'яса свиней – 824 ц, яєць курячих – 7149 тис. шт., площа зернових та зернобобових культур – 2150 га. Вартість валової продукції – 1522,1 тис. грн, матеріальні затрати та амортизація основних засобів – 821,4 тис. грн, оплата праці – 553,4 тис. грн, грошова виручка від реалізації продукції – 1242,6 тис. грн, собівартість реалізованої продукції – 1156,7 тис. грн.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 14

1. Як здійснюється моделювання розвитку сільських територій?
2. Що таке ресурсний потенціал підприємства сільських територій?
3. Розкрийте перспективи розвитку галузей соціально-побутового призначення на селі.

Задача

Розрахуйте систему показників економічної ефективності виробництва соняшнику за умови, що його зібрана площа складає 120 га, валовий збір насіння соняшнику в масі після доробки – 1720 ц, собівартість всієї виробничої продукції – 205,7 тис. грн, кількість реалізованої продукції – 1680 ц, собівартість реалізованої продукції – 207,8 тис. грн, грошова виручка з реалізації соняшнику – 277,4 тис. грн.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 15

1. Обґрунтуйте ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств сільських територій.
2. Які економічні проблеми розвитку сільських територій?
3. Як здійснюється розвиток соціальної інфраструктури на селі?

Задача

Розрахуйте структуру товарної продукції сільськогосподарського виробництва і коефіцієнт спеціалізації та на основі цього визначте напрями спеціалізації сільськогосподарського виробництва і рівень спеціалізації за умови, що грошова виручка від реалізації продукції рослинництва і тваринництва складає 795,75 тис. грн, в тому числі від реалізації зернових – 320,4 тис. грн, соняшнику – 58,4 тис. грн, овочів відкритого ґрунту – 21,6 тис. грн, плодів та ягід 59,8 тис. грн, іншої продукції рослинництва – 8150 грн, продукції тваринництва – 280,7 тис. грн, продукції свинарства – 35,1 тис. грн, іншої продукції тваринництва – 11,6 тис. грн.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 16

1. Як здійснюється оцінка рівня соціальної інфраструктури сільських територій?
2. Що таке депресивність сільських територій?
3. Розкрийте сутність превентивного антикризисного управління сільськогосподарським підприємством.

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, знайдіть значення таких показників за звітний рік: загальна земельна площа, га; площа сільськогосподарських угідь, га, в тому числі площу ріллі, сінокосів, пасовищ; посівна площа під зерновими та зернобобовими культурами, га; валова продукція сільського господарства всього, тис. грн, в тому числі продукція рослинництва та продукція тваринництва; матеріальні затрати всього, тис. грн, в тому числі рослинництва та тваринництва; оплата праці, тис. грн, в тому числі рослинництва та

тваринництва; виручка від реалізації сільськогосподарської продукції, тис. грн, в тому числі рослинництва та тваринництва; собівартість реалізованої продукції, тис. грн, в тому числі рослинництва та тваринництва; вироблено, ц: зерна, картоплі, коренеплодів, овочів, приросту ВРХ, молока, приросту свиней, приросту живої маси птиці, тис. шт. Результати оформіть у вигляді таблиці. Зробіть висновки до таблиці.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 17

1. Розкрийте шляхи відродження сільських територій.
2. Обгунтуйте основні шляхи сталого розвитку сільських територій.
3. Яка роль антикризового рівня управління сільськогосподарськими підприємствами?

Задача

Користуючись статистичним щорічником за звітний рік, визначте: скільки вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь товарної продукції, валової продукції, прибутку, тис. грн; вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь центнер молока та приросту ВРХ, ц; виробництво на 100 га ріллі, ц: просту живої маси свиней, зерна, картоплі, овочів; виробництво на 100 га посіву приросту живої маси птиці, ц, та яєць, тис. шт.; рівень рентабельності, %; коефіцієнт використання земельних ресурсів; коефіцієнт використання сільськогосподарських угідь; коефіцієнт використання ріллі. Зробіть відповідні висновки.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 18

1. Охарактеризуйте механізм обліку земель за різними категоріями в Миколаївській області.
2. Що являє собою кластеризація у сільському господарстві?
3. Які шляхи запобігання деградації сільських територій?

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, знайдіть значення таких показників за звітний рік: виробничі основні фонди сільського господарства, тис. грн, в тому числі будинки, споряди, машини та обладнання, транспортні засоби, виробниче і господарське устаткування, робоча та продуктивна худоба, гол, багаторічні насадження, га; невиробничі основні фонди, тис. грн; всього виробничих фондів, тис. грн; валова продукція всього, тис. грн; прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції, тис. грн; площа сільськогосподарських угідь, га; площа ріллі, га; посівна площа всього, га; середньорічна чисельність робітників, осіб; середньорічна вартість основних виробничих фондів тис. грн; вартість основних виробничих фондів на початок року, тис. грн; вартість основних виробничих фондів на кінець року, тис. грн; вартість основних фондів, що надійшли, тис. грн; вартість основних фондів, що вибули, тис. грн.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 19

1. Які індикатори сталості аграрного сектора економіки?
2. Розкрийте механізм відтворення родючості ґрунтів як головної умови сталого розвитку сільських територій.
3. Як здійснюється політика стійкого розвитку країн ЄС?

Задача

Користуючись статистичним щорічником за звітний рік, визначте: фондозабезпеченість, тис. грн (на 100 сільськогосподарських угідь, на 100 га ріллі, на 100 га посіву зернових); фондоозброєність, тис. грн; фондовіддачу; фондомісткість; коефіцієнт вибуття основних фондів, коефіцієнт оновлення основних фондів, коефіцієнт росту основних фондів; рентабельність основних фондів, %. Зробіть відповідні висновки.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 20

1. Як формується стратегія сталого розвитку сільських територій?

2. Обґрунтуйте механізм використання досвіду ЄС у рамках розвитку сільських територій.
3. Що таке стійкий розвиток сільських територій?

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, знайдіть значення таких показників за три останні роки: площа посіву зернових, га; валова продукція (первісна вартість), ц; валова продукція після доробки, ц; товарна продукція, ц; прямі затрати праці, тис. люд-год; виручка всього, тис. грн; виробнича собівартість, тис. грн; собівартість реалізованої продукції, тис. грн. Результати оформіть у вигляді таблиці.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 21

1. Які чинники сталого розвитку сільських територій?
2. Як визначається екологічний стан сільських територій України?
3. Розкрийте механізм концепції стійкого розвитку сільських територій.

Задача

Користуючись статистичним щорічником, розрахуйте за останні 3 роки: вихід чистої продукції %; урожайність, ц/га; рівень товарності, %; прямі затрати праці на 1 га та на 1 ц, люд-год; середню ціну реалізації 1 ц продукції, грн; виробничу собівартість 1 ц, грн; собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн; прибуток (збиток), тис. грн; рівень рентабельності, %. Проаналізуйте динаміку показників, причини їх зміни та напрями підвищення ефективності.

Комплексна контрольна робота з дисципліни «Соціально-економічний розвиток сільських територій»

Варіант № 22

1. Що таке природно-ресурсний потенціал сільських територій?
2. Розкрийте механізм розвитку сільських територій Європейського Союзу.
3. Як здійснюється паспортизація сільських територій?

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, визначте натуральні показники ефективності використання землі за останні 3 роки: урожайність сільськогосподарських культур, ц/га; виробництво основних видів продукції рослинництва (зерна, цукрового буряку, картоплі) в розрахунку на 100 га ріллі, ц; виробництво молока та м'яса ВРХ в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, ц; виробництво м'яса свиней у живій вазі на 100 га ріллі, ц; виробництво м'яса птиці (ц) та яєць (тис шт) в розрахунку на 100 га посівів зернових культур. Зробіть відповідні висновки на основі показників.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 23

1. Як готуються управлінські кадри для сільських територій?
2. Які існують малі форми господарювання в сільських поселеннях?
3. Розкрийте соціально-економічні умови розвитку сільських територій.

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, визначте відносні показники ефективності використання землі за останні 3 роки: забезпеченість регіону сільськогосподарськими угіддями всього та в розрахунку на одного працівника, зайнятого у сільському господарстві; частка сільськогосподарських угідь в загальній площі землі; розорюваність сільськогосподарських угідь (питома вага ріллі в структурі сільськогосподарських угідь); частку інтенсивних культур в структурі посівів; частку зрошуваних земель в площі сільськогосподарських угідь.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 24

1. Як здійснюється оцінка розвитку сільських територій?
2. Обґрунтуйте методологію формування системи ефективності діяльності органів управління сільськими територіями.
3. Як здійснюється відродження сільських поселень в Україні?

Задача

Користуючись статистичним щорічником України, визначте рівень використання земельних ресурсів в області, розрахувавши такі показники: коефіцієнт господарського використання землі (сільсько-господарська освоєність, коефіцієнт розорюваності території, коефіцієнт розорюваності сільськогосподарських угідь, коефіцієнт використання ріллі, питому вагу культур, що вимагають інтенсивного обробітку). Зробіть відповідні висновки.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 25

1. Що являє собою інноваційний розвиток сільських територій?
2. Як здійснюється управління розвитком сільських територій?
3. Які регіональні умови розвитку сільського туризму?

Задача

Визначте структуру землекористування, сільськогосподарську освоєність та розорюваність земель господарства. Загальна земельна площа господарства – 4168 га, в тому числі: рілля – 1792 га, сіножаті – 580 га, пасовища – 724 га, площа лісу – 822 га, площа кущів – 130 га, площа заболочених земель – 120 га.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 26

1. Які стратегічні напрями реформування управління комплексним розвитком сільських територій?
2. Як здійснюється активізація підприємницького потенціалу сільських територій регіону?
3. Як сільська оселя може сприяти фінансовому достатку?

Задача

Визначте економічну ефективність використання землі за таких умов: на час складання проекту вартість рослинницької продукції складала 11,5 млн грн, на рік освоєння проекту вартість складала 17,2 млн грн. Витрати на виробництво рослинницької продукції складала відповідно 2,1 і 3,2 млн грн.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 27

1. Що таке соціальна відповідальність бізнесу в контексті в контексті вирішення проблем розвитку сільських територій?
2. Як здійснюється прогнозування соціально-економічного розвитку сільських територій?
3. Розкрийте значення сільського зеленого туризму в контексті сучасних пріоритетів розвитку сільських територій.

Задача

Користуючись статистичним щорічником (по області та в цілому по Україні), визначте кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві області та розгляньте їх структуру. Результати оформіть у вигляді таблиці.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 28

1. Які пріоритети державної політики розвитку сільських територій?
2. Дайте визначення диверсифікації сільських територій.
3. Які альтернативні джерела доходу сільського населення?

Задача

Визначити річний економічний ефект від реконструкції ферми на 600 корів, якщо у першому варіанті собівартість 1 ц молока становить 126 грн/ц, у другому – 118 грн/ц, питомі капіталовкладення на 1 ц молока – відповідно 110 і 130 грн, річний обсяг виробництва молока у другому варіанті – 27 000 ц.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 29

1. Як здійснюється податкове регулювання розвитку сільських територій?

2. Обґрунтуйте фінансовий механізм поліпшення розвитку сільських територій.

3. Як здійснюється диверсифікація аграрної економіки в сільській місцевості?

Задача

У підприємстві енергетичні потужності становлять 25 718 к. с., площа сільськогосподарських угідь – 10 300 га, середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільському господарстві, – 360 осіб. Розрахувати енергозабезпеченість підприємства та енергоозброєність праці.

**Комплексна контрольна робота з дисципліни
«Соціально-економічний розвиток сільських територій»**

Варіант № 30

1. Обґрунтуйте тезу: агротуризм як чинник розвитку сільських територій.

2. Як здійснюється розвиток підприємництва на селі?

3. Охарактеризуйте сучасний стан поселенської мережі в Україні.

Задача

Матеріальні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції складають 6 140 грн і мають 125 % окупності валовою продукцією. Визначити валову і чисту продукцію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

1. Аграрна економіка : навч. посіб. / В. Я. Білоножка, І. І. Мостов'як, В. П. Карпенко, С. П. Полторецький, А. П. Березовський; за ред. В. Я. Білоножка. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2016. 418 с.
2. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь. за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О. М., д-ра екон. наук Шубравської О. В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2018. 152 с.
3. Аграрний устрій України (наук. вид.); за ред. Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 64 с.
4. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади : навч. посіб. Київ : 2017. 121 с.
5. Вольська О. М. Соціально-економічний розвиток сільських територій України : навч. посібник. Вольська О. М., Кирилов Ю. Є., Потравка Л. О. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 184 с.
6. Гадзало Я. М., Гладій М. В., Саблук П. Т. Аграрний потенціал України: напрями розвитку : монографія. Київ : Аграрна наука, 2016. 332 с.
7. Економіка сільського господарства : навч. посіб. / В. К. Збарський та ін.; / за заг. ред. В. К. Збарського, В. І. Мацибори. Київ : Каравела, 2018. 312 с.
8. Жилінська О., Мельничук О., Антонюк Л., Гуменна О. Україна 2030: доктрина збалансованого розвитку. Львів : Кальварія, 2017. 163 с.
9. Залізко В. Д., Мартиненков В. І., Луценко І. О. Інноваційна модель аграрного устрою українського села. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 4 (190). С. 113–124.
10. Зінчук Т. Сталій розвиток сільських територій. Монографія. Центр навчальної літератури (ЦУЛ). 422 с.
11. Конкурентоспроможність підприємства аграрного сектору економіки: інституціонально-інноваційний аспект : монографія. А. С. Даниленко, О. М. Загурський, П. І. Юхименко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, професора, академіка НААН України Даниленка А. С. Біла Церква : БНАУ, 2018. 374 с.

12. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень : навч. посіб. К. : 2017. 110 с.
13. Національна парадигма сталого розвитку України. За заг. ред. акад. НАН України, д. т. н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2016. 72 с.
14. Новаковська І. Еколого-економічний механізм функціонування землекористування. *Вісник аграрної науки*. 2016. № 10. С. 65–67.
15. Нормативно-правове забезпечення розвитку сільських територій в контексті євроінтеграційних процесів : науково-методичні рекомендації. Київ, 2017. 36 с.
16. Олійник Т. Г. Економіка аграрного виробництва : курс лекцій / Т. Г. Олійник, І. О. Мельник, О. А. Горобченко. Миколаїв : МНАУ, 2019. 105 с.
17. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
18. Петрига О. М., Яворська Т. І., Прус О. Ю. Економіка аграрного підприємства : навчальний посібник / за ред. О. М. Петриги, Т. І. Яворської. Мелітополь : Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2016. 498 с.
19. Посібник з децентралізації у схемах. Друге видання / за ред. Н. Ю. Кузьмичної. Запоріжжя, 2017. 96 с. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/ipod/wp-content/uploads/sites/46/posibnyk-z-decentralizaciyi-u-shemah.pdf>.
20. Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади / Р. Б. Примуш та ін.; за заг. ред. В. М. Олуйко. Київ : Ваіте, 2017. 432 с.
21. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII в редакції від 19.03.2017 р., підстава 1851-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
22. Сокольська Т. В. Ресурсне та економічне забезпечення стійкого зростання сільськогосподарського виробництва : монографія. Біла Церква, 2016. 339 с.
23. Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року. Київ : НААН; ННЦ «ІАЕ», 2016. 148 с.
24. Трансформація сільського розселення в Україні : кол. моногр. / за ред. Т. А. Заяць; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 298 с.

25. Успішна територіальна громада: будуємо разом / Бриль М., Врублевський О., Данчева О., Сейтосманов А., Чубаров Е. Харків : Видавничий будинок Фактор, 2018. 128 с.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Агропромислове виробництво
Аграрна освіта
Агротуризм
Агропромислова сфера

Б

Бізнес

В

Виробнича диверсифікація
Виробництво
Виробничі витрати
Виробничі ресурси

Г

Галузева диверсифікація

Д

Децентралізація
Диверсифікація виробництва
Діагностика території

Е

Ефективність
Експорт

Ж

Житлово-комунальне господарство

З

Земельні ресурси
Земельна реформа
Земельні угіддя

І

Інвестиційна диверсифікація
Інтенсивність
Інтенсифікація
Інноваційний розвиток
Інновації
Інвестиційний розвиток
Інвестиції.

К

Концепція сталого розвитку
Конкурентоспроможність

Л

Лідер

М

Місцеве самоврядування
Моделі розвитку сільських територій

Н

Населений пункт
Наука

О

Об'єднана територіальна громада

П

Підприємництво
Підприємницька діяльність
Підтримуюча диверсифікація
Периферійне виробництво
Продовольча безпека
Продуктивні сили

Р

Регіональна політика
Регіональний розвиток

С

Сільська територія
Соціально-економічний розвиток сільських територій
Сільська громада
Сільське господарство
Сталий розвиток
Сільськогосподарське виробництво
Стратегія
Сільський зелений туризм

Ф

Фінансування
Фермерство

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

**Олена Володимирівна
Лазарева**

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Навчальний посібник

Редактор *А. Бурмус.*

Технічний редактор, комп'ютерна верстка *Д. Кардаш.*
Друк *С. Волинець.* Фальцювально-палітурні роботи *О. Мишалкіна.*

Підп. до друку 07.12.2020

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 7,44. Обл.-вид. арк. 5,28.

Тираж 300 пр. Зам. № 6122.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.